

Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı

OSMANLI-İRAN SEFERLERİNİN LOJİSTİK HAZIRLIKLARI
(1630–1750)

Rukiye IŞIK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Adnan GÜRBÜZ

SİVAS
Temmuz 2011

**OSMANLI-İRAN SEFERLERİNİN LOJİSTİK HAZIRLIKLARI
(1630–1750)**

Rukiye IŞIK

**Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin Tarih Anabilim Dalı
Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı İçin Öngördüğü**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Olarak Hazırlanmıştır.**

**Sivas
Temmuz 2011**

KABUL VE ONAY

Rukiye IŞIK'ın hazırlamıŐ olduğu “Osmanlı-İran Seferlerinin Lojistik Hazırlıkları, (1630–1750)” başlıklı bu çalışma 29.06.2011 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından, “Tarih Anabilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı”nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Adnan GÜRBÜZ (BaŐkan)

Prof. Dr. Adnan GÜRBÜZ (DanıŐman)

Yrd. Doç. Dr. Abdullah KAYA

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım. .../.../...

Prof. Dr. Mehmet ARSLAN

Enstitü Müdürü

ÖZET

IŞIK, Rukiye,. Osmanlı-İran Seferlerinin Lojistik Hazırlıkları (1630–1750), Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2011.

Osmanlı Devleti'nde XVI. asırdan itibaren görülmeye başlayan mali sıkıntılar, dâhili karışıklıklar ve askeri nizamın bozulmaya yüz tutması XVII. yüzyıldan itibaren çözüme kavuşturulması gereken problemler olarak gündeme gelmiş ve bu konuda hazırlanan raporlarla bir takım ıslahat faaliyetleri gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Ancak XVI. asırda başlayan bu bozulmaların sonraki yüzyılda tekrar başlayan İran seferleri ve yine istikrarlı bir şekilde devam eden Avusturya savaşlarının da etkisiyle önüne geçilemediği görülmektedir.

Osmanlı Devleti'nin batıda giriştiği seferlerde doğu siyasetini güçlü tutması başarılı olması konusunda en önemli amillerdendi. Sultan I. Süleyman döneminde imzalanan Amasya Antlaşması bir süre düzeni sağlasa da XVII. yüzyılda yoğun bir şekilde başlayıp XVIII. yüzyıl ortalarına kadar devam eden İran ile mücadeleler, devleti yıpratın büyük mali külfetler yüklediği gibi askeri disiplinin bozulması hususunda da önemli rol oynadı.

Devleti uzun süre uğraştıran bu mücadeleler hakkında yapılan çalışmalara bakıldığında kitap olarak yazılan eserlerin çok az olduğu genel olarak makale tarzında yazıların yaygınlığı dikkat çekmektedir. IV. Murat dönemini de dahil edersek, bu tarihe kadar olan seferler için ayrıntılı kaynaklar bulunurken, sonrası için aynı şeyleri söylemek mümkün olmamaktadır. Bu tarihten sonraki ilişkiler hakkındaki mevcut bilgiler Genel Osmanlı Tarihleri ile çeşitli kitap ve makaleler içerisinde ele alınmak suretiyle hazırlanmıştır.

Çalışmamızda XVII. yüzyıl ortalarından başlayarak XVIII. yüzyıl ortalarına kadar aralıklarla ve sıcak çatışmalar şeklinde devam eden Osmanlı-İran seferlerinde kullanılan yollardan ve bu yollarda gerçekleştirilen tamir faaliyetlerinden başlamak suretiyle, merkezden harp sahasına kadar Anadolu'nun çeşitli yerlerinde bulunan menzillerde asker için gerekli olan malzemelerin ve mühimmatın temin edilmesi ve bu iş için hangi yöntemlerin uygulandığı, toplanan malzemenin nakli hususunda ne gibi yolların takip edildiği açıklanmaya çalışılırken, sefer sırasında kapıkulu ve

eyalet askerlerinin durumları ve sefer için asker toplamanın zor olduğu bu dönemde ne gibi sorunlar yaşandığından bahsedilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, İnan, Sefer, Anadolu.

ABSTRACT

IŞIK, Rukiye,. Logistical preparations for the Ottoman-Persian wars, Master thesis, Sivas, 2011 in mining.

From the XVI century, the Ottoman Empire began seeing financial difficulties, the face of internal unrest and military order and keep the corruption from the XVII century, have come up as problems to be resolved and a number of reports prepared on this subject is being carried reform activities. However, this deterioration in the XVI century from Iran flights starting again the next century, still consistently trains and the impact of the ongoing wars in Austria are avoided.

In the expeditions undertaken by the Ottoman Empire strong hold the eastern policy in order to become successful the most important element. Sultan Süleyman I, signed the treaty of Amasya the layout of a period time an intense starting from the XVII. century, XVIII. century until the middle of struggle with the Iranian government that wear such as large financial burdens imposed military discipline has played an important role in regard to corruption.

About these struggles in the state for a long time occupy looking at the work done book Works as a post is very low, in general, the article draws attention to the prevalence in the style of writings. If we include the period of Murat IV who up to this date for flights while more resources, it is impossible to say the same for the past. The information is available after the date of this about relations with the General Ottoman Dates in various books and articles prepared by considering.

In our study the mid- seventeenth century until the middle of XVIII. century the warm conflicts in the form of and intervals of the ongoing at Ottoman-Iranian flights of roads used and the roads begining in the repair activities, centrally located in various parts of Anatolia to the field of war to ranges, for military provide the necessary and which methods to be applied for this job, the material collected in regard to transplantation while trying to explain what the roads are fallowed, troops of sultan and state troops during the time situation and for war of troops gatherin is difficult during this period such as what problems occur will be studied mention.

Key words: Ottoman, Iranian, expedition, Anatolia

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i-ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv-v
TABLolar.....	vi-vii
KISALTMALAR.....	viii
ÖNSÖZ.....	ix
GİRİŞ.....	1-2
I. BÖLÜM: OSMANLI İRAN İLİŞKİLERİNE GENEL BİR BAKIŞ.....	3-9
II. BÖLÜM: İRAN SEFERLERİNDE ULAŞIM VE SEFERYOLUNUN GÜVENLİĞİ.....	10
A- OSMANLI SEFER YOLLARI VE MENZİL SİSTEMİ.....	10-16
B- İRAN SEFERLERİNDE KULLANILAN YOL VE FİZİKİ DURUMU.....	17-20
C- SEFER YOLUNUN GÜVENLİĞİ YAPIM VE	
D- ONARIM ÇALIŞMALARI.....	20-21
E- NAKLİYE VASİTALARININ TEMİNİ.....	21
1- Kara Yolu Nakliyatı.....	22-26
2- Su Yolu Nakliyatı.....	26-28
III. BÖLÜM: İRAN SEFERLERİNDE ASKER TEDARİKİ.....	29-30
A- OSMANLI DEVLETİ'NDE ASKERİ GÜÇLER.....	30-34
B- İRAN SEFERLERİNDE ORDUNUN TOPLANMASI.....	34-35
1- Kapıkulu Kuvvetleri.....	35-40
2- Eyalet Askerleri.....	40-45

C- SINIRDAKİ ASKER MİKTARININ ARTIRILMASI.....	46-48
D- SINIR KALELERİNİN TAMİRİ VE YENİ KALE İNŞAASI....	48-50

III. BÖLÜM: ORDU İAŞESİ VE SEFER

MÜHİMMATININ TEMİNİ.....	51
A- OSMANLI DEVLETİ'NDE SEFERE ÇIKAN ORDUNUN ERZAK İHTİYACININ KARŞILANMASI.....	51-55
B- İRAN SEFERLERİNDE ORDU İAŞESİNİN TEMİNİ.....	56-65
C- İRAN SEFERLERİNDE SAVAŞ MÜHİMMATININ TEMİNİ..	66-68
SONUÇ.....	69
KAYNAKÇA.....	70-78
EKLER.....	79-86
DİZİN.....	87-90

TABLOLAR

Tablo I	:1723 Yılında İran Seferi Münasebetiyle Menzillere Verilen İmdadiyeler.....:13
Tablo II	: 1638 Bağdat Seferi'nde Menziller ve Mesafeleri.....:14 A- Gidiş Yolu:.....:14-16 B- Dönüş Yolu:.....:16-17
Tablo III	: 1730 İran Seferi İçin Toplanarak Üsküdar'a Gönderilen Bargirler.....:26
Tablo IV	: 1730 İran Seferi İçin Açılan Serdengeçti Bayrakları.....:38
Tablo V	:1730 İran Seferi İçin Anadolu'nun Sol ve Orta Kollarından Toplanan Altı Bölük Halkı.....:40
Tablo VI	: 1727 İran Seferi İçin Göreve Çağrılan Sahib-i Arzlar.....:43
Tablo VII	:1727–1730 İran Seferi İçin Görevlendirilen Kapu Halkı Sınıfı.....:45
Tablo VIII	: IV. Murat'ın Bağdat Seferine Giderken Satın Aldığı Arpa Miktarı.....:55
Tablo IX	: 1637–1638 İran Seferi İçin Yapılan Zahire Masrafı.....:58
Tablo X	:1743 İran Seferi İçin Menzillere Teslim Edilen Bir Günlük Zahire Miktarı.....:59

Tablo XI	:1743 İnan Seferi İçin Teslim Alınan Toplam Zahire Miktarı.....:63
Tablo XII	:1745 İnan Seferi İçin Musul Kalesine Nakledilen Mühimmat.....:68

KISALTMALAR

Arb	Araba
bkz.	Bakınız
BOA.	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
c.	Cilt
C. AS.	Cevdet Askeriye
C. DHL.	Cevdet Dahiliye
C. HRC.	Cevdet Hariciye
C. ML.	Cevdet Maliye
Çev.	Çeviren
Haz.	Hazırlayan
MEB. İA.	Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi
Kntr	Kantar
s.	Sayfa
TDVİA.	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Vky	Vukiyye

ÖNSÖZ

Bu çalışmada Osmanlı-Safevi münasebetlerinin, başlangıçtaki dini nitelikli çatışmalardan uzaklaşarak büyük oranda siyasi boyutlara ulaştığı XVII. yüzyıldan, XVIII. yüzyıl ortalarına kadar gerçekleşen mücadelelerde Osmanlı Devleti'nde ordunun merkezden harp sahasına kadar gerekli ihtiyaçlarının temin edilmesi, güvenli bir şekilde sefere iştirakleri ve asker toplanması gibi konular ele alınırken, bu esnada meydana gelen aksaklıklar belirtilmeye çalışılacaktır.

Çalışmanın birinci bölümünde; genel olarak Osmanlı Safevi ilişkilerinin gelişimi ifade edilmeye çalışılırken, ikinci bölümde Osmanlı sefer yollarından bahsedilerek şark seferlerinde kullanılan yollar, fiziki durumları, söz konusu asırlarda gerçekleştirilen tamir çalışmaları ve yollar üzerinde bulunan menzillerin İran seferleri sırasındaki durumları ve fonksiyonları belirtildikten sonra, sefer ağırlıklarını ve askerler için gerekli olan emtiayı harp sahasına taşımada kara yolu ve su yolu taşımacılığının rolü ve taşımada kullanılan nakliye vasıtalarının temini anlatılacaktır. Üçüncü bölümde; yine söz konusu seferler için merkezi kuvvet olan kapıkulu askerleri ile eyalet askerleri olan tımarlı sipahiler ve kapu halkı sınıfının seferlere iştirakleri, ardından da sınır bölgelerindeki asker miktarının artırılması ve yine sınırlardaki kale tamiri ve yeni kale inşası konuları incelenecektir. Dördüncü bölümde ise sefere çıkan ordunun erzak ihtiyacı ve bu ihtiyacın nasıl karşılandığı anlatıldıktan sonra verilen örneklerle hem IV. Murat dönemi hem de XVIII. yüzyıl'daki İran seferleri sırasında ne kadar zahire temin edilip hangi fiyat üzerinden askere ulaştırıldığı belirtilerek, söz konusu seferlerde kullanılan mühimmat hakkında bilgi vermeye çalışılacaktır.

Araştırmamızda temel olarak Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan çeşitli tasnifler ile Mühime Defterleri kullanılırken, bazı Osmanlı vekayinameleri ve bu konuya ilişkin araştırma-inceleme eserleri, makaleler ve tezlerden istifade edilmiştir.

GİRİŞ

Türk tarihi araştırmacılığı kapsamında yapılmış olan çalışmalara bakıldığında derinlemesine incelenmiş sahalara olduğu kadar, henüz araştırılıp gün yüzüne çıkarılmayı bekleyen birçok alanın da olduğu aşıkrdır. İşte bu alanlardan bir tanesi de Osmanlı-Safevi mnasebetleridir. Bu konuda yapılmış olan çalışmalara bakıldığında meselenin daha ziyade siyasi ve askeri mevzuları üzerinde durulduğu, kültürel ve ekonomik ilişkilerin ve mücadelelerin toplumsal sonularının¹ ihmal edildiği görülmektedir. Bununla birlikte siyasi ve askeri konularda yapılan çalışmalar ise büyük oranda XVI. yüzyılın ikinci yarısına kadar olan dönemi kapsar niteliktedir. Sonraki dönemlere ait yapılmış olan çalışmalara bakıldığında, IV. Murat dönemi için *Tahsin nal'ın IV. Murat ve Bağdat Seferi* isimli kitabı örnek olarak gösterilirken doktora tezi olarak *Kerim Yans'ın IV. Murat döneminde Osmanlı Safevi Münasebetleri*, *Mahmut Hamı'nın IV. Murat Devrinde Osmanlı Safevi Hudutlarının tayini* isimli çalışmalar mevcuttur. Makale olarak da Halil Sahillioğlu'nun *Belgeler dergisinde* yayımlanan *IV. Murat'ın Bağdat Seferi Menzilnamesi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi'nde yayımlanan Nezihi Aykut'un *IV. Murat'ın Revan Seferi Menzilnamesi*, Tahsin nal'ın *Türk Kültürü Dergisinde* yayımlanan *Savaşa ıkan Osmanlı Ordusunun Lojistik İşleri - IV. Murat'ın Bağdat Seferi Hazırlıkları* isimli çalışmaları ile Remzi Kılıç'ın yine *Türk Kültürü Dergisinde* yayımlanan *Osmanlı İran arasında imzalanan Kasr-ı şirin Barış Antlaşması* isimli makalesi örnek gösterilebilir. Bunlardan başka Mehmet İnbası'nın Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisinde yayımlanan *Dördüncü Murat'ın Bağdat Seferi Masraf Defteri* isimli de bir çalışması mevcuttur. Son dönem İran seferleri olarak ifade ettiğim XVIII. yüzyıl mücadeleleri için ise sayılı çalışma bulunup bunlardan kitap olarak Münir Aktepe'nin hazırladığı *1720- 1724 Osmanlı İran Münasebetleri ve Silaşşr Keman Mustafa Ağa'nın Revan Fetihnamesi* isimli eseri mevcuttur. Yine doktora tezi olarak Abdurrahman Ateş'in Nadir şah dönemi ile ilgili çalışmaları bulunurken, makale olarak da Mehmet Zahit Yıldırım'ın Afyon Karahisar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisinde yayımlanan *1724-1727 İran*

¹ Osmanlı-Safevi mücadelesinin toplumsal sonuçları hakkında yapılmış çalışmalardan bir tanesi Saim Savaş, "Osmanlı- Safevi Mücadelesi'nin Toplumsal Sonuçları", *Türkler*, VI, Ankara 2002, s. 907-919 isimli makaledir.

Seferleri Sırasında Askeri Hazırlıklar ve Aksaklıklar isimli çalışması ve Ali Sinan Bilgili'nin *XVIII. yüzyıl Osmanlı Safevi Mücadelelerinde Ermeniler* isimli makaleleri bulunmaktadır.

Osmanlı Safevi münasebetleri ile ilgili çalışmalarda öne çıkan bir hususta mücadelenin mezhep ayrılığından kaynaklandığı yönündedir. Elbette ilk dönemler için bir tarikat zümresi olan Safevi hareketinin Anadolu halkı üzerinde ve İslam dünyasında yarattığı ikilik yüzünden çatışmaların çıktığı doğrudur. Ancak uzun yıllar devam eden bu savaş sürecini sadece mezhep ayrılığına dayandırmak doğru değildir. Zira aşikâr olan bir takım hususlar bunun böyle olmadığını göstermektedir. Her iki tarafında iç ve dış sebepleri, elde edilmek istenen toprakların jeopolitik özellikleri ve kurmuş oldukları ittifaklar aralarındaki meseleyi zamanla dini boyuttan çok öteye taşımıştır.

Bu noktada Osmanlı İran münasebetlerini tam olarak incelenmemiş bir dönem olan XVIII. yüzyıl mücadeleleri kapsamında tahlil etmeye çalışmanın, bütünlük sağlayabilmek amacıyla da XVII. yüzyıl mücadeleleri hakkındaki bilgilerden faydalanılarak araştırmanın doğru olacağı kanısıyla ve ayrıca dönem itibariyle askeri teşkilatta görülen aksaklıklar, sefer dönemlerinde askerlerin toplanması sırasında yaşanan zorluklar, tımarlı sipahilerin nasıl söz dinlemez hale gelişi, firar olayları ile sefer organizasyonu hususundaki meselelere birde son dönem İran seferleri ve bölge itibariyle Anadolu'nun belirli noktaları üzerinden bakılması gerektiği düşünülerek böyle bir çalışma yapılmasına karar verilmiştir.

I. BÖLÜM

OSMANLI-İRAN İLİŞKİLERİNE GENEL BİR BAKIŞ

Tarihin en eski devirlerinden itibaren Batı Asya'da görülen ve iki büyük medeniyete ev sahipliği yapan Anadolu ve İran coğrafyası üzerinde kurulan büyük devletler birbirleriyle daima mücadele içerisinde olmuştur. Osmanlı-Safevi mücadelesi de bu uzun süreçte devam eden ilişkilerin son temsilcisi oldu. XVI. yüzyıl'da başlayıp yaklaşık olarak XVIII. yüzyıl ortalarına kadar devam eden bu mücadeleler Osmanlı tarihinin mühim bir kısmını meydana getirdiği kadar, İslamî sürecin seyri içinde de Sünni-Şii gibi dini boyuttan, siyasi boyuta dönüşen büyük bir harekettir. XVI. yüzyıl başlarında, Şah İsmail tarafından tarikat özelliği taşıyan Safevi hareketinin bir devlete dönüşmesi ile başlayan sıcak çatışmalar dönemi XVII. asırda Kasr-ı Şirin anlaşmasının imzalanmasına kadar devam eden tarihi bir süreç olarak karşımıza çıkmış ve etkilerini sonraki asırda da devam ettirmiştir. Bu mücadeleler yalnızca iki devlet arasında kalmamış hem komşu ülkeler hem de Avrupalı devletler tarafından yakından takip edilmiştir. Avrupalı devletler, özellikle Osmanlının büyük bir devlet olarak yükselmesinden itibaren doğuda sürekli uğraşmak zorunda kaldığı bu hükümetleri, kendilerini tehdit eden Osmanlıya karşı bir müttefik olarak görüyorlardı. Safevi devleti kurulduğu zaman da aynı politikalarını devam ettirerek Osmanlılara karşı bu devletle daima ittifak içerisinde oldular.

Başlangıçta Erdebil'de Şeyh Safiyyüddin İshak'tan ismini alan ve dini bir tarikat olarak gelişen Safevi hareketi; Türkmen aşiretleri arasında hızla yayılıp Şeyh Safi'nin torunlarından Cüneyt ve Haydar ile birlikte siyasi bir hüviyete bürünene kadar Osmanlı padişahları tarafından saygıyla karşılandı. Ancak müritlerini ve dervişlerini yanına alarak Sivas'a kadar gelen Şeyh Cüneyt II. Murat'tan beklediği yakınlığı göremedi ve Karamanoğlu İbrahim Bey'e iltica etti. Ancak burada da beklediği yakınlığı göremeyince Karakoyunlu Devleti'ni yıkarak bölgede siyasi hâkimiyetini sağlayan Ak koyunlu Devleti hükümdarı Uzun Hasan'ın teveccühünü kazanarak onun ülkesine yerleşti ve kızıyla evlenip Uzun Hasan'a damat oldu. Bu evlilik Şeyh Cüneyt'e Ak koyunlu ülkesinde serbestçe faaliyet gösterme fırsatı verdi. Bu fırsattan yararlanan Cüneyt müritlerini çoğalttı ve Gürcistan'a bir sefer

düzenleyerek bol ganimet elde etti. (Yinanç 1955: 243–244). Sefer dönüşünde Cüneyt’in ölmesi üzerine yerine oğlu Haydar geçti. Haydar ile birlikte geniş çaplı olarak yayılan propaganda faaliyetleri onun ölümüyle birlikte oğulları Ali ve İsmail büyüyene kadar müritleri tarafından yürütülmeye çalışıldı. İsmail’in Akkoyunlu hükümdarının yanından kaçarak Erdebil’e gitmesi ile Safevi faaliyetleri artık dini boyutundan çıkarak siyasi bir hüviyet kazanmaya başladı. İsmail ilk olarak Uzun Hasan’ın mirasını alabilmek için Tebriz’i ele geçirdi ve Türkistan üzerine düzenlediği seferlerle bol ganimet ve büyük ün kazandı. Ancak asıl faaliyetlerini Anadolu üzerine yönlendiren İsmail müritleri vasıtasıyla bölgedeki Şii propagandalarını hızlandırdı.(Yazıcı 1967: 276–277).

Şah İsmail’in davetine Anadolu Türkmenleri özellikle Sivas, Amasya ve Tokat bölgelerinden Ustacalu, Şamlu ve Rumlu, Antalya bölgesinden Tekeli, Tarsus bölgesinden Varsaklar ile Hamit-eli, Karamanlu, Bayat zümreleri katıldılar.(Sümer 1992: 18–19). Özellikle II. Bayezit döneminde büyük tehlike arz eden bu Türkmen zümrelerinden bir kısmı Rumeli’ye tehcir edilerek tehlikenin önüne geçilmeye çalışılsa da yaşanan olaylar gittikçe şiddetini artırdı ve Şah Kulu isyanı ile bir felaket halini aldı. Trabzon’daki valiliği sırasında Safevi hareketinin Anadolu’nun birliği ve dini hayatı üzerindeki vahim tesirini anlayan Sultan I. Selim bizzat Erzincan ve Bayburt’a kadar olan Safevi topraklarına akınlarda bulundu ve tahta geçtiğinde ilk iş olarak Şii propagandistleri ve onlara inananların elebaşlarını yakalatarak idam ettirdi. Ayrıca Rumeli ve Anadolu’daki Şiileri büyük bir takibata uğratarak devrin ulemasına ve müftülerine risaleler ve fetvalar hazırlatıp Kızılbaşlara karşı harp açılmasının cihattan da “ehem ve akdem” olduğunu ilan ettirdi. (Kütükoğlu 1993: 3). Böylece gerekli hazırlıklarını tamamlayan Sultan Selim, 23 Ağustos 1514 Çaldıran muharebesi ile Anadolu’daki Kızılbaş emellerine kat’i bir darbe indirdi. Zaferden sonra ilerlemeye kararlı olan padişah Önce Tebriz’e girdi. Amacı pek çok kötülüklerle ve parçalanmalara neden olan, İslam dinine bu kadar zararı dokunan Şii idaresine son vermektir. Fakat bazı vezir ve kumandanlar ile askerinin önemli bir kısmının dönmek istemesi üzerine düşüncesini gerçekleştiremedi. (Dedeyev 2009: 131- 132) . Yavuz Sultan Selim’in 1520’de vefatından sonra İran üzerine uygulanmış olan baskı zayıfladı. Sultan I. Süleyman ve vezirleri Yavuz Sultan Selim döneminde alınmış olan tedbirleri tatbikattan kaldırdı. Bu tedbirsizlikler ileride Zünnun oğlu,

Veli Halife ve Kalender oğlu isyanları olarak kendini gösterdi ve devleti çok güç durumlara soktu.

Şah İsmail'in 1524'te ölmesiyle birlikte Safevi Devleti on yıl sürecek olan bir karışıklık dönemine girdi. I. Tahmasb'ın şah olarak yükselmesi ile birlikte, Avrupa'daki fetihleri sırasında kendisine sürekli engeller çıkaran ve doğuda Basra Körfezi ile Hazar Denizi'ne ulaşmada bir engel teşkil eden İran meselesi halledilmesi gereken bir sorun olarak gündeme geldi. Bunda Özbek hükümdarlarının Şiilere karşı Osmanlıdan yardım istemesi de etkili olmuştur. (Kütükoğlu 1967: 639) Sonuçta Sultan Süleyman sadrazam Damat İbrahim Paşa'yı serdar tayin etti ve kendisi de 1534'te bizzat İstanbul'dan yola çıktı. Damat İbrahim Paşa ile Tebriz'de birleşen sultanın ordusu kışı geçirmek üzere Bağdat'a çekildi. Biri 1547 diğeri 1553'te olmak üzere iki defa daha İran üzerine sefere çıkan Sultan Süleyman, Nahcivan seferi dönüşünde şah tarafından mütareke talebi gelmesi üzerine barış görüşmelerine başladı. Görüşmeler sonunda İranlıların Sünnilere ve ilk üç halifeye hürmet göstermesi, Osmanlı Devleti'nin de İranlı hacıların serbestçe hacca gitmelerine izin vermesi koşulları kabul edildi ve 29 Mayıs 1555'te Amasya Muahedesi imzalandı. (Küpeli 2010: 231–232) Anlaşmaya 1578 yılına kadar büyük bir sadakat ve itina ile riayet edildi.

Amasya Muahedesiyle birlikte doğu hududunda başlayan sükûnet İran'ın tahrikleri sonucunda sürekli bozulmaya çalışılsa da, Osmanlı yönetimi barışın korunması için büyük çaba sarf etti. Ancak İran şahının Anadolu'daki Kızılbaşları sürekli tahrik etmesi Osmanlı devletini harekete geçirdi. İlk iş olarak Safevilerle işbirliği yapanlar ya sürgüne gönderilmek yahut da hapsedilmek suretiyle cezalandırıldılar. Sonra da Doğu Anadolu ile İç Anadolu'nun bazı kesimlerinde sayıları artan Şii unsurların İran ile irtibatının kesilmesi sağlanmaya çalışıldı, irtibatın devamını isteyenler ise ağır bir şekilde cezalandırıldı.

Şah Tahmasb'ın 1576'da ölmesi ile İran'da sükûnet ve istikrar yeniden bozuldu, bu durumdan ise Osmanlı İran münasebetleri kuvvetle etkilenmeye başladı. İran'da tahta çıkan Şah II. İsmail ülkesinde iç istikrarı sağlamayı başaramadı. 1578'de Osmanlı Devleti Kürt beylerini tahrik ettiği gerekçesiyle İran şahı II. İsmail'e savaş açtı. Bu arada şah II. İsmail de vefat etti. Yeni şah, Muhammed Hüdabende derhal Osmanlıya karşı savunma tedbirlerine başvurdu. Serdar tayin

edilen Lala Mustafa Paşa'nın asıl amacı Gürcistan'ı ele geçirip oradan Şirvan'a geçmektir. Osmanlı kuvvetleri Gürcistan'a girdiği sırada Tokmak Han idaresinde ki İran ordusu harekete geçti. Mustafa Paşa, Özdemiroğlu Osman Paşa'yı bu ordu üzerine gönderdi. Çıldır'da yapılan savaşı Osman Paşa kazandı. (Peçevi Tarihi 1982: 35) Mustafa Paşa da Tiflis'i ele geçirerek Şirvan'a doğru ilerledi. Bu sırada yeni bir İran hücumu ile karşılaşan Osmanlılar 16 Eylül 1578'de Koyun geçidi mevkiinde yapılan ikinci savaşı da kazandı ve Şirvan Osmanlı idaresine geçti. Şirvan'da Osmanlı idaresini tesis eden Mustafa Paşa Osman Paşa'yı serdar tayin ederek Erzurum'a döndü. (Peçevi Tarihi 1982: 46) Ancak İran tehdidi artınca Osmanlı ordusu geri çekilmek zorunda kaldı. Bu nedenle Lala Mustafa Paşa görevinden alındı ve Koca Sinan Paşa serdar tayin edildi. Ancak oda başarılı olamadı ve nihayet Özdemiroğlu Osman Paşa 1583'te Meş'ale Savaşı'nda İranlıları mağlup etti. (Kırzioğlu 1993: 377) Bu arada Sinan Paşa'nın yerine şark seraskerliğine tayin edilmiş olan Ferhat Paşa ile Osman Paşa birleşerek Tebriz'i ele geçirdiler. Osmanlı Devleti'nin bu üstünlüğü üzerine İran şahı I. Abbas telaşa kapılarak sulh istedi. 1590'da imzalanan Ferhat Paşa Anlaşması ile İran, Osmanlı Devleti'nin Gürcistan, Azerbaycan ve Dağıstan üzerindeki hâkimiyetini tanımayı kabul etti. (Kırzioğlu 1993: 377)

Osmanlı Devleti'nin Şii propagandistlerine karşı takınmış olduğu kararlı tutum ve Ferhat Paşa Anlaşması propaganda faaliyetlerini büyük ölçüde durdurmaya muvaffak olmuştur. Bunda Şah Abbas'ın selefleri gibi Osmanlı Devleti'ne karşı Şiiliği kullanma yerine değişik taktiklerle hareket etmesi de etkili olmuştur. Nitekim Şah Abbas Safevi ordusunu Şii temayüllü zümrelerden temizleyerek ayrı bir ordu kurma yoluna gitmiştir. (Küpeli 2010: 20) Kurmuş olduğu bu yeni ordu sayesinde İran'da ki iç karışıklığı gidermeye muvaffak olan Şah Abbas Türkistan'da ortaya çıkan taht karışıklıklarından da yararlanarak Horasan'ı Özbeklerden aldı. Bu arada Osmanlı Devleti bir taraftan Avusturya savaşları diğer taraftan da Celali isyanları ile ilgilenmesi sebebiyle bu olaya müdahale etmediği gibi İran ile olan anlaşmayı da bozmak istememiştir. Bu durum Şah Abbas'ı Gürcistan, Azerbaycan ve Şirvan'ı Osmanlıdan geri alma planları yapmaya sevk etmiştir. Bu planları neticesinde Avrupa'ya gönderdiği adamlarla kendine müttefik bulma çabaları içine giren Şah Abbas bir yandan da Osmanlıya karşı girişeceği mücadelenin hazırlıklarını

tamamlıyordu. (Saray 1999: 46). Tam bu sırada Bağdat'ın bir Celali tarafından işgal edilmesi Şah'a aradığı fırsatı verdi. İran'ın Hemedan valisi Hasan Han, bölgedeki kontrolün zayıflamasından faydalanarak Osmanlı idaresindeki Nihavent'i işgal etti. Celali isyanları ile bölgede ortaya çıkan otorite zayıflığı, Van ve Tebriz bölgesinde yerleşmiş bir aşiret reisi olan Şah- Kulu'nun isyanı ile daha da büyüdü. Şah-Kulu'nun İran'a sığınması uzun zamandır beklenen mücadeleyi başlatan olay olmuştur. Osmanlı idaresi, Tebriz valisi Ali Paşa'yı Şah-Kulu'yu ele geçirmesi için görevlendirdi. Ali Paşa harekete geçince Şah Abbas duruma müdahale etmiş ve ilk ciddi çatışma başlamıştır. Önce Ali Paşa kumandasındaki Osmanlı ordusunu yenen Şah Abbas ardından 22 günlük kuşatma sonunda Tebriz'i ele geçirdi. (Peçevi Tarihi 1982: 243) Doğuda sürekli cereyan eden bu hadiseler Osmanlı Devleti'nin doğu hudutları için gereken tedbirleri almadığını acı bir şekilde göstermiştir. Yıldırım Bayezit, daha sonra da Yavuz Sultan Selim dönemlerinde korunmaya çalışılan Anadolu bütünlüğüne, ondan sonra gelen padişahlar aynı hassasiyeti göstermemişler, bu durum ileride Doğu Anadolu'nun iktisadi, içtimai ve siyasi sahalarda gelişmesinde büyük engeller oluşturmuştur.

Azerbaycan'ın İran tarafından işgal edildiği haberi İstanbul'a ulaştığı zaman Osmanlı Devleti hala Avusturya ile savaş halinde idi. Doğuda yaşanan bu gelişmeler üzerine Cağalazade Sinan Paşa serdar tayin edilerek Safeviler üzerine gönderildi. Sinan Paşa Kars önlerine vardığı zaman Şah Abbas Osmanlı ordusunun geçeceği yolları tahrip ettirmiş, Sinan Paşa da bu olanlar üzerine Van'a çekilmek zorunda kalmış, şehre düzenlenen ani bir baskın sırasında mağlup olmuş ve kısa süre sonra vefat etmiştir. (Peçevi Tarihi 1982: 246). Yeni serdar Kuyucu Murat Paşa, öncelikle Celali isyanını bastırmış daha sonra İran üzerine hareket etmiş, ancak bir netice alamamıştır. Yerine Sadrazam ve serdar tayin olunan Nasuh Paşa da bir netice alamayınca işgal edilen topraklar İranlılarda kalmak şartıyla 1612'de Nasuh Paşa Anlaşması'nı imzalamıştır. Bu anlaşma 1619 yılında yeni sadrazam Kara Mehmet Paşa döneminde yenilenecektir. (Uzunçarşılı 1983: 66)

Osmanlı Devleti'nin bir yandan iç karışıklarla uğraşması diğer yandan dışarıda karşılaştığı zorluklar nedeniyle İran'ın daha rahat hareket ettiği görülür. Tam da bu nedenlerle Şah I. Abbas anlaşma maddelerine riayet etmeyerek Bağdat'ı hedefine aldı. Eyaletlerde dahi hissedilen otorite boşluğu Bağdat'ta Bekir Subaşı

hadisesi ile kendini gösterdi ve İran'ın Bağdat'ı ele geçirmesine bir vesile oldu. Bekir Subaşı Bağdat'ta büyük nüfuz sahibi olunca, beylerbeyliğin kendisine verilmesini istemiş ve şehri kendi idaresine geçirmiştir. O sırada Diyarbakır valisi olan Hafız Paşa serdar tayin olunarak Bekir subaşı üzerine gönderildi. Hafız Paşa'nın kuşatması karşısında çaresiz kalan Bekir, Şah Abbas'a kendisini kurtarması ve karşılığında Bağdat'ı kendisine vereceğine dair bir mektup gönderdi. Şah 30. 000 kişilik orduyu Safi Kulu Han idaresinde Bağdat'a gönderdi ve şehri 12 Ocak 1624'te ele geçirdi (Hammer 1990: 22–23). Ardından Kerbela, Musul ve Kerkük'ü de işgal etti.

Safevilerin Bağdat'ı işgal ettiği sırada IV. Murat Osmanlı tahtına oturdu. İlk iş olarak Şah Abbas'a elçi göndererek anlaşmaya riayet etmesini bildiren yeni sultan bir sonuç alamayınca Hafız Paşa'yı tekrar serdar tayin ederek Şark seferine gönderdi. Bu arada Erzurum valisi Abaza Mehmet Paşa'nın isyan haberinin gelmesi üzerine Hafız Paşa iki mesele ile de uğraşmak zorunda kalmış fakat bir netice alamayınca Hüsrev Paşa yerine tayin edilmiştir. Abaza'nın elinden Erzurum'u kurtaran Hüsrev Paşa Bağdat'ı kurtarmaya muvaffak olamayınca geri çağırılmış ve Tabaniyassı Mehmet Paşa sadrazam tayin olunarak şark seferine memur edilmiştir. Bu arada Şah I. Abbas vefat ederek yerine oğlu Şah Safi geçmiştir (Saray 1999: 53–54).

IV. Murat, devleti uzun zamandır uğraştıran Safevi meselesini halletmek üzere bizzat ordusunun başında şark seferine çıktı (22 Ramazan 1044–11 Mart 1635) ve 1635 Temmuzunda Revan'ı kuşattı. Ardından Tebriz'i ele geçirdi. Ancak kış yaklaştığı için Osmanlı ordusu geri çekilince buralar tekrar İran'ın eline geçti (24 Şevval 1045–1 Nisan 1636). (Uzunçarşılı 1983: 197). İstanbul'a dönüşünden bir süre sonra İranlıların Revan'ı geri aldıklarını öğrenen sultan yeniden İran seferine çıkmaya karar verdi ve Bağdat seferini başlattı. 16 Kasım 1638'de başlayan Bağdat muhasarası 25 Aralıkta sona erdi ve Bağdat tekrar Osmanlıların eline geçti. IV. Murat İstanbul'a dönerken Sadrazam Kemankeş Kara Mustafa Paşa bölgede kalarak İran'la Kasr-ı Şirin Anlaşmasını imzaladı.

1639 yılında imzalanan Kasr-ı Şirin Antlaşması Osmanlı- Safevi ilişkilerine uzun süreli bir sükûnet getirdi. Bu barış süreci 1722'de Afganlıların İran'a girmesiyle ilişkilerin tekrar bozulduğu döneme kadar devam etti.

1722'de Şah Hüseyin döneminde İran'da çıkan karışıklıklar sırasında İran'ın Afganlıların eline geçmesini istemeyen Damat İbrahim Paşa İran topraklarından

Revan, Tebriz, Gence ve Tiflis'in işgali için sınır komutanlıklarına emirler gönderdi. Ancak Safevi başkenti İsfahan 1723'te Afganlı Mir Mahmut'un eline geçti. Bu arada Şah Hüseyin'in oğlu Tahmasb Tebriz'e geçerek kendini şah ilan etti. Bu karışıklık sırasında Osmanlı idaresi İran'ı kendi topraklarına katmak maksadıyla Kafkaslar, Azerbaycan ve Irak taraflarında olmak üzere üç cephe açtı. Tiflis ve Revan ele geçirildi. Tebriz'in zaptı için Köprülüzade Abdullah Paşa tayin edildi. Tebriz ve ardından Urmiye ile Erdebil ele geçirildi. Irak tarafından yapılan harekâтта ise Bağdat valisi Eyüplü Hasan Paşa Kirmanşah üzerine tayin olunmuş ve önce Kirmanşah ardından da Hemedan zapt edilmiştir. (Uzunçarşılı 1978: 176–182)

Şah II. Tahmasb'ın Afganlılara karşı Nadir Şah'ı yardıma çağırması İran tarihinde yeni bir dönemin başlamasına sebep oldu. İran'a gelerek Tahmasb-Kulu unvanını alan Nadir Şah Osmanlı kuvvetlerini yenerek Tebriz ve Kirmanşah'ı ele geçirdi ancak daha sonra gerçekleşen seferlerde yenilince 1732'de bir anlaşma yapıldı. (Sümer 1986: 127). Kısa süre sonra Nadir Şah'ın İran'ı ele geçirecek Safevi hanedanına son verdiği görülecektir. Bu arada mezhep tartışmaları nedeniyle Osmanlı Devleti ile arası açılan Nadir Şah Kars taraflarına saldırınca Osmanlı idaresi Yeğen Mehmet Paşa komutasında yeni bir şark seferi daha başlatmış 1745 yılında yapılan bu savaş sonunda Kasr-ı Şirin Anlaşmasının hükümleri gereğince yeni bir anlaşma imzalanmıştır. (Uzunçarşılı 1978: 303- 307). Takip eden dönemlerde İran'ın yeniden bir acziyet dönemine girdiği ve yine bir Türk aşireti olan Kaçarlar tarafından idaresinin ele geçirildiği görülürken Osmanlı- İran ilişkileri sınırları koruma ve bölgedeki konar-göçer aşiretlerin yarattığı problemlerle ilgili hususlar çerçevesinde gelişme göstermiştir.

II. BÖLÜM

İRAN SEFERLERİNDE ULAŞIM VE SEFER YOLUNUN GÜVENLİĞİ

A-OSMANLI SEFER YOLLARI VE MENZİL SİSTEMİ

Yol sistemleri tarihin her devresinde ekonomik bakımdan olduğu kadar askeri ve sosyal açıdan da büyük bir öneme sahip olmuştur. Çünkü orduların bir yerden başka bir yere sevki, merkezle diğer idari birimler arasında iletişimin temini ve ticaretin sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi devletler için hayati öneme sahip meselelerdir. Özellikle haberleşme konusu yeni muhabere usullerinin geliştirilmesinde önemli rol oynamıştır. Bu amaçla Osmanlılarda olduğu gibi onun çağdaşları ve daha önce yaşamış olan Türk- İslam devletleri ve diğer devletlerde yukarıda söz konusu edilen amaçlar doğrultusunda hizmet gereği olarak ülkelerinin dört bir tarafına ulaşan yol şebekeleri meydana getirmiş ve bunu teşkilatlandırmışlardır.

Osmanlı yolları İstanbul merkez olmak üzere Anadolu ve Rumeli’de sağ, sol ve orta kol² şeklinde uzanmıştır. Anadolu’da bulunan kollar şu güzergâhı takip ederdi;

*Sağ kol*³; Üsküdar’dan başlayıp Gebze- Eskişehir- Akşehir- Konya-Antakya yolu ile Halep ve Şam güzergâhını takip eden Hac yolunu

*Orta kol*⁴; Üsküdar- Gebze- İznik- Bolu- Tosya-Merzifon- Tokat- Sivas- Hasan Çelebi- Malatya- Harput- Diyarbakır- Nusaybin- Musul- Kerkük güzergâhını takip eden Bağdat-Basra yolunu

*Sol kol*⁵; Merzifon’a kadar Orta kolla birlikte devam eder, buradan Lâdik- Nîksar- Karahisar-ı şarkî- Kelkit- Aşkale- Erzurum yoluyla Hasan Kale’den bir kol ile Kars’a diğer kol ile de Tebriz’e ulaşırdı.(Halaçoğlu 2003: 165).

² Osmanlı’nın Anadolu’da bulunan yol güzergâhlarından olan Orta kola Uzun kol da denilmektedir. Nitekim fi evail-i zilkade 1145 tarihli bir emirde, *Diyarbakır’dan Uzun kol üzerinden Üsküdar’a varınca yol üzerinde bulunan kazaların kadılarına ve yeniçeri serdarlarına diye bir emr-i şerif yazılmıştır.* BOA, Cevdet Askeriye 576/24237.

³ Sultan IV. Murat 23 Zilhicce 1047 (8 Mayıs 1638) tarihinde Üsküdar’dan hareket ederek Anadolu’nun sağ kolu üzerinden Bağdat’a hareket etmiştir.

⁴ Sultan IV. Murat’ın Bağdat seferi dönüşünde takip ettiği koldur.

⁵ Bağdat seferi dönüşünde sadrazam Kara Mustafa Paşa’nın geçtiği koldur.

Kelime olarak konak, iki konak arası, bir konak yol merhale, posta ve posta tatarları, beygirlerin bulunduğu mahal anlamlarına gelen menzil; haberlerin bir an evvel yerine ulaştırılması gayesiyle konaklama noktaları şeklinde düzenlenmiştir. Bu yerlerde bir miktar beygir beslenerek haber getirip götürülen ulakların hizmetine tesis edilmiştir. Bu mükellefiyet için gerekli olan para ise, o yerin veya yakın çevre ahalisinin avarız ve bedel-i nüzul vergisi karşılığı olarak gördükleri hizmetle veya kendilerine daha evvelden beygir tahsis etmeleri amacıyla devlet tarafından verilen beygir ücretini menziliye ödemeleriyle sağlanmaktaydı. Mesela 20 Ramazan 1135 (24 Haziran 1723) tarihinde Aşkale menziline masrafı bedel-i ulemâyan-ı Erzurum avarız malından karşılanmıştır. Yine aynı tarihte Kurukavak menziline de masrafı bedel-i ulemâyan-ı Erzurum avarız malından sağlanmıştır.

Menzil masrafları gümrük malından ve bir yerin mukataa mallarının ocaklık şeklinde menzile bağlamasıyla da karşılanabilirdi⁶. Ayrıca masraflar menzillilerin çekemeyecekleri derecelere ulaşırsa yardım olarak bir başka kazadan⁷ söz konusu menzile imdadiye tayin olunurdu. Mesela 1135–1136 (1723–1724) yıllarında Anadolu'nun sol kolunda vaki olan menzillere “*İran memleketi gailisi bertaraf olunca verile*” diyerek imdadiye ödendiğinden bahsedilmektedir.

İmdadiyeler bazen yakınlardaki diğer menziller veya kasabalardan nakledilen havaleler ile karşılanırken bazen de o yerin veya yakın çevre ahalilerinin avarız ve nüzul mallarından karşılanmaktaydı⁸.

⁶1135 senesi Karakuş menziline 35.323 guruş olan masrafı Musul mukataasından, Kerkük menziline 20.834 guruş olan masrafı yine Musul mukataasından, Menzil-i Dafuk?(Tavuk)'un 25.000 guruş olan masrafı Tuzhurmakı mukataasından, Musul menziline 72.000 guruş olan masrafı kendi mukataa malından, Tuz hurmakı menziline 25.000 guruş olan masrafı da yine kendi mukataa mallarından karşılanmıştır BOA, Cevdet Dahiliye 349/17403

⁷ İran memleketi gailisi bertaraf olunca menzil-i Bayındır'a senevi 200 guruş ber vechi imdad tayin olunub ve meblağ-ı mezburun 47,5 guruşu Viran şehri kazası avarız nüzul mukabili irsaliye inhalarıyla ve kusurları mal-ı saireden havale olunmak ve 100 guruşunu Feracelü menzili irsaliyesinden kusur kalan 52,5 guruş Bolu avarız nüzulünden alınmıştır. BOA, Cevdet Dâhiliye 349/17403.

⁸ İran memleketi gailisi bertaraf olunca menzil-i Sapanca'ya senevi 250 guruş ber vechi imdad tayin ve mukaddem ve havaleden gayrı Karasu kasabası menzil imdadiyesi malından kusur kalan yüz kuruş dahi yine menzil-i mezbure ber vechi imdad verilmek üzere tayin olunmak

İran memleketi gailisi bertaraf olunca menzil-i Hendek'e senevi 250 guruş taraf-ı miriden ber vechi imdad verilmek üzere tayin ve Gümüşabad kazasında menzili olan avarız malının 133, 134 ve 135 senelerinden havale olunmak

İran memleketi gailisi bertaraf olunca menzil-i Doruca senevi ber vechi imdad 250 guruş münasib maldan tayin ve havale olunmak

Üsküdar'dan sol kolda bulunan Erzurum tarafına giden 22 Muharrem 1136 (22 Ekim 1723) tarihli menzil defterine göre; iki yıldır devam eden İran ihtilalı nedeniyle Van, Tiflis, Erzurum ve Çıldır taraflarındaki menziller artık tahammül edemeyip, hayvanda yetiştiremedikleri ve gelip gidenler vakti ile varamadıkları için İran'ın galesi bertaraf olunca her sene miri tarafından bir miktar yardım yapılmasına muhtaç olduğu için Sapanca, Hendek, Doruca, Bolu, Bayındır, Karacalar ve Karaca viran, Koçhisar ve Merzifon menzilleri 1.782,5 kuruş imdadiye vermeye tayin olundu. Söz konusu miktarın 350 kuruşu avarız mukabili olacaktır. Ayrıca Sapanca ve Hendek menzillerine imdadiye vere gelen Karasu ve Gümüşabad kazaları 930 kuruş, buna ek olarak da söz konusu menzillerin irsaliyeleri malından 502,5 kuruş emval-i saireden havale edeceklerdir. Osmancık, Lâdik, Niksar, Kal'a-i Hacı Murad ve Karahisar-ı şarkî menzilleri de 26 res bargir verecekler, bargirlerin bahası ve sair masraflar ber vech-i mutad ücret iktiza eden 1.885 kuruşu getirdiklerinde münasip maldan karşılanacaktır.

İran memleketi galesi bertaraf olunca menzil-i Bolu'ya nisf-ı imdad bulmak avarız-ı nüzül irsaliyesini muttali olan senevi 227,5 guruş ber vechi imdad tayin ve 36 senesine havale olunmak

İran memleketi galesi bertaraf olunca menzil-i Bayındır'a senevi 200 guruş ber vechi imdad tayin olunub ve meblağ-ı mezburun 47,5 guruşu Viran şehri kazası avarız nüzül mukabili irsaliye inhalarıyla ve kusur mal-ı saireden havale olunmak ve 100 gurşnu Feracelü menzili irsaliyesinden kusur 52,5 guruş Bolu avarız nüzülünden olunmak

İran memleketi galesi bertaraf olunca menzil-i Karacalar'a avarızları mukabil-i kadimden Menzilci karyelerinin irsaliyeleri olan akçeden 137,5 guruş ber vechi imdad tayin olunmak

İran memleketi galesi bertaraf olunca menzil-i Karacaviran'a Karacaviran ve Cardağı karyelerinin avarızları irsaliyesi olan 127,5 guruş ber vech-i imdad tayin olunmak

İran memleketi galesi bertaraf olunca menzil-i Koçhisar ber vech-i imdad senevî avarız irsaliyeleri olan akçeden 200 guruş tayin olunmak

İran memleketi galesi bertaraf olunca menzil-i Osmancık'a 2 re's bargir zem olunmak

İran memleketi galesi bertaraf olunca menzil-i Merzifon'a Merzifon kazasının avarız irsaliyeleri olan 290 guruş ber vech-i imdad tayin olunmak

İran memleketi galesi bertaraf olunca menzil-i Lâdik'e 6 res bargir dahi zem olunmak

İran memleketi galesi bertaraf olunca menzil-i Niksar'a 5 res bargir dahi zem olunmak

İran memleketi galesi bertaraf olunca menzil-i Hacı Murad'a 7 res bargir dahi zem olunmak

İran memleketi galesi bertaraf olunca menzil-i Karahisar-ı Şarkî'ye 6 res bargir dahi zem olunmak

İran memleketi galesi bertaraf olunca menzil-i Kömürcü'ye 4 res bargir dahi zem olunmak

İran memleketi galesi bertaraf olunca menzil-i Karakonak'a 4 res bargir dahi zem olunmak

İran memleketi galesi bertaraf olunca menzil-i Aşkale'ye 4 res bargir dahi zem olunmak

İran memleketi galesi bertaraf olunca menzil-i Erzurum'a 4 res bargir dahi zem olunmak. BOA, Cevdet Dâhiliye,349/ 17403

Tablo I:
1723 Yılında İran Seferi Münasebetiyle Menzillere Verilen İmdadiyeler

Menzil Adı		İmdadiyenin Nakit Olarak Ödenmesi	İmdadiyenin Karşılandığı Alanlar
Sapanca		250 Kuruş	Karasu kasabası menzil imdadiyesi malından 150 kuruş ve 100 kuruşu taraf-ı miriden
Hendek		250 Kuruş	Gümüşabad kazasının 1133, 1134, 1135 seneleri avarız malından
Doruca		250 Kuruş	Münasip maldan
Bolu		227,5 Kuruş	1136 senesi Avarız nüzul irsaliyesinden
Bayındır		200 Kuruş	47,5 kuruş Viran şehri kazası avarız nüzulünden, 100 kuruşu Feracelü kazası menzil irsaliyesinden, 52,5 kuruşu Bolu avarız nüzulünden
Karacalar		137,5 Kuruş	Avarız irsaliyesinden
Karacaviran	İmdadiyenin Aynı Olarak Ödenmesi	127,5 Kuruş	Karacaviran ve Cardağı karyelerinin avarız irsaliyesinden
Koçhisar		200 Kuruş	Avarız irsaliyesinden
Osmancık	2 Bargir		
Merzifon		290 Kuruş	Merzifon kazası avarız irsaliyesinden
Ladik	6 Bargir	Toplam	42 Bargir
Niksar	5 Bargir		
Hacı Murad	7 Bargir	Toplam	1932,5 Kuruş
Kaahisar-ı Şarkî	6 Bargir		
Kömürcü	4 Bargir		
Karakonak	4 Bargir		
Aşkale	4 Bargir		
Erzurum	4 Bargir		

Karahisar-ı Şarkî menziline Erzurum'a varıncaya kadar mevcut olan 4 menzile de 4'er res bargir verilmek üzere 16 res bargir verilecek ve bu bargirlerin bahası yıllardır gelen nizam üzere her bir bargire 23'er kuruş verilmesi dolayısıyla tutan 373 kuruşu Erzurum bedel-i ulemâyanın mukataasından her sene verilmek şartıyla tayin ve havale olunmuştur. Toplam baha 4040,5 kuruştur⁹.

Menzillerdeki at sayısı ise menzillerin işlek yol üzerinde bulunup bulunmamasına bağlıydı¹⁰. Bir savaş sırasında bu sayı aşağı yukarı yarı veya bir kat

⁹ Karahisar-ı Şarkî menziline Erzurum'a varıncaya kadar mevcut olan 4 menzilin 4 bargirinin bahası her bargire 23'er kuruş verilmesi dolayısıyla 368 kuruş tutmaktadır. Belgede 373 kuruş tuttuğu belirtilmiştir. Böylece İran ihtilalı nedeniyle Van, Tiflis, Erzurum ve Çıldır taraflarındaki menzillere yardım için verilecek olan toplam baha 1782,5+1885+373=4040,5 kuruş değil, 4035,5 tutmaktadır. BOA, Cevdet Dâhiliye,349/ 17403.

¹⁰ Anadolu'nun sol kolunda vaki olan menzillerde 1135- 1136 senelerinde mevcut olan bargir sayısı 320'dir. Menzillerdeki her at için ortalama 147,5 kuruş masraf yapılmıştır. Menzillerdeki toplam bargir sayısı bu rakamla çarpıldığında 47.200 kuruş masraf çıkmaktadır. BOA, Cevdet Dâhiliye, 349/17403.

derecesinde artardı. 1135–1136 yıllarına ait vermiş olduğumuz rakamların 1138–1139 yıllarında devam eden İran seferi sebebiyle arttığı ve yine bu sebepten ötürü Anadolu'nun sol kolu üzerinde yer alan menzillere 5 ila 10 beygir arasında zam yapıldığı, her menzildeki at sayısının 30–35 civarına yükseldiği, bundan dolayı da Anadolu'nun orta ve sol kol menzillerinde 375 beygir artmış olduğu ve bunlar için 55.312,5 kuruş masraf yapıldığı tespit edilmiştir. (Halaçoğlu 2003: 167).

Menzillerin muhabere fonksiyonun yanı sıra, ordunun sefere çıktığı anlarda ihtiyaç duyulan iaşe ve emtianın sağlandığı ve toplandığı mahaller olarak da vazife gördüğü bilinmektedir. Bu sebeple menzil noktaları savaş dönemlerinde ekonomik hareketliliğin arttığı yerler olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine buralarda ülkeye gelip giden elçiler ağırlanmış yiyecek, içecek ve hayvanlarıyla ilgili her türlü ihtiyacı karşılanmıştır. Bunun yanı sıra elçilere verilmek üzere nakit para da toplanmıştır¹¹.

Tablo II:

1638 Bağdat seferi'nde menziller ve mesafeleri

A- Gidiş Yolu

MENZİLİN ADI	Saat	MENZİLİN ADI	Saat
Üsküdar	1,5	Telbeşar	3
Maltepe	3	Mizar	4
Tuzla	4,5	Nizib	2
Dilöni	4	Birecik	5
Çınar çayırı	7	Beş tepe	2
İznikmit	2,5	Şühud pınarı	5
Kazıklı	2,5	Üç pınar	4
Dikilitaş	8	Ruha	9
İznik	3	Cüllab	6
Yenişehir	4	Abdun	4,5
Ak bryık	3	Haçe göz	7
Pazarcık	4,5	Elmalı	3

¹¹ 5 Muharrem 1154'te (23 Mart 1741) İran'dan gelen Elçi Han'a verilmek üzere 310,5 kuruş toplanması hesap ettirilmiş, bunun 160 kuruşu toplanmış 150 kuruşu ise kaza ahaliilerinin tekâliflerine nakz olunmak babında emir verilmiştir. Yine 2 Rebiü'l-evvel 1154'te (18 Mayıs 1741) İran elçisinin davaları için Zeynelabidin Efendi'den 42 kuruş zehayir alınmıştır. Ayrıca 5 Muharrem 1154'te elçi için Maraş eyaletinde ahaliilerden 2000 vukiyye nan-ı aziz, 50 aded ganem, 550 vukiyye....., 149,5 vukiyye rugan-ı sade, 450 kile şair, 75 kantar saman,100 çekme odun tayinat alınmıştır. BOA, Cevdet Hariciye, 58/2891.

Bozöyük	4	Karaca Dağ	4
İnönü	2,5	Kızıl tepe	4
Eskişehir	6,5	Kaykird çayı	6
Akviran	3,5	Diyarbakır	1,5
Seyid Gazi	3,5	Kara köprü	4
Bardakçı	3	Göksu	4,5
Hüsrev Paşa Hanı	3,5	Cühud pınarı	3,5
Bayat	4	Şeyh Zûli	3
Bolavadin	7	Koçhisar	8
İshaklı	4	Karadere	7
Akşehir	4	Nusaybin	5
Arkid	4	Cerrahi	7
İlgin	3,5	Sommakı	6
Cisr-i Atiyk	2,5	Delikle	6
Sulı zengi	5	Hakemiyye	5
Gülmüç	3,5	Habur	5
Kariz	3	Kefr-i Zaman	8
Konya	5	Mukabele-i Kefr-i zaman	2
Bikarioğlu	4	Ebusaid	5
Pınarbaşı	5,5	Dilfesene	5
Firuz	3,5	Mukabele-i Eski Musul	5
Akçeşehir	6	Cemal kendi	4
Gölbaşı	7	Karakuyu	3
Ereğli	4	Musul	2
Çavuş köyü	3,5	Kızfahri	2,5
Ulukışla	4	Mukabele-i Ali Hamamı	5
Çifte han	5	Zab suyu	5
Ramazan oğlu yaylası	7	Mukabele-i Zab suyu	2
Sarı ışıklar	5	Şemamik	5,5
Çakıd Hanı	4	Pirdavud	3,5
Küçük Çakıd	3	İncesu	5
Adana	3,5	Altun köprü	4
Misis	4	Gökdepe	2,5
Kal'a-i Şahmaran	7	Hassasuyu	5
Nehr-i Kenar Çayırı	7	Kerkük	2
Payas	4	Tuz hurmakı	5
İskenderun	6	Tavuk?(Dafuk)	6

Gölbaşı	8	Tuz hurmakı	7
Antakya	4	Kifrî	10
Cısr-i Hadid	4,5	Telbeşar	3
İm suyu	4	Şurb	6
Atarib	6	Narinsuyu	2
Hantuman	4	Taşköprü	7
Gök meydan	3	Çubuk köprü	3
Haylan	2	Diyale kenarı	2,5
Samuka	3,5	Bakube Karşısı	4
Merc-i Dabık	3,5	Bihruz	2
Tirişkin	4	Mukabele-i İmam Musa	8
Telfâr	3,5	İmam-ı Azam	1
Toplam		121	

B- Dönüş Yolu

Menzilin Adı	Saat	Menzilin Adı	Saat
Tel Küş	4	Kangal	5
Kasr-ı Sümeyme	5	Tecer burnu	4
Sadr-ı Düceyle	7	Tuzlu	2,5
Aşık – Maşuk	6	Sivas	5
Tekrit	9	Ilıca	3
Kızılhan	7,5	Han-ı Mehmed Paşa	2,5
Acısu	8	Artuğova	6
Toprak kal'ası	8,5	Tokat	6
Karga Çimi	9	İnepazarı'na tabi' Kazabad	5
Ali Hamamı	10	Şeyh Nusret tabi' Zile	4,5
Musul	7	Meşhedabad	4
Han-ı İsmail	3	Bazlamaç	7
Kesik Köprü	6	Hışır	8
Akbağa	6	Budaközü	5
Demirkapu	12	Akçakoyunlu	4,5
Nusaybin	14	Narende	5
Mardin altı	14	Karakoğa	7
Şühud pınarı	13	Çaşnigir köprüsü	9,5
Diyarbakır	12	Çukurcuk	7

Şilbe	1,5	Lala Çayırı	3,5
Zengiyan Köprüsü	4	Ankara	6
Ergani altı	5	İstanoz	5
Sovucak	4	Avşarçayırı	4
Behremaz ovası	5	Beypazarı	6
Gölbaşı	4	Sarıcalar	5
Malkoç efendi köyü	4	Nalluhan	5,5
Nehr-i Fırat kenarı	4,5	Han-ı Frengi	8
Malatya	7	Körfelinos	10
Hasan Batrik	5	Taraklu	5
Hekimhanı	5	Geyve	4,5
Hasan çalebi	4	Sapanca	5
Alacahan	6	Üsküdar	5
Toplam		65	

B- İRAN SEFERLERİNDE KULLANILAN YOL VE FİZİKİ DURUMU

Coğrafi koşullar ve iklim yapısına göre belirlenerek şekil alan yollar; ulaşım ve ticari amaçla olduğu kadar sefer zamanlarında orduların rahat hareket edebilmesi amacıyla da yapılmışlardır. Ordunun geçeceği yolun fiziki durumu askerlerin güvenli ve olabildiğince çabuk ilerleyebilmesi açısından önemlidir. Bundan başka yolların güvenliği, su kaynaklarına yakın olması, düz ve lüzumlu olan iaşe ile emtiayı sağlamanın kolay olacağı sahalar yol yapımında ve kullanılacak yolun seçiminde rol oynayan önemli unsurlardır. Bu şekilde gelişen Osmanlı yol sistemi daha öncede belirtildiği üzere Anadolu da ve Rumeli de sağ, sol ve orta kollar olarak ayrılmışlardır.

Osmanlı Devleti şark seferlerinde Anadolu'nun hangi kolunu kullanırsa kullansın karşısında onu su kaynakları açısından zor durumda bırakmayacak, buna karşın geçilmesi zor ve mutlaka köprü yapımı ve tamiri gerektiren büyük nehirler bulunmaktaydı. Üsküdar'dan itibaren Sakarya nehri, Yıldız ırmağı, Kızılırmak, Fırat ve Dicle nehirleri, Kura ve Aras nehirleri, Seyhan ve Ceyhan nehirleri ve Asi nehri ile onların kollarından oluşan çok sayıda akarsu bulunmaktaydı. Dönem dönem üzerinde köprü olmadığı için bazı suları geçmek zor olmuş, padişah dahi sudan atıyla geçmiştir. IV. Murat Bağdat seferine giderken Mukabele-i Zab suyu menziline Zab

suyunu ve Kefr-i Zaman menziline de Şat suyunu atıyla geçmiştir. (Sahillioğlu 1988: 66–67). Yine Naîma Tarihinde belirtildiğine göre Revan'ın fethinden sonra Tebriz üzerine yürüyen IV. Murat Aras nehrini de ayakta geçmiştir. Yol üzerinde bulunan menzillerin çoğu Bağdat seferi menzilnamesinde belirtildiği üzere su kenarlarında, düz yol üzerlerinde bazen de inişli-çıkışlı sarp kayalar üzerinde yer almaktaydı¹².

Çalışmamızda geniş bir dönem ele alındığı için sefer yolunun durumu IV. Murat'ın Bağdat seferi örneği ile açıklanacak olursa; Üsküdar'dan itibaren Anadolu'nun sağ kolunda yer alan İznik menzili, Dikilitaş menzilinden itibaren ormanlık bir alan olup büyük bir gölü vardı. Bozüyük ve İnönü menzilleri ırmak kenarlarında olup Anadolu kazaskeri İsa Efendi ile sadrazam Bayram Paşa burada padişah ile buluştular. (Topçular Kâtibi Tarihi 2003: 1078). İnönü menzilinden geçince Eskişehir, Akviran, Seyyid Gazi, Bardakçı, Hüsrev Paşa Hanı ve Bayat Menzilleri geçildi. Bölge büyük oranda düz olup Bolavadin Menziline doğru çamlık ve ağaçlık alanlar artmaya başlamıştır. Bolavadin menziline de Anadolu beylerbeyi Varvar Ali Paşa orduya katıldı¹³.(Naîma Tarihi 2007: 865). Buradan Konya'ya kadar havası güzel, bağ ve bahçeleri çok olan, İshaklı, Akşehir, Arkıd, Ilgın, Cısr-i Atıyk, Sulizengi, Gülmüş ve Kariz menzilleri bulunmaktaydı. (Sahillioğlu 1988: 58).

Konya menzilleri yer şekillerinin uygunluğu sebebiyle en eski yol şebekeleri içinde yer alırdı. Bu yol şebekesi içinde Konya her yönden gelen yolların geçtiği bir transit merkez konumundaydı¹⁴. Konya Ereğli yönünde Konya'dan hemen sonra yolun güzergâhı belirgin bir şekilde değişmekteydi. Anayola paralel olarak uzanan bu askeri yol, Konya ovasının güneyinde, su kaynakları ve konaklama imkânları bakımından daha elverişli, alternatif bir güzergâhı izlemek suretiyle Ereğli'ye

¹² Koçhisar menzili sarp kayalık üzerinde bulunurken; Çiftehan menzili de o kadar sarp bir kayalıktır ki burada sultanın dahi otağı kurulmamıştır (Sahillioğlu 1988: 59,65).

¹³ Topçular Kâtibi Tarihi'nde Anadolu Beylerbeyi olarak Gürcü Mehmet Paşa yazmaktadır.(Topçular Kâtibi 2003: 1078).

¹⁴ Konya ve çevresi 16. yy Osmanlı yol sistemi tanımlanırken Merkezi ana cadde adı verilen Üsküdar'dan başlayarak Hicaz'a kadar uzanan bir yol üzerinde bulunuyordu. Bu yol XVI. yy başlarına kadar, Konya ve çevresinde, Akşehir-Ilgın-Konya- Larende- Ereğli hattını takip etmekteydi. Ancak Karapınar'ın kurulması ve bölgenin emniyetinin sağlanması ile birlikte yolun güzergâhı, bu dönemden itibaren Karapınar üzerinden Ereğli'ye ulaşacak şekilde değişikliğe uğramıştır. Osmanlı Devleti ulaşım ve haberleşme açısından oluşturduğu bu yeni güzergâhı kullanmaktaydı. Ancak kalabalık grupların iâşe, ikmal ve dinlenmesi söz konusu olduğunda yolun yönü değişmekteydi. (Çetin 2007: 301)

ulaşmaktaydı. Yani İstanbul Halep bağlantılı ana yol Konya'ya gelince üç alternatif oluşturmaktaydı. Konya-Karapınar-Ereğli yolu, en sık ve en yoğun kullanılan yol, Konya- Karapınar- Göçü yolu, Konya ovasını su basması durumunda, Konya ovasının güneyinden giden yol ise daha çok askeri ve lojistik amaçlarla ihtiyaç anında kullanılırdı.(Çetin 2007: 301).

Konya'da sekiz gün oturak olunduktan sonra 12 Safer 1048'de (25 Haziran 1638) Bikaroğlu Menziline ulaşıldı. Buradan Ulukışla menziline gelene kadar altı oturak geçildi ve burada Adana'ya varınca yol tek kol halinde ilerlediği için askerlere ilerleme emri verildi. Ramazanoğlu yaylası menziline ordu Ak köprü adı verilen büyük bir köprü üzerinden geçerek Sarı ışıklar, Çakıd hanı, Adana, Misis ve Şahmaran menzillerini yirmi altı buçuk saatte geçerek Ceyhan nehri yakınındaki Nehr-i Kenar Çayırı menziline geldi. Bu menzilin Kurt kulağı denilen mahallinde yer alan ve ilerleyebilmek için geçilmesi gereken tek kapı olan Demir kapı'dan çıkıp, Payas, İskenderun ve Gölbaşı menzillerini geçerek Antakya'ya gelen ordu, Asi nehri üzerinde yer alan köprüden ilerleyerek Cesr-i Hadid, İm Suyu ya da Umum Suyu, Atarib ve Hantuman menzillerini geçip Gök meydan menziline ulaştı. Ordu 10 Rebiü'l-evvel'de Halep kurbünde bulunan bu menzile geldi ve burada 16 gün konakladı. Ardından Haylan, Samuka, Mercidabık, Tirişkin, Telfar, Telbeşar, Mizar ve Nizib geçildikten sonra Birecik menziline varıldı. (Sahillioğlu 1988: 62). Fırat kenarında bulunan Birecik sarp bir yerdedir. Ordu burada beş gün kaldıktan sonra Beşdepe, Şühudpınarı, Üçpınar ve Ruha menzillerini geçip Cüllab menziline geldiğinde sadrazam Bayram Paşa vefat etti ve mühr-ü hümayun Diyarbakır beylerbeyi Mehmet Paşa'ya verildi. (Naîma Tarihi 2007: 875-876) Buradan Diyarbakır menziline kadar olan Abdun, Hacegöz, Elmalı, Karacadap, Kızıildepe ve Kaykird Çayı menzillerinin buldukları sahalar taşlık olup, menzilleri de yüksek dağ tepelerindedir. Bundan sonra gelen Karaköprü, Göksu, Cühudpınarı, Şeyhzuli, Koçhisar ve Karadere menzilleri ise ormanlık alanda olup sarp kayalıklar bulunmaktaydı.

Nusaybin düz bir alandı ve çöldü. Nusaybin'den sonra Cudi dağı ve Şat suyu geçildi. Cerrahi, Sommakı, Dellilke, Hakemiyye, Habur, Kefr-i Zaman, Ebusaid, Dilfesene, Eski Musul, Cemal kendi ve Karakuyu menzilleri takip edilerek 29 Cemaziye'l-evvel 1048'de (18 Eylül 1638)ordu Musul'a ulaştı. Şehirde 10 gün

kalındı ve 9 Cemaziye'l-ahir'de Bağdat'a gitmek üzere yola konuldu. Musul'dan Kerkük'e varana kadar yollar genelde düzdü ve suyu çoktu. Zab suyu geçildi. Kerkük'ten Bağdat'a kadar olan menzillerin de yolları düz, yer yer çöllerle kaplıydı¹⁵.

Dönüş yolu¹⁶ sultanın yetmiş bir gün Diyarbakır'da kalıp hareket etmesinden itibaren ele alınacak olursa; Ergani menzili taşlık bir yerdi, Sovucak menzili dağlar arasında ormanlık bölgeydi. Bu menzillerde kar çoktu. Malatya'nın akarsuyu boldu, Hasan badrik'de bir ırmak üzerinde kırk gözü olan bir köprü vardı. Hekimhanı inişli çıkışlı bir yer olup ormanlık bölgeydi. Alacahan'da yine Hekim hanı gibi sarp bir yerdi. Alacahan'dan sonra Kangal, Tecer burnu ve Tuzlu menzilleri geçildikten sonra Sivas'a gelen Sultan'ın ordusu Kızılırmak üzerinde yer alan köprüden bütün askeriyile geçerek Tokat'a ulaştı. Tokat'tan Budaközü menziline gelene kadar yollar düzdü ancak yağmur mevsimi olduğu için ordu epey güçlük çekmiştir. Ankara'dan Üsküdar'a kadar yol üzerinde bulunan menziller gayet hoş, havası güzel yolları düz olan yerlerdi. Üsküdar'a yaklaştıkça Körfelinos, Taraklu, Geyve ve Sapanca menzilleri inişli yokuşlu yerler olup cümlesi ormanlıktır.¹⁷

C- SEFER YOLUNUN GÜVENLİĞİ, YAPIM VE ONARIM

ÇALIŞMALARI

Osmanlı sefer organizasyonunun en önemli meselelerinden biri de ordu için gerekli olan emtianın ve askerlerin savaş alanına taşınmasıydı. Sefer yürüyüşü ve nakliyatın büyük bir kısmı karayolu üzerinden gerçekleştiriliyordu. Bu sebeple devlet seferlerden önce yolların fiziki şartlarını iyileştirmek, özellikle anayolları gerekli

¹⁵ İstanbul'dan Bağdat'a 197 günde ulaşıldı, 121 konak geçildi ve 76 gün oturak olundu ((Sahillioğlu 1988: 53).

¹⁶ Padişahın Bağdat'tan hareket tarihi 19 Ramazan 1048 (24 Ocak 1639)'dur. İstanbul'a varış ise 6 Safer 1049 (8 Haziran 1639)'dur. Bağdat'tan İstanbul'a 65 menzil geçilerek, altı buçuk ayda gelinmiştir (Sahillioğlu 1988: 54).

¹⁷ Üsküdar'dan itibaren Şark seferi için kullanılan yollarda yer alan menzillerle ilgili bilgileri, Halil Sahillioğlu, Dördüncü Murad'ın Bağdat Seferi Menzilnamesi, Belgeler, c. XIII, sayı:17, Ankara 1988, s. 43-81; Süheyl Ünver, "IV. Murad'ın Revan Seferi Kronolojisi", Belleten, c.XVI, sayı: 64, Ankara 1952, s. 548-551; Naîma Mustafa Efendi, Naîma Tarihi, c. III, (Haz: Mehmet İpşirli), Ankara 2007; Topçular Katibi Abdulkadir (Kadrî) Efendi, Topçular Katibi Abdulkadir (Kadrî) Efendi Tarihi, c. II, (Haz: Ziya Yılmaz), Ankara 2003 ve Lütfi Güçer, XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler, İstanbul 1964 künyeli çalışmalardan öğrenebilmekteyiz.

standartta yükseltmek için bir takım çalışmalar yapıyordu. Bu çalışmalar için silahtar ocağı görevlendirilmişti¹⁸. Ayrıca çalışmaların daha hızlı ve ekonomik yürütülmesi için mübaşirler görevlendirilmekteydi. Anayolların yapım ve onarımı genellikle devlet tarafından sağlanırken¹⁹, küçük yolların bakımı ise tımar, zeamet ve hayır sahiplerinin teşebbüslerine bırakılmıştı.

Yollarda yapım ve onarım çalışmalarına başlamadan önce yolların durumu hakkında kaza kadıları bir çalışma planı hazırlayarak rapor sunar ve çalışmalar bu raporlara göre yapılırdı. Yolların tamir ve bakımını sağlamak için beylerbeyiler ve sancakbeyiler kendi bölgelerindeki halkı seferber ettikleri gibi, başta hassa mimarları olmak üzere derbentçi, kaldırımcı, su yolcu ve köprücü gibi devlet tarafından çeşitli muafiyetler verilen resmi görevlilerde yolların tamir ve bakımından birinci derecede sorumlu idiler. (Ertaş 2007: 63). Yolların genişletilmesi, çalılık ve ormanlık yerlerin temizlenerek yolun açılması, araba geçişini engelleyen taşların kırılarak yolun düzeltilmesi, kaldırımların yenilenmesi, bataklıkların kurutulması, köprülerin güçlendirilmesi veya yeni köprülerin inşa edilmesi başlıca onarım çalışmalarıdır. Nitekim İznikmit sancak beyine yazılan bir hükümde, İznikmit’de Hereke adı verilen yerde sap yerlerin tevsi’ ve yolları ile köprülerinin tamir edildikten sonra, Kazıklı belinden İznik’e varıncaya kadar olan yerlerde bulunan yolların ve köprülerin dahi cümlesinin Asitane-i saadetten gönderilen kazmacılar tarafından tamir ettirilmesi emredilmektedir²⁰.

Askerlerin ve gerekli emtihanın ilerleyebilmesi açısından önemli bir noktada sefer yolunun güvenliği meselesidir. Evail-i receb 1146 (Aralık sonu 1733) tarihinde Diyarbakır valisi vezir Mustafa Paşa’ya ve Diyarbakır ve burası mutasarrıfı Hüseyin ve mubayaya memur zide mecdehuya bildirilen bir hükümde; Cezire bölgesindeki

¹⁸ Revan Seferinde 9 Şevval 1044 (28 Mart 1635)’de Maltepe Menzili’nde konaklayan ordu, İznikmid Menzili’nden sonra Kazıklı taraflarındaki bataklıklardan dolayı çok zorluk çekti. Silahdar bölüğü bu işle görevlendirilerek yolları temizleyip köprüleri tamir etti. (Topçular Kâtibi Tarihi 2003: 1015–1016)

¹⁹ “Yolların tathir ve tevsi’inin mühimmat-ı din-ü devletimden olmağın” ifadesiyle yolların yapım ve onarımının devlet tarafından sağlandığı görülmektedir. Yine sancağın züamasından bir tarik ile akçe alınmak ihtimali olmaya şeklinde de kat’i bir tehditle masrafın devlet tarafından karşılanacağı ifade edilmektedir (Mühimme: 88 / 318).

²⁰ 1636–1638 tarihli bir hükümde; Ber- vechi arpalık İznikmid sancağı beğine hüküm ki; Haliya cenab-ı devlet meabım Üsküdar’a varup bi inayeti’llahi’l- müte’al meks ü aram itmeyüp azimet-i hümayunun-ı zafer makrunum mukarrer olmağla asakir-i nusret- şî’arım ile mürur u ubur olunacak yollar tathir ve tevsi olunmak şeklinde ifade edilmektedir (Mühimme: 88 / 318).

Safevi tehlikesinden dolayı Bağdat valisinden Diyarbakır ile ittifak ederek yolların güvenliğinin sağlanması istenmiş, askerleri ve zahireleri hiç bekletmeden Musul'a sevk etmeleri ve bu amaçla Musul hâkimi ile anlaşarak askerlerin ve zahirelerin fazla bekletilmeden Bağdat'a sevk için Musul beylerbeyi Hüseyin Paşa'ya bir ferman yazılmıştır²¹.

D- NAKLİYE VASITALARININ TEMİNİ

Buraya kadar Osmanlı sefer yolları, İran seferlerinde kullanılan yollar ve bu yolların fiziki durumları ile yollarda yapılan tamir ve bakım çalışmalarına değinilerek, yollarla ilgili genel bir tablo çizildi. Bu kısımda ise Rumeli'den ve Üsküdar'dan itibaren, Anadolu'nun çeşitli merkezlerinden savaş bölgesine nakledilecek zahire ve mühimmatların taşınması hususunda kullanılan nakliye vasıtalarının teminine ve nakliye usullerine temas etmekte fayda vardır.

1- Kara Yolu Nakliyatı

Osmanlı Devleti'nde kara nakliyatı araba ve yük hayvanları ile olmak üzere iki şekilde gerçekleştirilirdi. Yük hayvanları olarak önem sırasına, arazi ve iklim şartlarına göre deve, at, katır ve nadiren merkep kullanıldığı görülmektedir. Manda ve öküz ise daha çok arabalara koşulmakta ve özellikle de top arabası çekiminde kullanılmaktaydı.

Nakliye işi usul olarak üç şekilde gerçekleştirilirdi. Devletin kendi sahip olduğu miri hayvan ve arabalarla, kiralama usulüyle ve mükellefiyet olarak reayaya yüklemek suretiyle. Devlet her üç usulü uygularken de hakkaniyet ölçülerine riayet ederdi.

Kara ulaşımı için gereken yük hayvanının tedarik edilmesinde satın alma ve kiralama olmak üzere iki yöntem vardır. Bu yöntemlerin tercih edilmesinde maliyet ve kolaylık faktörleri göz önünde bulundurulurdu. Mesela deve fiyatları maliyet açısından devlete daha cazip gelmekteydi. Ancak sefer mevsiminin haricinde kullanılmamaları, bakım, barınma ve beslenmelerinin masraflı olması ilk başta görülen maliyet avantajlarını dezavantaja dönüştürmekteydi.

---

²¹ BOA, Cevdet Askeri, 977/ 42578

Bundan başka kiralama usulü oldukça pahalı olmasına rağmen sefer halindeki ordunun hareket kabiliyetini artırmaktaydı. Ayrıca gerektiği zaman ordunun güzergâhını değiştirmesi açısından da büyük bir kolaylıktı. Dahası sadece ihtiyaç duyulduğu dönemlerde hayvan kiralınması, devleti sefer harici dönemlerde yük hayvanlarının barınma, bakım, yem ve ot masraflarından ve bu işle vazifeli görevli giderlerinden de kurtarmaktaydı. Böylece kiralama usulü taşıma maliyeti yüksek olmasına rağmen daha avantajlı duruma gelmekteydi. (İşbilir 2007: 26).

IV. Murat'ın Revan seferi kararının alınmasının ardından 1 Recep 1044'te tuğ-ı hümayun cebahaneye dikilirken, 4 Ramazan 1044'te de Üsküdar'da otağ-ı hümayun kuruldu. Gönderilen emr-i şeriflerle birlikte hazırlanan 60 kıt'a şahî topun taşınması için gerekli top arabaları ve 500 katar deve asitanede hazırlanırken, 1000 katar deve Filibe'den ve 1000 at da Hayrabolu'dan getirildi. 1638 Bağdat seferi hazırlıklarında ise kara nakliyesinin aksamaması için çok sayıda camus, at, deve ve katır toplanmasına yönelik birçok emir verildiği görülmektedir. Bu ihtiyacın temini için her biri 25'er kuruştan camus, her katırı²² 70 kuruştan deve, 50.000 akçeden at ve her biri 6000 akçeden katır alınmasına dair emirler verilmiştir. (Ünal 1967: 732). Ayrıca nakliye işleri için Güneydoğu Anadolu'daki aşiretlerden ve sahip oldukları at, deve ve katırlardan yararlanılmıştır. Yeni- İl ve Halep Türkmenlerinin Birecik'ten Bağdat'a kadar olan bölgede zahire nakliyesine memur edildikleri²³ ve bu Türkmenlerin 730 deve ile çalışmaya başladıkları bilinmektedir. Her bir deveye 25'er kuruş kira verilmek üzere toplam 18.250 kuruş para ödenmiştir. (Güçer 1964: 140).

1638 Bağdat seferi ile Anadolu ve bir kısım Arap memleketlerine salınan nüzul ve sürsatın bedel olarak ödenmesi yolu ile hazinenin temin ettiği gelir yanında, aynî olarak teslim edilen arpa, ekmek ve unun tevzi, tahsil ve nakliyat işlerinin organizasyonu için 291 kadı çalışırken, kadı, naip, kafile başı ve mekkareci olmak üzere toplam 437 kişi görev almıştır. Nüzul ve sürsat mükellefiyeti için aynen toplanan 542.113 kile un ve arpanın nakli için de beher 7 kilesi bir yük olmak üzere

²²1 katarın 6 ya da 7 deveden oluştuğu çeşitli zamanlarda ve kaynaklarda ifade edilmektedir.

²³ İlhan Şahin, "1638 Bağdat Seferi'nde Zahire Nakline Memur Edilen Yeni İl ve Halep Türkmenleri", İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi, sayı: 33, İstanbul 1982.

77.444 hayvan koşulmuş ve en az 2 hayvana bir yedekçi olmak üzere 38.722 görevli bu işte hizmet görmüştür²⁴.

1722 'de tekrar başlayan İran seferleri ile ilgili belgelere bakıldığında ise; Üsküdar'dan sol kolda bulunan Erzurum tarafına giden 22 Muharrem 1136 (22 Ekim 1723) tarihli menzil defterine göre, Anadolu'nun sol kolunda çeşitli hizmetler için hazırlanan bargir sayısının 320 olduğundan bahsedilmiştir.

23 Cemaziye'l- Ahir 1138 (26 Şubat 1726) tarihli bir belgede Ordu defterdarı Hasan Ağa'nın bildirdiğine göre zahire, cebehane ve sair mühimmat için istihdam olunan 53 katırım 53 günlük kiralari 19.956 kuruş tutmaktadır²⁵. Yine aynı tarihli belgede Mardinli Abdi vesaire refiklerinden 400, Musullu Seyyid Bektaş ve refiklerinden 380 ve Bağdatlı Hacı Süleyman, Bekir ve Osman ile refiklerinden 772 adet olmak üzere toplamda 1.152 katır istenmiştir.

Yine Üsküdar'dan Sivas'a kadar yol üzerinde bulunan kadılar, kethüda yerleri, yeniçeri serdarları, ayan ve iş erlerine yazılan bir hükümde, İran seferi için ordunun götüreceği şahî top arabaları ile mühimmat arabalarına konuşlamak için 400 res topkeşan (top çeken) bargirler dikkatle seçilerek istenmektedir²⁶.

Toplanan hayvanların kira bedellerinin nakit olarak ödenmesinden başka aynî olarak ya da bir yerin mukataasından da karşılandığı olurdu. Nitekim Sivas eyaletinde bulunan Merzifon, Gelkiras, Ovacık, Köprü, Amasya, Turhal, Zile, Niksar ve Hacıköy kazalarından verdikleri bargirlerin karşılığı olarak daha sonra imdad olarak verilmek üzere beher res bargire 600 kile şair ile beher resine 500 vukiyye saman verileceği bildirilmektedir²⁷. Bundan başka Diyarbakır canibi seraskeri vezir Ali Paşa'nın maiyetinde bulunup mühimmat ve erzak nakli gibi işlerde kullanılmak üzere Saruhan sancağında vaki kazalardan 150 res hayvan istenmektedir. Bu hayvanların cinsi belgede belirtilmemekle birlikte Dergâh-ı Ali gedüklülerinden

²⁴ BOA, Maliyeden Müdevver Defterler, 4374.(Defterin neşri için bkz. Lütfi Güçer, XVI. ve XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler, İstanbul 1964, s. 138-139)

²⁵ BOA, Cevdet Askeri, 910/ 39292

²⁶ BOA, Cevdet Askeri, 65/ 3220. Ordu için temin edilen binek ve yük hayvanlarından en iyi şekilde faydalanabilmek için bunların birtakım özelliklere sahip olmaları gerekirdi. İstenilen özellikleri taşımayan hayvanlar sahiplerine geri iade edilirdi. Sefer dönemlerinde bu şekilde aksaklık yaratacak sorunların yaşanmaması için belgelerde, hayvan seçimlerine dikkat edilmesi gerektiği sıkça vurgulanmıştır.

²⁷ BOA, Cevdet Askeri, 65/ 3220

Hasan'a hayvanların 130'unun yükletilmesi bildirilmiş, Temürcü kazasından alınacak olan 20 hayvanın ise kaza ahalisinin kemal-i hoşnut olmalarından dolayı hayvanların ücretlerinin Enderun sarayı Cedid-i Amiresinde vaki olan Sultan Ahmet Han Gazi tâb-ı serahda kütüphane-i celilesi mukataatından verileceği ayrıca bildirilmiştir²⁸.

Ayrıca 17 Safer 1143 (1 Eylül 1730) tarihli bir belgede Şark canibine düzenlenen sefer-i hümayun için Asitane-i saadetten Trabzon iskelesine gönderilen mühimmat ve toplar ile Karadeniz iskelelerinden mubayaa olunan zahireler ve Trabzon'a diğer eyaletlerden nakledilen zahirelerin Trabzon ambar emini muvafakatiyle nakli için develere muhtaç olunmasına binaen Sivas eyaletinden 400 deve ihraç edilmesi ve bunların acilen Trabzon'a ulaştırılması emr olunmuştur²⁹.

Sefer için hayvan toplama düzenine bakıldığında, hayvanların üç aşamada toplandığı görülmektedir. İlk olarak ordunun merkezden hareketinden itibaren ağırlıklarını taşıyabilmek için Üsküdar'a hayvan toplandığı görülür. Daha sonra Anadolu'nun çeşitli bölgelerinden hayvanların toplanarak, iskelelerde bulunan mühimmat ve zahireleri Erzurum, Bayburt, Van, Bitlis, Diyarbakır gibi merkezlere taşıdığı, son olarak da bu merkezlerde toplanan mühimmat ve zahireleri harp sahasına taşıyan hayvanların yine o bölge ve civarında bulunan sancak ve nahiyelerden toplandığı görülmektedir.

Bu bağlamda belgelere bakıldığında; İran seferinde istihdam edilmek üzere Kütahya sancağından Üsküdar'a kadar olan yerlerden bargirlerin toplanarak merkeze nakledilmesi için ayrı ayrı mübaşirler tayin edilmiş ve toplamda 2800 adet bargir Üsküdar'a nakledilmiştir³⁰ (bkz. Tablo II).

Tebriz canibi seraskeri olan vezir Abdullah Paşa'ya tabi askerlere tayinat verilmek üzere Van ve Edremit ambarlarına naklettirilen zahirelerin Tebriz'e taşınması için de Malazgirt, Şelve ve Diyadin Sancaklarından öküz, katır ve merkeplerin toplanarak Van ve Edremit'e götürüldüğü ve oradan da Tebriz'e naklettirildiği görülmektedir³¹.

²⁸ BOA, Cevdet Askeri, 326/ 16300

²⁹ BOA, Cevdet Askeri, 920/ 39752

³⁰ BOA, Cevdet Askeri, 981/ 42761

³¹ BOA, Cevdet Askeri, 923/ 39905

Tablo III:**1730 İnan Seferi İçin Toplanarak Üsküdar'a Gönderilen Bargirler**

Tayin Olunan Görevli	Bargir Toplanan Bölge	Toplanan Bargir Miktarı	Tayin Olunan Görevli	Bargir Toplanan Bölge	Toplanan Bargir Miktarı
Mustafa Ağa	Çankırı	100	Osman Ağa	Tire	100
Mustafa Ağa	Ankara	100	Osman Ağa	Kuyucak	100
Mustafa Ağa	-----	100	Aksaraylı Hasan Ağa	-----	200
Mahmut Ağa	Karahisar-ı Şarki	100	Hacı Kasım Ağa	Karasu	100
Mahmut Ağa	Akşehir	50	Mustafa Ağa	-----	18
Kayseriyeli Veli Ağa	Nevşehir ?	50	Mustafa Ağa	Pazarcık	10
Kayseriyeli Veli Ağa	Aksaray	75	Mustafa Ağa	-----	18
Kayseriyeli Veli Ağa	Kırşehir	50	Mustafa Ağa	Yarhisar	6
Hasan Ağa	Amid	55	İbrahim Ağa	-----	45
Hasan Ağa	Kula	100	İbrahim Ağa	-----	10
Ebubekir Hasan Ağa	Söke	100	İbrahim Ağa	Manyas	7
Ebubekir Hasan Ağa	-----	120	İbrahim Ağa	-----	10
Mustafa Ağa	Tavas	200	İbrahim Ağa	Gemlik	8
Mehmet Ağa	Suğla	50	İbrahim Ağa	Geyve	10
Mehmet Ağa	İzmir	100	İbrahim Ağa	İsköy	18
Ahmet Ağa	Aydın	100	İbrahim Ağa	Göy­ük	20
Ahmet Ağa	Saruhan	150	İbrahim Ağa	-----	5
Sadrazam kethüda yeri	-----	400	İbrahim Ağa	-----	5
Uzun Ahmet Ağa	Manisa	100	İbrahim Ağa	-----	10
Toplam			2800		

2- Su Yolu Nakliyatı

Nakliye işleri genel olarak kara gücüne ve kara nakliyatına dayanmasına rağmen, deniz ve nehir üzerinden de ulaşımın sağlandığı aşikârdır. Şark seferleri için Rumeli'den zahire sevkiyatı 1578 seferine kadar gerçekleşmemişti. 1578'de Lala Mustafa serdarlığında başlayan İnan seferleri sırasında ilk defa Rumeli'den Trabzon'a zahire nakliyatı yapılmıştır. Bunda Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da o yıllarda çekilen zahire sıkıntısının tesiri varsa da, aslında kara nakliyatının pahalı ve daha uzun süreli gerçekleşmesinin etkisi de büyüktür. Gerçekleştirilen bu ilk sevkiyatta Tuna kıyılarından zahire yükleyen 15 gemi Trabzon ve Batum'a gelerek

yüklerini boşaltırken, Silistre, Varna ve Samsun'dan da hububat toplanarak Trabzon'a nakledilmesi istenmiştir³². Bundan başka haraç karşılığı olarak Eflak ve Boğdan'dan onar bin kile un ve arpa ile yeter miktarda yağ ve balın İbrail iskelesinde³³ gemilere yükletilerek Trabzon'a nakledilmesi de bildirilen emirler arasındadır. Varna, İsakçı, Niğbolu ve Vidin'den nüzul zahiresi ihraç edilerek Tulça iskelesinden³⁴ Trabzon ve Batum'a gönderilmesini temin edecek ayrı hükümler de mevcuttur. 1585 yılında ise Ahyolu, Burgaz, Varna, Köstence, Balçık, Karaharman, Kili, Akkırman ve İbrail iskelelerinden Trabzon'a zahire nakline devam edilmiştir. (Bostan 2002: 387).

Trabzon'dan başka diğer Karadeniz iskelelerine de Rumeli'den zahire nakledildiği ve burada ambarlandıktan sonra Erzurum'a nakledildiği bilinmektedir. Ayrıca güneyde Payas iskelesi de önemli bir sevkiyat merkezi idi³⁵. Bu iskeleye hem Rumeli'den hem de Mısır ve Kıbrıs'tan zahire nakledilirdi. (Kütükoğlu 1993: 35).

Zahirenin yanı sıra İstanbul'daki Tophane-i Amire ve Cebehane-i Amire'de sefer için hazırlanan mühimmat da yine gemilere yüklenerek Trabzon'a gönderiliyordu³⁶. İstanbul'daki Tophane'nin dışında ülkenin değişik yerlerinde olduğu gibi Erzurum, Birecik, Van, Basra ve Mısır gibi doğu ve güney seferlerinin önemli merkezlerinde top dökümhaneleri ve muhtelif vilayetlerde baruthaneler bulunmaktaydı. (Uzunçarşılı 1984b: 46–47). Bağdat seferi için bilhassa Birecik'ten itibaren Bağdat'a kadar malzemeyi nakletmek amacıyla, mevcut olan nehir gemilerine ilave olarak Felluce'de 800 gemi inşa edilmiştir³⁷. (Naîma Tarihi 2007: 874) Bu gemilerin yapımı için ihtiyaç duyulan malzeme bölge havalisinden elde edildiği gibi, gemilerde çalışacak kürekçi ve dümencilerde aynı şekilde bölge

³² Rumeli'den ilk defa 1578 yılında zahire sevk edilmesine rağmen Trabzon limanı Anadolu'nun en mühim kara ve deniz ticaretine sahip bölgesiydi. Ayrıca savaş malzemesi, iaşe ve asker sevkinde de önemli bir üstü. Çaldıran savaşında ordunun zahire, erzak ve mühimmat ihtiyacı Trabzon üzerinden sağlanırken, Kemah güherçilesi ve Van'da bulunan kükürt de Trabzon limanından İstanbul'a naklediliyordu. Hanefi BOSTAN, **XV. ve XVI. Asırlarda Trabzon Sancağı'nda Sosyal ve İktisadi Hayat**, İstanbul 2002.

³³ İbrail İskelesi, Tuna kıyısında Boğdan taraflarında bulunur, Eflak ve Boğdan'dan İstanbul'a ya da başka yerlere sevkiyat yapılırken kullanılırdı. (Topçular Kâtibi 2003:1050)

³⁴ Tulça iskelesi, Romanya'da Dobruca'da bulunmaktadır.

³⁵ Revan Seferinde Payas iskelesine Mısır'dan barut-ı siyah gelirken (Topçular Kâtibi Tarihi 2003: 1013); Bağdat seferinde Tophane'de hazırlanan büyük toplar ve mühimmatları, yuvalaklar, barut-ı siyah- rişte-i penbe, metris aletleri ve şahî darbuzenler, büyük gemilerle Akdeniz'den Payas iskelesine naklolundu. (Topçular Kâtibi Tarihi 2003: 1065)

³⁶ BOA, Cevdet Askeri,920/ 39752

³⁷ Mühimme: 87/ 312

idarecilerine emirler gönderilerek hazırlandı. (Ünal 1967: 731). Ayrıca nehir nakliyesi içinde kelekler inşa edildi. Diyarbakır'da bu iş için 40.000 keçi derisi hazır edildi.(Topçular Kâtibi Tarihi 2003: 1059)

Bundan başka 10 safer 1138 (18 Ekim1725) tarihli Diyarbakır kadısına, Diyarbakır mütesellimine, ayan ve iş erlerine yazılan bir hükümde, Diyarbakır'dan toplanan 30 bin İstanbulî kile hintanın Tatvan iskelesine nakli ferman olunurken, daha sonra Tebriz seraskeri Abdullah Paşa'ya yazılan hükümde de Tatvan iskelesinde bulunan zahirelerin Van ambarına taşınması için Van denizinde 10 kıt'a sefine (gemi) yaptırılması istenmektedir³⁸.

Rumeli'den ve payitahttan Trabzon'a ve diğer iskelelere yapılan sevkiyattan sonra bu limanlara gelen mühimmat ve erzakın sınır bölgelerine nakli hususu önem arz etmektedir. Trabzon'a gelen malzeme ilk etapta Erzurum'a nakledilirdi. Ancak dağlık bir bölge olan Doğu Karadeniz Bölgesi'nde doğrudan Erzurum'a nakil yapılması güç olduğu için evvela Bayburt'a nakil yapılır, buradan katır ve develerle Erzurum'a sevkiyat yapılırdı. Sevkiyat bölgesi yalnızca Erzurum olmayıp Van, Diyarbakır ve Bitlis'e buralardan da Kars, Ahıska ve Musul'a dağıtılırdı. Bu sevkiyatın ikinci aşaması olup, daha sonra bu sınır bölgelerinden asıl harp merkezine sevkiyat başlardı.

Sevkiyat hangi tarafa yapılırsa yapılsın batıdan doğuya, güneyden kuzeye bütün sancak ve kazalarda yer alan mükari esnafına (kira ile hayvan işleten grup) geniş iş imkânı doğmaktaydı. Mükari esnafı içerisinde bölge sipah, silahdar, ulufeciyan-ı yemin ve yesar, gureba-i yemin ve yesar, yeniçeri, çavuş ve müteferrika gibi askeri zümre mensupları önemli yer tutmaktadır. Bundan başka zimmîlerde bu esnaf grubu içerisinde yer alırdı. İster Müslüman isterse gayr-i Müslim olsun taşımacı esnaftan mutlaka kefil istenirdi. (İşbilir 2007: 30- 32).

---

³⁸ BOA, Cevdet Askeri, 583/ 24549- 1049/ 46106

III. BÖLÜM

İRAN SEFERLERİ'NDE ASKER TEDARİKİ

Osmanlı Devleti'nde Büyük Danışma Kurulu'nun (Meşveret-i Azime) toplanarak sefer kararının alınması ve Şeyhü'l-İslam'ın fetva vererek bunu onaylamasının ardından resmen savaş ilan edilmiş olurdu. Bundan sonra yapılacak ilk iş, savaş kararını ilan etmek için, padişaha yahut serdar-ı ekreme ait olan tuğ-ı hümayunu saraya dikmekti. Bağdat Seferi'nde Sultan IV. Murat'ın Sadrazam Bayram Paşa'yı savaş hazırlıklarıyla ilgilenmesi için 10 Şevval 1046 (7 Mart 1637)'da Üsküdar'a göndermesinden bir yıl sonra 8 Şevval 1047 (23 Şubat 1638)'de tuğ-ı hümayun cebehane önüne dikildi. (Sahillioğlu 1988: 55)³⁹.

Tuğ dikme töreni için İstanbul'da bulunan vezirler, kaptan paşa, yeniçeri ağası, Şeyhü'l-İslam, kazaskerler, cebeci, topçu, top arabacıları, altı bölük ağaları, cami kürsü şeyhleri, bazı tarikat şeyhleri ve hafızlar törene davet olunurdu. Sefere sadrazam memur edilmişse eğer, sadrazamın tuğları hazinesinden çıkarılır ve tuğlardan biri binek taşıdaki yerine dikilirdi ve dualarla sancak-ı şerif sadrazama verilirdi. (Uzunçarşılı 1984 a: 158).

Tuğ-ı hümayunun dikilip, dualarla törenin yapılmasının ardından ilk ordugâhın kurulduğu görülür. Avrupa'ya düzenlenecek seferlerde ordugâh Davutpaşa sahrasına, doğuya düzenlenecek olan seferlerde ise Üsküdar'da kurulurdu. Bağdat seferinde Şevval 1047'de tuğ- hümayunun Cebahaneye dikilmesinden bir hafta sonra 15 Şevval 1047 (2 Mart 1638)'de otağ-ı hümayun Üsküdar'da kuruldu. (Sahillioğlu 1988: 55).

Ordunun, merkezde kurulan ilk otağdan hareketle savaş alanına kadar olan hareketine yürüyüş denilmektedir. Bu yürüyüş belli bir düzene bağlıdır. Sınır bölgeleri ve düşmanla karşılaşmanın muhtemel olduğu yerlerde gerek yürüyüş gerekse konaklama sırasında harp nizamının bozulmamasına dikkat edilirdi. Ülke içerisinde emniyetli bir şekilde gerçekleştirilen yürüyüş ise serbest yürüyüştür ki; bu yürüyüş alay tertibi ve harp nizamına uygun yapılmazdı. Ancak askerler disiplinli ve

³⁹ Bin kırk sekiz tarih-i hicride merhum sultan Murad ile Bağdad-ı behişt- abad seferine rüberah olub zehab ve iyabda vaki olan menazil ve havadis-i kevnîyyeden sudur ve zuhur-ı emr-i hail defteridir ki ala vechi'l icmal zikrolunur. Bin kırk yedi Şevval'inin sekizinci vaki olan Salı günü tuğ-ı şahî cebehane-i amire önüne nasbolundu (Sahillioğlu 1988: 55).

sessiz yürürlerdi. (Ertaş 1999: 592). Ordunun sefere gidiş ve dönüşü sırasındaki intizam ve disiplini, geçtiği mahallerde yağma, tecavüz ve taarruzda bulunmaması, ordugâhın ve efradın temizlikleri, karargâhta hâkim olan sükûnet Batılı müelliflerin dikkatlerini ve hayranlıklarını celb etmiştir. Bununla birlikte askeri teşkilatın bozulmaya başlamasıyla birlikte, yürüyüş sırasında askerlerin disiplinini sağlamak oldukça güçleşmiştir. Bu sebeple seferberlikle ilgili fermanların hemen hepsinde yürüyüşle ilgili sert uyarılar bulunmaktadır. Yürüyüş esnasında, kanunlara aykırı olarak halktan parasız zahire talep edilmesi, yük ve binek hayvanlarının köylülere ait ekinlerde otlatılması, program dışı konaklanması ve ana yoldan ayrılarak sağa sola yapılması yasaklanmış ve kurallara uymayanların şiddetle cezalandırılacağı belirtilmiştir⁴⁰

Osmanlı Devleti'nde sefer kararının alınmasından sonra bir yandan yolların tamir, bakım ve tahkimi gibi işlerle uğraşılırken, diğer yandan ordunun bir an evvel hazırlanması için seferberlik emirleri gönderilirdi. Bu emirlere ve ordunun toparlanması sırasında ne gibi aşamalardan geçilip ne gibi sorunlarla karşılaşıldığına geçmeden evvel Osmanlı Devleti'nin muharip güçleri hakkında bir şeyler söylemek yerinde olacaktır.

A- OSMANLI DEVLETİ'NDE ASKERİ GÜÇLER

Kurulduğu dönem itibarıyla aşiret özelliği taşıyan Osmanlı Devleti'nde düzenli bir ordunun kurulmasına kadar merkeze bağlı her bey kendisine bağlı aşiret kuvvetleriyle, seferden birkaç gün önce yapılan duyurularla toplanır ve savaş sonunda dağılırlardı. Ekseriyetle atlı askerlerden oluşan aşiret kuvvetleri geniş çaplı muhasaralarda başarılı olamadıklarından dolayı savaşa devamlı hazır askeri bir zümrenin teşekkülü lazım gelmiş, bir kısım yaya ve atlı askeri birlik teşekkül etmiştir. Kapıkulu Ocağı'nın kuruluşuna kadar seferlerde büyük gayret sarf eden bu birlikler, ocağın oluşturulmasından sonra geri hizmet sınıfında kullanılmaya başlandı.

⁴⁰ Evail-i Cemaziye'l- Evvel 1141 (Aralık sonları 1728)'de Sivas eyaletine mutasarrıf olan Vezir Ali Paşa'ya yazılan hükümde, Tebriz'den Erzurum'a kadar olan yerlerde askerin disiplinsizliği ve başıboşluğu nedeniyle halka zulüm yapıldığı ve onların perişan olduğu haberleri padişaha ulaştığından, asker üzerindeki disiplinsizliğin bir an önce düzeltilip, görevli olduğu üzere Gence muhafızı vezir Mustafa Paşa'nın emrine bir an evvel gitmesi emredilmektedir (Mühimme: 13 /173).

Osmanlı Devleti yeni fetihlerle Rumeli tarafında genişlemeye başlayınca daimi bir orduya ve daha fazla askere ihtiyaç duymaya başladı. Bu sebeple I. Murat döneminde Çandarlı Kara Halil'in teklifiyle Yeniçeri Teşkilatı kuruldu. (Özcan 1999: 551). Bu ocağa asker yetiştirebilmek için de Acemi ocağı oluşturuldu. İlk olarak Gelibolu'da vücuda getirilen Acemi ocağına iki şekilde Acemi oğlanı alınmaya başladı. İlk olarak Pençik Sistemi⁴¹ uygulanırken bu sistemin yetersiz kalmasından dolayı daha sonra Devşirme Kanunu⁴² çıkarıldı.

Bu şekilde büyüyen Osmanlı Askeri Teşkilatı'nın esas nüvesini merkezde bulunan Kapıkulu kuvvetleri ve taşrada bulunan Eyalet Askerleri oluştururdu. Kapıkulu kuvvetleri, yaya ve atlı birliklerden oluşurdu. Yayalar; yeniçeri, acemi, cebeci, topçu, top arabacı, humbaracı ve lağımcı ocaklarına ayrılmaktaydı. Atlı birlikleri ise altı bölük halkı oluştururdu.

Kapıkulu ocağına bağlı yaya birliklerinin en kalabalık grubunu yeniçeriler teşkil ederdi. Daimi bir ordu olan ve hazineden ulufe alan bu ordu padişaha bağlı olup onun bizzat iştirak ettiği seferlere katılırdı. Ancak III. Murat döneminden itibaren Serdar-ı Ekrem maiyetinde de seferlerde görev alır hale geldiler. Esas nüvesi İstanbul'da bulunan yeniçeri askerlerinin sefer olmadığı dönemlerde başka şehirlerde çeşitli görevlerde buldukları bilinmektedir.

Muhafaza ve daha başka sebeplerle İstanbul dışında bulunan yeniçerilere hükümler gönderilerek belirlenen tarih ve menzilde orduya katılmaları emredilirdi. Merkezdeki yeniçeriler savaş zamanında kul kethüdası⁴³ tarafından nizama sokulurken, taşrada bulunanlar bazen kadılar bazen de beylerbeyi, sancakbeyi gibi ümera vasıtasıyla düzenlenirdi. Memur oldukları halde sefere gelmeyenler için tehdidi havi hükümler gönderilirdi.

⁴¹ Pençik Sistemi savaşlarda elde edilen esirlerin özellikle akıncı birliklerinin yaptıkları akınlar sonucunda ele geçirilen esirlerin beşte birinin Kapıkulu Ocağı'na alınması esasına dayanırdı. Burada yetiştirilen oğlanlar birer akçe yevmiye ile Acemi Ocağı'na verildikten sonra buradan *kapuya çıkma* veya *bedergah* ismiyle Yeniçeri ocağına kaydedilirdi (Halaçoğlu 2003: 45- 46).

⁴² Fetih hareketlerinin genişlemesiyle birlikte askere duyulan ihtiyacın artması yeni bir sistemin gelişmesini sağlamış ve Devşirme Kanunu çıkarılmıştır. Daha önceki Türk- İslam devletlerinde tatbik edilmemiş olan bir usulle (Köprülü 2004: 123) Hıristiyan tebaanın sekiz ila yirmi yaş arasında olan çocuklarından yalnız bir tanesinin alınması ile gerçekleşen devşirme usulünde İstanbul'a getirildikten sonra Müslüman edilen çocuklar, Türk köylülerinin yanında üç ila sekiz sene arasında yetişip Acemi ocağına sevk edilirdi (Halaçoğlu 2003: 50-52).

⁴³ Kul kethüdası; Yeniçeri ocağında, yeniçeri ağası ve sekban başıdan sonra gelen en nüfuzlu görevlidir.(Uzunçarşılı 1984b: 195)

XV. yüzyıl ortalarına kadar yeniçerilerin mevcudu on bin, Kanuni Sultan Süleyman'ın vefatı sırasında on iki bin dolaylarında idi. XVI. yüzyıl'ın sonlarında yirmi yedi bin, XVII. yüzyıl'ın başlarında otuz yedi bin olan ocak mevcudu asrın ortalarında kırk altı bini geçmiştir. Karlofça Anlaşması sırasında ise yetmiş bin civarına ulaşmıştır. 1645'de Sadrazam Kara Mustafa Paşa'nın aldığı tedbirler sayesinde ocak mevcudu on yedi bine indirilmiş, XVIII. yüzyıl başlarında yapılan Prut ve Mora seferlerinde ise yüz binin üzerine çıkmıştı. (Halaçoğlu 2003: 52).

Kapıkulu askerlerinin yaya kuvvetlerine bağlı diğer birliklere bakılacak olursa; Cebeci Ocağı yeniçerilere ait ok, yay, kılıç, tüfek, kazma, kürek barut, zırh, tolga, harbe ve diğer savaş aletlerini tedarik ederdi. Bir nevi el bombası olan humbara silahını imal eden ve kullanan Humbaracılar ve toprak altından tüneller açarak kale fetihlerini kolaylaştıran Lağımçı bölükleri de bu ocağa bağlıydı. Topçu ocağı; top ve top mermisi yapar ve bunları kullanırdı. Top arabacıları ocağı; büyük topların savaş bölgesine nakledilmesi işini yürütürdü.

Kapıkulu Ocağına bağlı süvari kuvvetlerini ise; sipah, silahdar, sağ ve sol ulufeciler ile sağ ve sol garipler oluşturmaktaydı. Kapıkulu süvarilerinin en itibarlısı Sipah Bölüğü'dür. İlk zamanlarda bu bölüğe nüfuzlu devlet adamlarının ve kumandanların çocukları alınırdı. Üç yüz bölüğe ayrılmış olan bu zümre padişahın sağ tarafında görev alırdı.(Uzunçarşılı 1984b: 147). Silahdar Bölüğü ise ilk zamanlarda Harem-i Hümayun'dan çıkan iç oğlanlarından oluşurken sonraları Galatasaray, İbrahim Paşa Sarayı ve Edirne Sarayı'ndan çıkanlar ile süvari çocuklarından alınır oldu. Padişahın sol tarafında görev alan silahdarlar, sefere giderken askerin geçeceği yolların açılıp temizlenmesi işinde de çalışırlardı. (Halaçoğlu 2003: 55). Sipah ve silahtarlar savaş zamanlarında padişahın çadırını muhafaza ederlerdi. Ayrıca sancak tepelerini tespit ederek ordunun güzergâhını göstermek ve cephede siper kazdırmakta bunların görevlerindendi. Altı bölük halkı da denilen bu süvarilerden sağ ve sol ulufeciler (Ulufeciyan-ı yemin ve Ulufeciyan-ı yesar) ile sağ ve sol garipler (Guraba-i yemin ve Guraba-i yesar) ise; savaş

zamanlarında sipah ile silahdarın sağ ve sol yanlarında yerlerini alırlardı. Bunlara Erbaa bölükleri⁴⁴ de denirdi.

Altı bölük halkı savaş zamanlarında Üzengi Ağası denilen zabitlerin nezaretinde orduya katılırdı. Taşrada bulunanlar ise bölük ağaları tarafından buldukları yerin kadılarına mektup yazılarak veya merkezden bölük çavuşları gönderilerek toplanılmaya çalışılırdı.(Uzunçarşılı 1984b: 151–154)

Merkezi kuvvet olan Kapıkulu Ocağından başka, devletin asıl askeri gücünü oluşturan kesim eyalet askerleriydi. Eyalet askerleri içerisinde en önemli güç Tımarlı Sipahilerdi. Senelik geliri 1000- 20.000 arasında olan Tımarlı Sipahiler, kendilerine tahsis edilmiş olan dirlik geliri karşılığında ya yalnız ya da cebelü denilen tam teçhizatlı bir veya birkaç silahlı ve zırhlı süvari ile savaşa katılırdı. (Barkan 1979: 288–289). Tımar topraklarda her üç bin akçe için bir cebelü yetiştirilirken, zeamet ve has topraklarda her beş bin akçe için bir cebelü yetiştirilirdi. Cebelüler Anadolu gençlerinden olduğu gibi sipahinin para ile aldığı veya savaşta esir aldığı kimselerden de yetiştirirdi. Cebelünün bütün masrafını yüklenen sahib-i arz denilen sipahi, mazeretsiz savaşa katılmazsa veya savaştan firar ederse toprağı elinden alınırdı⁴⁵. Başarı gösterenlerin dirliğine ise zam yapılırdı. Nitekim Evail-i Cemaziye’l-Evvel 1139 (Aralık sonları 1726) tarihli Erzurum eyaleti mutasarrıfı olup Gence ve Şirvan bölgesi seraskeri olan vezir Mustafa Paşa’ya yazılan bir hükümde Maraş eyaleti zeamet ve tımar sahiplerinin ihtilafa düşüp firar tertip etmeleri ve bu zeamet ve tımar sahiplerinin bağlı buldukları dört alaybeyinin dahi firar etmeleri

⁴⁴ Evahir-i Ramazan 1141 (Nisan başları 1729)’de Gence beylerbeyi olan İbrahim Paşa’ya yazılan bir hükümde, Gence muhafazasında bulunan *Bölükat-ı Erbaa* ve kapu halkının o tarafta mekslerinin lüzumu kalmadı ise bu tarafa avdet ve ric’atlarına izin ve ruhsat vermesi buyrulmaktadır (Mühimme:13/ 204)

⁴⁵ Evahir-i Muharrem 1143 (Ağustos başları 1730) ‘de Erzurum mollarına, Erzurum eyaletinde bulunan kadılarına ve Erzurum mütesellimine yazılan bir hükümde, daha önce Erzurum’da bulunan zeamet ve tımar sahiplerinin alaybeyleri idaresinde Gence muhafızı vezir İbrahim Paşa’nın maiyetine gittikleri bildirildiği halde bunların bir kısmının henüz görev yerlerine ulaşmadıkları haberinin alınması üzerine bir an önce buldukları yerden hareket edip görev yerlerine gitmeleri aksi takdirde zeamet ve tımarlarının ellerinden alınacağı bildirilirken (Mühimme: 13/ 262), Evahir-i Muharrem 1143 (Ağustos başları 1730) ‘de Gence muhafızı vezir İbrahim Paşa’ya yazılan bir hükümde de Erzurum eyaletinin züema ve tımar sahipleri ile alaybeylerinin ekserisinin tayin oldukları üzere Gence’ye varmadıklarının haber alınması üzerine vezirden yoklama yapılarak na-mevcut olanların tespit ettirilip tımar ve zeametlerinin ahara tevcih olunması için defter, arz ve ilam edilmesi buyrulmaktadır. (Mühimme: 13/ 263).

üzerine zeametleri ve alaybeylikleri ellerinden alınarak söz konusu kişilerin sürgüne mahkûm edildiği belirtilmektedir⁴⁶.

Tımarlı sipahiler her sancakta bölüklere ayrılmıştı ve her bölüğün başında subaşı bulunurdu. Her on bölük bir alaybeyine bağlıydı. Alaybeyleri ise sipahileriyle beraber sancakbeylerinin, onlarda beylerbeylerinin kumandası altında sefere giderdi. (Ertaş 1999: 591).

Ülkenin çeşitli yerlerine dağılmış olan Tımarlı Sipahileri toplamak büyük çaba gerektiriyordu. Bu nedenle sefer emri kış aylarından itibaren beylerbeyi ve sancakbeylerine gönderilerek askerlerin nevruzda⁴⁷ tespit edilen yerde merkez ordusuna dahil edilmeleri istenirdi⁴⁸.

Eyalet Askerleri içinde, Tımarlı Sipahiler dışında geri hizmet kitaları olarak adlandırılan Yaya ve Müsellemler⁴⁹ ile yol yapımı, kale tamiri, madencilik vb. işlerde çalışan Cerahorlar, ordunun ileri gelenlerinin atlarına bakan Canbazlar ve Tatarlar da yer alırdı. Öncü kuvvet olarak da Akıncılar, Deliler, Gönüllüler ve Beşliler bulunurdu.

B- İRAN SEFERLERİNDE ORDUNUN TOPLANMASI

İran seferlerinde ordunun tüm hazırlıklarının tamamlanarak savaş bölgesine ulaşması uzun bir süreç gerektirdiğinden dolayı, sefere karar verildiğinde öncelikle o bölgedeki lojistik ve stratejik imkânlar devreye sokulurdu.

Yeniçerilerin İstanbul'dan çıkararak önce sınır kalelerinde, daha sonra tüm Osmanlı vilayetlerinde görev almaları, Tımarlı Sipahilerin eski önemini yitirmesi ve vilayet yöneticilerinin kapu halkının büyük bir güce ulaşması ve savaş zamanlarında asker ihtiyacını karşılamak amacıyla halktan ücretli asker toplanması, ordunun toparlanma faaliyetlerini daha da karmaşık hale getirmekteydi. Bu durumda ordunun

⁴⁶ Mühimme: 13/ 4.

⁴⁷ Evail-i Cemaziye'l-Ahir 1139 (Ocak sonları 1727) tarihli Trabzon eyaletinde vaki kadılara ve Ahıska kadısına yazılan bir hükümde "iş bu emr-i şerifim ile vusulünde mazmun-ı emr-i şerifimi mezkûrlara i'lâm ve işâ'at ve her birisi me'mûr oldukları üzre bayrakları altına varıp iktizâ iden hizmet-i 'aliyyede kıyâm eylemeleri için tenbih ve tekîd ve nevrûz-ı firûze dek me'mûr oldukları üzre varıp alaybeyleri bayrağı altında bulunalar" buyrulmaktadır (Mühimme: 13/ 3).

⁴⁸ Sultan IV. Murat Bağdat seferi için yola çıktığında Anadolu'nun sağ kolu üzerinde yer alan Bolavadin menziline Anadolu Beylerbeyi Varvar Ali Paşa eyalet askeri ile merkez ordusuna katıldı (Sahillioğlu 1988: 57).

⁴⁹ Yaya ve müsellemler savaş zamanlarında yol açmak, hendek ve siper kazmak, top çekmek, ağırlık ve zahire nakletmek gibi vazifeler yaparlardı. Barış zamanlarında ise ihtiyaca göre kale tamiri, maden ve tersane hizmeti gibi işlerde kullanılırdı.

toparlanma hızı zayıflamış, seferberlik sırasında yapılan baskılar nedeniyle de firar olayları artmıştır. (Yıldırım 2002: 141).

Sefer kararının alınmasından sonra merkezden gönderilen emirlerle otağ-ı hümayunun kurulduğu ilan edilip, merkezi ordunun harekete geçtiği bildirildikten sonra, bütün beylerbeyi, sancakbeyi, elviye ve alaybeyleri ile kadılar nüvvablar ve kethüda yerlerine, bölgelerinde bulunan züema ve tımar erbabının, kapu halkının ve yerli neferatın hazırlanarak belirlenen yer ve zamanda merkez ordusuna dâhil olmaları emredilirdi⁵⁰. Sultan IV. Murat sefer kararının alınmasından sonra Sadrazam Bayram Paşa'yı Anadolu'ya sefer hazırlığı için gönderirken, Sultan III. Ahmet de Gurre-i Muharrem 1141 (Eylül 1728)'de tuğ-ı hümayunun dikilmesinden sonra Serdar-ı Ekrem olarak atadığı Sadrazam İbrahim Paşa'yı İran seferine memur etti.

1727 İran seferinde merkezi orduda Dergâh-ı Ali yeniçerileri, cebecileri, topçuları, top arabacıları, sipah, silahdar, gedikli ve ulufeli müteferrika ve çavuşlar ile Rumeli'de bulunan züema ve tımar erbabı ile Bosna bahadırları hazır bulunduktan başka, ordunun hareketinden sonra Anadolu'da bulunan züema ve tımar erbabı, Mısır askerleri, piyade ve süvari leventleri ve yöneticilerin idaresinde bulunan kapu halkı sınıfı da orduya dâhil edilerek, yardım etmeleri için Şirvan hanı Serhay Han, Tebriz Seraskeri İbrahim Paşa, Revan muhafızı Mustafa Paşa, Gence muhafızı İbrahim Paşa ve Tiflis muhafızı İshak Paşa'ya ayrı ayrı emirler gönderilmiştir⁵¹.

1- Kapıkulu Kuvvetleri

Merkezi kuvvet olan Kapıkulları, yeniçeriler başta olmak üzere seferler haricinde şehir ve kalelerin muhafazasında ve başka vazifelerle İstanbul dışında da bulunuyorlardı. Sefer dönemlerinde bu birliklere orduya katılmaları amacıyla birçok ferman gönderilirdi.

Revan Seferi için bütün kapıkulu zümreleri hazır olduktan başka, Acemi Ocağı'ndan ve Bostancılardan 4.000 nefer, Akdeniz'de Rodos beyi ile birlikte diğer beyler ve Tersane kethüdası Taviş Piyale Paşa serdarları ve bir kısım yeniçeri sefere memurdu.(Topçular Kâtibi Tarihi 2003: 1088). Bağdat seferi içinde Hicri 1048

⁵⁰ 1727 İran seferinde Karaman valisi vezir Ahmet Paşa'ya gönderilen emirde merkez ordusunun yola çıktığı bildirilerek kendisinin de orduya dahil olması ve Revan muhafazasında görevlendirildiği bildirilmiştir (Mühimme: 13/ 279).

⁵¹ Mühimme: 13/ 277

(Miladi 1638) yılına ait olan bir hükümde Şark seferi münasebetiyle Şevval ayının sekizinci gününde tuğ-ı hümayunun dikilip on beşinde otağ-ı hümayunun Üsküdar'da kurulduğundan bahisle, bütün *beylerbeyilerin, sancakbeyilerin, zeamet ve tımar sahipleri ile cebelülerinin, müteferrikaların, çavuş ve kâtiplerin ve onların oğullarının, alaybeyi, çeribaşı ve çeri sürücülerinin, iç bölük halkı, dergâh-ı muallâ yeniçerileri ve kapucularının, cebeci, topçu, top arabacıları ve mehteran-ı hassa bölüğünün ve sair dirliğe mutasarrıf olanlardan birden bine, binden yüze varıncaya kadar kadimden ocak oğulları olup dirlik tasarruf etmeyenlerin ve dirliğe talip yarar yiğitlerin* nevruzdan önce Üsküdar'a erişip sefer için hazır olmaları ve bu askerleri toplamak için de vezir Hüseyin Paşa'nın görevlendirildiği, eğer seferde mevcut bulunmazlarsa bunların kadılar, beylerbeyiler, sancakbeyiler, kaza ve köy kethüdaları tarafından yakalanarak hapsedtirilmesi ve ibret için cezalandırılması ve eğer bu görevliler de gerekli takibatı yapmazlarsa cezanın kendi üzerlerine olacağı ferman olunmuştur⁵². Yine Rumeli eyaletinde bulunan vezir paşa'ya yazılan bir hükümde Paşa'nın kapu halkı, ceng u harbe kadir sipah bölüğü, yaya ve müsellemler ile kalkıp, o taraflarda ve geldiği yol üzerinde bulunan sipah, yeniçeri, topçu, cebeci ve sair askerler ile Yanya Sancağı'nda bulunan sipah, yeniçeri, topçu, cebeci, zeamet ve tımar sahiplerini de toplayarak Edirne sahrasına getirmesi ferman olunmuştur⁵³.

Üsküdar'da toplanmak üzere harekete geçen orduların gelip gelmediğinin ve ne kadarının mevcut bulunduğunun takibi için de ayrı emirler çıkarılmıştır. Nitekim Rumeli beylerbeyi Ali Paşa'ya yazılan bir hükümde, Ali Paşa'nın Sofya'dan kalkıp Edirne'ye geldiğinin ilam olunduğu ve şimdi kendisinden ne miktar asker getirdiği ve yanında bulunan beylerbeyiler ve sancakbeyiler hakkında bilgi vermesi gerektiği ferman olunmuştur⁵⁴. Bu fermanların yanı sıra Sultan IV. Murat “*lağımıcı husus-ı ehem-i mühimmat-ı seferdendir*” diyerek orduya lağımıcı⁵⁵ birliklerinin de alınması için Sadrazam Bayram Paşa'ya ayrı bir emir gönderip 7- 8 bin lağımıcı hazırlamasını istedi⁵⁶. Bundan başka Vulçitrin Sancakbeyine yazılan bir hükümde de sanacağa tabi karyelerden 100 nefer lağımıcı istenilmektedir. Lağımıcıların her birine onar bin akçe

⁵² Mühimme: 88/ 288

⁵³ Mühimme: 88/ 36

⁵⁴ Mühimme: 88/ 315

⁵⁵ Lağımıcılar genelde Ermeni, Rum ve Bosna Hristiyanlarından olup siper yapma işinde uzmanlaşmışlardı (Konuk 2005: 58).

⁵⁶ Süver-i Hutut-ı Hümayun vrk. 200A (Konuk 2005: 58).

ücret verileceğinden bahisle nevrudan evvel ordu-yı hümayuna katılması emredilmektedir⁵⁷. Delvine beyine yazılan hükümde de kaza ahalilerinin her sene mahsul üzerinden vere geldikleri sekiz bin akçe haraçları mukabilinde savaş zamanları 10 nefer lağımcı vermeleri ve şimdi şark seferi münasebetiyle bu neferlerin bir an evvel ordu-yı hümayuna katılması bildirilmektedir⁵⁸. Gurre-i Muharrem 1048 (Mayıs 1638)'de Beypazarı kadısına yazılan bir hükümde ise; kaza-i mezburun avarızhanesinden her yirmi hane için bir lağımcı alınarak -ki dokuz nefer eder- ve kaza-i mezburun hassa çeltükcülerinden de on beş nefer lağımcı alınarak toplam 24 lağımcının ordu-yı hümayuna gönderilmesi istenmektedir⁵⁹.

Kapıkulu Ocağı içerisinde büyük öneme sahip olan yeniçerilerin İran seferlerine iştirak etmeleri için yazılan genel emirlerin yanı sıra doğrudan yeniçeri bayrağı açılmasına yönelik emirlerde vardır. Evail-i receb 1141 (Ocak sonları 1729) tarihli Gence muhafızı vezir Mustafa Paşa'ya yazılan bir hükümde, her bir bayrağı yüz elli nefer olmak üzere Erzurum ve Kars taraflarından 10 bayrak, Divriği, Malatya ve Çirmen taraflarından 11 bayrak açılıp toplam 3.150 nefer olmak üzere 21 bayrak yeniçeri serdengeçtinin⁶⁰ tahriri emr olunmuş, eksik neferlerin tamamlanması silahsız olanların silahlandırılması ve bu görev için de dergâh-ı muallâ yeniçeri ocağından mübaşirler tayin olunduğu, bundan başka yine her bir bayrağı yüz ellişer nefer olmak şartıyla dokuz yeniçeri serdengeçti bayrağı daha açılması ve Mustafa Paşa'dan bunun Kars- Erzurum taraflarından mı yoksa daha munasip mahallerden mi toplanması gerektiğine karar vermesi ve buna göre hareket etmesi istenmektedir⁶¹. Yine Evahir-i Cemaziye'l-Evvel 1140 (Ocak başları 1728) tarihli bir hükümde, Erzurum Kars taraflarından 150'şer neferli 50 bayrak yeniçeri serdengeçtileri -ki toplamda 7500 serdengeçti eder- toplanması emr olunmuştur⁶². Evahir-i Şaban 1141 (Mart 1729) tarihli başka bir hükümde de, Divriği ve Malatya taraflarında yeniçeri

⁵⁷ Mühimme: 88/ 282

⁵⁸ Mühimme: 88/ 285

⁵⁹ Mühimme: 88/ 335

⁶⁰ Serdengeçti: Düşman muhasarasını yarmak, düşman ordusuna baskın vermek ve kuşatılan kalenin daha evvel düşmesi için teşkil olunan gönüllü birliklerdir. İlk zamanlarda serdengeçtiler, yeniçeriler arasından çıkardı. Serdengeçti bayrağı açılınca yeniçerilerden isteyenler bu bayrağın altına girerdi. Sonraları yeniçerilerden başka taşrada da serdengeçti bayrağı açılır oldu ve her kim olursa olsun ocağa kabul edildi (Pakalın 2004: 182).

⁶¹ Mühimme: 13/ 185

⁶² Mühimme: 13/ 90

serdengeçti bayrağı açmakla görevlendirilen Hacı Osman'dan on adet serdengeçti bayrağı açması ve Tebriz'e göndermesi istenirken; Erzurum ve Kars taraflarında da bu iş için Haseki Hüseyin görevlendirilmiştir⁶³.

Bundan başka sipah ve silahdar serdengeçti birliklerinin toplanmasına yönelik emirlerde vardır. Evahir-i Şevval 1140 (Haziran başları 1728) tarihli Erzurum valisi olup hala Gence ve Şirvan canibine memur olan vezir Mustafa Paşa'ya yazılan bir hükümde, Hemedan seraskeri vezir Ahmet Paşa'nın maiyetinde bulunan 4000 nefer sipah ve silahdar serdengeçtinin bir kısmının lüzumu olan yerlere nakledilmesi ve 1000 nefer silahdar serdengeçtinin de Mustafa Paşa maiyetinde görevlendirilmesi istenmiş ancak birçok neferin firar ya da görev yerlerine gitmemelerinden dolayı gereği gibi yoklanmaları için mübaşir tayin olunacağı bildirilirken yine aynı tarihli başka bir hükümde, Kapucubaşı Ali Paşazade Mehmet mübaşir tayin edilerek yoklamanın gereği gibi yapılıp, süresi dolan neferlere tezkirelerinin verilip, süresi dolmayanların görev yerlerine gönderilmesi bildirilmiştir⁶⁴.

Tablo IV:

1730 İran Seferi İçin Açılan Serdengeçti Bayrakları

Bayrak Açılan Bölge	Bayrak Adedi	Nefer Miktarı	Görevlendirildikleri Bölge	İstenilen Tarih
Erzurum- Kars	10	1500	Gence Muhafızı Vezir Mustafa Paşa	Evail-i receb 1141 (Ocak sonları 1729)
Divriği- Malatya- Çirmen	11	1650	Gence Muhafızı Vezir Mustafa Paşa	Evail-i receb 1141 (Ocak sonları 1729)
Erzurum- Kars	10	1500	Gence Muhafızı Vezir Mustafa Paşa	Evahir-i Şaban 1141 (Mart 1729)
Divriği -Malatya	10	1500	Gence Muhafızı Vezir Mustafa Paşa	Evahir-i Şaban 1141 (Mart 1729)
Erzurum- Kars	50	7500	Gence Muhafızı Vezir Mustafa Paşa	Evahir-i Cemaziye'l- Evvel 1140 (Ocak başları 1728)
-----	27	4000	Hemedan Seraskeri Ahmet Paşa	Evahir-i Şevval 1140 (Haziran başları 1728)
Toplam	118	16.150		

⁶³ Mühimme: 13/ 152, 153

⁶⁴ Mühimme: 13/ 118, 119

Kapıkulu Teşkilatı içerisinde yer alan ocak görevlilerinden saksoncubaşı ve zağarcıbaşı⁶⁵ gibi görevliler hakkında gönderilen bir emre göre, Zağarcıbaşılara mahsus olan 64 cemaatin ortası Gence taraflarında bulunurken Zağarcı başı ölmüş ve ocakta saksoncubaşı olan Ahmet zağarcıbaşı olarak 28 Cemaziye'l- Ahir 1139 (20 Şubat 1727)'da göreve tevcih edilmiştir⁶⁶.

Kapıkulu süvarilerini ve altı bölük halkını ilgilendiren hükümlere bakıldığında Üsküdar'dan Anadolu'nun sağ, sol ve orta kolu ile Rumeli'nin sağ ve orta kollarında bulunan yemin ve yesarlara ayrı ayrı hükümler yazıldığı görülür⁶⁷. Bu hükümler o kadar sık tekrarlanmıştır ki, belgelerde *emr-i sudurum kırk elli kere mürur etmeğin* şeklinde ifade edilir olmuştur. XVIII. yüzyıl'ın ortalarına doğru seferler için asker toplamanın ne kadar güç ve elzem olduğu bu ibare ile açıkça görülmektedir. Evahir-i Şaban 1141 (Mart sonları 1729) tarihli Anadolu'nun sağ, sol ve orta kolunda bulunan yemin ve yesar bölüklerinin ağaları olan Sipah Ağası Derviş Mehmet Ağa ve Silahdar Ağası el- hac Ahmet Ağa'dan bölüklerini toplaması ve yine bu kolların kudat, nüvvab ve kethüda yerlerinden⁶⁸ 500 terakkili sipah ve 500 terakkili silahdar neferini bir senelik görevle ve 5 akçe yevmiye ile mübaşir tayin edilen ocak çavuşu tarafından tahrir ettirip Gence muhafızı vezir Mustafa Paşa'nın maiyetine göndermeleri istenmektedir⁶⁹. Bundan sonra arda arda gelen hükümlerde de Gence tarafında artık lüzum kalmadığından dolayı bu terakkili sipah ve silahdarların, Sipah Ağası Derviş Mehmet Ağa ve Silahdar Ağası el- hac Ahmet Ağalar tarafından verilen mühürlü mektup mucebince, Sipah terakkili ağası Bekir, Silahdar terakkili ağası el- hac Mehmet, Ulufeciyan-ı yemin ağası Süleyman, Azeban-ı yemin ağası İsmail, Ulufeciyan-ı yesar ağası Ahmet, Azeban-ı yesar ağası

⁶⁵ Kul kethüdasından sonra ocağın en yüksek rütbeli ağalarından olan Zağarcıbaşı, yeniçeri cemaat ortalarından altmış dördüncü ortanın kumandanıdır. Saksoncubaşı ise yetmiş birinci ortanın kumandanı idi. Saksoncubaşılar terfi ederse Zağarcıbaşı olurlardı.(bkz: Altmışıncı dipnot)

⁶⁶ Mühimme: 13/ 13

⁶⁷ Mühimme: 13/ 158, 159

⁶⁸ Kethüda yerleri: Buldukları yerde sakin olan altı bölük halkını tahrir ettikten sonra, bunları bayrakları altında toplayıp istenilen zamanda istenilen bölgeye sevk ederdi. Ayrıca altı bölük halkı arasında meydana gelen dava ve anlaşmazlıkları çözüme kavuşturup, sipah, sipahizade ve ocak emeklisi olmayıp reyadan olanların ocağa girmesine engel olmak da görevlerindendi. (Uzunçarşılı 1984b: 211)

⁶⁹ Mühimme: 13/ 154, 155, 156, 157

Ahmet tarafından yerlerinden kaldırılarak Tiflis'e vakti ve zamanıyla varmaları bildirilmektedir⁷⁰.

Tablo V:

**1730 İnan Seferi İçin Anadolu'nun Sol ve Orta Kollarından Toplanan
Altı Bölük Halkı**

Emir Giden Kollar	Blkat-ı Erbaa Ocak Ağaları	Seferde Bulunan Bölük Ağaları	Askeri zümre	Miktarı	cretleri
Anadolu'nun Sol Kolu'nda bulunan kadı ve kethüda yerleri	Sipah Ağası Derviş Mehmet Ağa	- Sipah terakkili ağası Bekir - Silahdar terakkili ağası el- hac Mehmet	Sipah	500	Her birine 5 Akçe yevmiye
Anadolu'nun Orta Kolu'nda bulunan kadı ve kethüda yerleri	Sipah Ağası Derviş Mehmet Ağa	-Ulufeciyan-ı yemin ağası Süleyman	Sipah	500	Her birine 5 Akçe yevmiye
Anadolu'nun Sol Kolu'nda bulunan kadı ve kethüda yerleri	Silahdar Ağası el- hac Ahmet Ağa	-Azeban-ı yemin ağası İsmail -Ulufeciyan-ı yesar ağası Ahmet	Silahdar	500	Her birine 5 Akçe yevmiye
Anadolu'nun Orta Kolu'nda bulunan kadı ve kethüda yerleri	Silahdar Ağası el- hac Ahmet Ağa	-Azeban-ı yesar ağası Ahmet	Silahdar	500	Her birine 5 Akçe yevmiye

2- Eyalet Askerleri

Kapıkulu askerlerinden başka eyalet askerleri, Kırım kuvvetleri ve 17. yüzyıl'dan itibaren vilayetlerde görülmeye başlayan kapu halkı sınıfı da ordu içerisinde yer alıyordu.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren merkezizetçi bir anlayışla geliştirilen tımar sistemi ile devletin en önemli askeri gücü teşkil edilmişti. Bu sistem içerisinde teşkilatlanan sipahi ordusu XVI. yüzyıl'ın sonlarına doğru eski düzenini yitirmeye, askeri gücünü ve itibarını kaybetmeye başladı. Bu durum eyaletlerdeki askeri yapının değişmesine yol açan en büyük etken oldu. Osmanlı idaresi her türlü tehdit ve ceza uygulamalarına rağmen sipahileri sefere götürmekte başarısız kaldı. İncelediğimiz belgeler içerisinde kapıkulu ocaklarında olduğu gibi, eyalet askerlerinde de yazılan emirlerin "muhafazaya kıyam eylemeniz için size kiraren ve

⁷⁰ Mühimme: 13/ 179, 180, 181, 182

miraren evamir-i şerife ısdar olunmuş iken ibaresiyle veya size bi'd- defe'at ve kerrat ile tenbihat ve inzaratı müştemil evamir-i şerifem ısdar olunmuş iken ” ibareleriyle tekrar edildiği ve sipahilerin alaybeyleri idaresinde belirlenen zamanda belirlenen bölgeye sevki istendiği fakat buna riayet edilmediği görülmektedir. Toplanan askerlerin ise ya firar ettiği ya da bölge ahalisi üzerinde ağır baskı ve zulümlere varacak hareketlere sebebiyet verdikleri görülmektedir.

1044 (1635) Revan Seferi için Rumeli beylerbeyi Vezir Mustafa Paşa'ya mirlivaları, çavuş, züema ve erbab-ı tımarları ile birlikte Ramazan ayında Üsküdar'da hazır olması için emr-i şerif gönderilirken, Anadolu beylerbeyi Vezir Gürcü Mehmet Paşa'ya da askeriyle hazır olması bildirilmiştir. Bağdat seferi için ise; Rumeli'den Rumeli beylerbeyi, Köstendil, Tırhala, Ohri, Alacahisar, Üsküp, Vulçitrin, Avlonya, Yanya, İlbasan, Dukagin, Arnavut Belgradı, Vidin ve Niğbolu alaybeyleri, yemin ve yesarları, züema ve erbab-ı tımarları, Sofya'dan kalkarak Edirne Sahrası'na gelirken; (Topçular Kâtibi Tarihi 2003: 1066, 1067 1068–1069). Anadolu'da Sivas, Canik, Amasya, Divriği, Arabgir, Bozok, Rakka, Maraş, Karaman ve Çorum züema ve erbab-ı tımarı Erzurum'a, Halep, Adana ve Trablusşam beylerbeyleri Van'a, Şam ve Diyarbakır beylerbeyleri Musul'a tayin olundular. Kefe'den de Samsun ve Sinop iskelelerine 30.000 Tatar askeri gelerek Erzurum'da toplandı. (Topçular Kâtibi Tarihi 2003: 1058, 1088)

Tımarlı sipahilerin seferlere iştirakleri doğrultusunda gönderilen emirlere bakılacak olursa; 1139–1141 (1727–1730) yılları arasında Erzurum valisi olup Gence seraskeri olan vezir Mustafa Paşa'ya, Sivas elviye alaybeylerine, Sivas'ta bulunan kadınlara ve Sivas mütesellimine ayrı ayrı yazılan emirlerle Sivas züema ve tımar sahiplerinin İran seferi için Vezir Mustafa Paşa'nın maiyetine gitmeleri ve büyük gayretlerle Gence muhafazasında bulunmaları istenirken, takip eden emirlerde Sivas züema ve tımar sahiplerinin uzun seneler boyunca seferde olmaları nedeniyle perişan olmalarından dolayı, alaybeyleri ile birlikte firar etmeleri üzerine yazılan emri şeriflerle firar eden bu kimselerin buldukları mahallerden kaldırılarak tekrar görev yerlerine ulaştırılmaları, bir başka emirde de bunların iki ay boyunca kendi vilayetlerinde buldukları, artık sefer için hareket etmeleri gerektiği aksi takdirde cezalandırılıp tımar ve zeametlerinin ellerinden alınarak başkalarına devredileceği bildirilmektedir. Evail-i Ramazan 1141 (Mart sonları 1729) tarihli savaşın sonlarında

yazılan bir hükümde, Sivas zeamet ve tımar sahiplerinin dört beş seneden beri vezir Mustafa Paşa'nın maiyetlerinde bulduklarından bahisle artık bütün sipahi sancaklarının kendi yerlerine dönmelerine izin verildiği bildirilmektedir⁷¹. Aynı emirler Erzurum, Kars, Maraş, Trabzon, Çıldır, Adana ve Karaman eyaletlerine de gönderilerek evvela Gence muhafızı Mustafa Paşa'nın ve onun ölümüyle birlikte muhafız olan İbrahim Paşa'nın maiyetinde, sonraları da Tiflis, Tebriz ve Revan muhafazalarında bulunmakla görevlendirilmişlerdir⁷².

Tımarlı Sipahilerin seferde buldukları süre içerisinde zor durumda kaldıkları, hallerinin perişan olduğu ve kendi vilayetlerinin eşkıya saldırıları ile harap olduğu, topraklarının ziraat edilemez ve korunamaz hale geldiği, harçlıklarının gelmez olduğu, emlak ve emtiaya sahip olanların emval ve eşyalarını sattıkları hatta oturdukları evlere varıncaya kadar borçlandıkları görülmektedir. Evasıt-ı zilkade 1141 (Haziran 1729) tarihli Gence Mutasarrıfı İbrahim Paşa'ya yazılan hükümde, yedi yıldan beri Tiflis, Gence, Revan ve Şirvan canibi muhafazasında bulunan Maraş züema ve tımar erbabının yukarıda anlatıldığı üzere zor durumda olduklarının Maraş kadısı Yusuf tarafından arz olunması ve bu askerlerin alaybeyleri ile birlikte vilayetlerine dönerek rahatlamaları için seferden affedilmelerinin talep edilmesi üzerine yazılan emr-i şerifle, söz konusu sipahilerin alaybeyleri ile birlikte sancaklarına varıp zeamet ve tımarlarını düzenlemelerine izin verilmiştir⁷³. Yine Evasıt-ı Receb 1140 (Mart 1728) tarihli Erzurum eyaletinde vaki kadılara ve Erzurum mütesellimine yazılan bir emr-i şerifle, Erzurum züema ve tımar erbabının dirliklerine birer harçlıkçı⁷⁴ görevlendirilerek, bütün sipahilerin Gence ve Şirvan muhafızı Mustafa Paşa maiyetine gitmeleri emr olunmuştur. Harçlıkçı tayin edilmesi sipahilerin kışı sınırda geçirip, tımarının başına dönemeyeceği anlamına gelir. Nitekim takip eden emirlerde bu askerlerin 3-5 sene hatta bazen 7 sene boyunca kendi vilayetlerine dönemedikleri görülmektedir.

Tımarlı Sipahilerin söz dinlemez hale gelmeleri ve sefer dönemlerinde harbe iştirak etmemeleri nedeniyle önemini yitirmesi devleti farklı uygulamalara

⁷¹ Mühimme:13/ 17, 35, 36, 50, 58, 89, 95, 113, 198.

⁷² Mühimme:13/ 48, 49, 51, 115, 149, 184, 199, 200, 201, 217, 218, 227, 228, 260, 261, 262, 263, 268, 287, 288, 289, 290, 291, 295, 296, 299.

⁷³ Mühimme:13/ 218

⁷⁴ Savaşın uzaması dolayısıyla kışı hudutta geçirme emri alan sipahi dirliğine harçlıkları adı verilen bir vekil göndererek, elde ettiği yıllık gelirini bulunduğu yere getirtirdi.

yöneltmiştir. Öncelikle sefer götüremediği sipahileri yerlerinde bırakarak onlardan bedel akçesi almaya başlayan idare, sonraları tımarları merkezi hazineye aktararak nakit para sıkıntısını gidermeye çalışmıştır. Aynı zamanda da tımar kadrolarının mevcudunu azaltmıştır. (Barkan 1979: 330–331).

Tablo VI:

1727 İran Seferi İçin Göreve Çağrılan Sahib-i Arzlar

Eyalet- Sancak-Nahiye-Karye	Tasarruflarında Bulunan Tımar- Zeamet (Akçe)	Sahibinin Adı
Sivas Kelkiras Nahiyesi	6000 (tımar)	Mustafa
Amasya Ulumağaç Karyesi	5500 (tımar)	Süleyman
Amasya Kıyıkıhacı karyesi	3535 (tımar)	İbrahim
Divriği Avacık nahiyesi	11498 (tımar)	Yusuf
Çorum Bayındır karyesi	2522 (tımar)	Ahmet
Çorum Divan ili nahiyesi	12100 (tımar)	Ömer
Çorum Sarıbey karyesi	59300 (zeamet)	Ahmet veled-i vezir Recep Paşa
Divriği Ramak karyesi	22400 (zeamet)	Halil veled-i Mehmet
Sivas Keklik karyesi	35929 (zeamet)	Mehmet ve İbrahim veledan-ı Osman
Maraş Muşt-ı Kavvasan nahiyesi	3780 (tımar)	Hüseyin veled-i Mehmet
Erzurum Tercan nahiyesi	11333 (tımar)	Ali
Erzurum Ovacık karyesi	2000 (tımar)	Mehmet veled-i Yakup
Erzurum Kur'a-yı Erzincan	44200 (zeamet)	Abdullah
Erzurum Kur'a-yı Erzincan	32500 (zeamet)	Sadık Mehmet
Kurtuç sancağı	11000 (tımar)	Ali
Karahisar-ı Şarkî Ordu nahiyesi	4500 (tımar)	Seyyid Yusuf
Kars Kordus kaya nahiyesi	21000 (zeamet)	Mehmet
Rize Mağara Birek karyesi	20500 (zeamet)	Hacı Ömer
Trabzon Hakaca karyesi	4527 (tımar)	Seyyid Osman
Trabzon Köknar karyesi	6000 (tımar)	Ahmet veled-i Ali
Trabzon Of nahiyesi	15000 (tımar)	Ahmet Han veled-i müteferrika Osman
Trabzon Çiti nahiyesi	6200 (tımar)	Yusuf
Ahıska	85000 (zeamet)	Süleyman

Tımar topraklarda her üç bin akçe için, zeamet topraklarda her beş bin akçe için bir cebelü sefere götürüldüğü dikkate alınır; yukarıdaki tabloya göre, 35.165 tımar cebelüsü, 64.165,8 zeamet cebelüsü olmak üzere toplam 99.330,8 cebelü seferde görev almıştır.

Sipahilerin önem kaybetmesi ve sayılarının azaltılmasına bağlı olarak merkezdeki maaşlı ordunun sayısı arttı. Bu artış yeni bir sonuç doğurdu, yeniçeriler ve kapıkulu askerleri taşrada görev alır hale geldi. Böylece 17. yüzyıl boyunca eyaletlerde güvenliğin sağlanması amacıyla yöneticilerin idaresinde kapu halkı adıyla yeni bir sınıf teşekkül etti. Saruca, sekban ve levent olarak adlandırılan bu

sınıf, devletin sefer dönemlerinde savaşa çağırabileceği askerler olarak güçlendiler. İran seferleri boyunca eyalet yöneticilerine gönderilen emirlerde, yöneticilerden kapu halkı ile birlikte sefere iştirak etmeleri sık sık istenmiştir. Bu emirlerden biri Evahir-i Cemaziye'l-Evvel 1140 (Ocak başları 1728) tarihinde Bayezid Sancağı mutasarrıfına yazılırken, diğerleri Malazgirt, Şelve ve Diyadin sancakbeylerine yazılmıştır. Bu emirlerde söz konusu vilayet yöneticilerinin maiyetlerinde bulunan kapu halklarıyla birlikte Gence ve Şirvan muhafızı Vezir Mustafa Paşa'nın maiyetlerine gitmeleri istenmektedir. Yine Evahir-i Şaban 1143 (Mart başları 1731) tarihli Kars Beylerbeyi'ne yazılan bir hükümde, sekiz yüz nefer kapu halkı ile birlikte maiyetinde olduğu Tebriz canibi seraskeri Vezir İbrahim Paşa'nın yanından ayrılarak Kars kalesini muhafaza etmek üzere yerine dönmesi emredilmektedir. Hükümde ayrıca Kars kalesinin öneminden bahisle alınmasının da zor bir kale olduğu belirtilmiş ve herhangi bir ihmalkârlık yüzünden kalenin düşmesi durumunda mutlaka cezalandırılacakları *“cümlelizin ber mukteza-yı şer'i şerif ile başlarınızı keserim kuş olsanız pençe-i gazab-ı padişahanemden biriniz halas olmak ihtimali yoktur”* ibaresiyle belirtilmektedir. Evasıt-ı Rebiü'l-Ahir 1143 (Kasım başları 1730) tarihli bir başka hükümde Aydın Muhassılı Vezir Abdullah Paşa'dan mürettep kapu halkı ile birlikte Revan muhafızı Vezir Rüstem Paşa'nın maiyetine gitmesi bildirilmektedir.

Sefer yürüyüşü sırasında ordunun nizamının sağlanmasına dikkat edilir, geçilen yerlere zarar verilmemeye, halka zulüm yapılmamaya dikkat edilirdi. Ancak bunun her zaman mümkün olmadığı, aksi durumların da zaman zaman baş gösterdiği olurdu. Nitekim Evail-i Cemaziye'l-Evvel 1141 (Aralık sonları 1728) tarihli Sivas eyaletine mutasarrıf olan Vezir Ali Paşa'ya yazılan bir hükümde, Tebriz'den Erzurum'a kadar olan yerlerde vezirin tabiiyetinde bulunan kapu halkının zulümlerine son vermediği ve ahalinin perişan olduğu bildirilip, Ali Paşa'dan kapu halkını zapt u rapt altına alması ve bunun bir daha tekrar etmemesi istenmektedir.

Tablo VII:

1727–1730 İnan Seferi İçin Gevlendirilen Kapu Halkı Sınıfı

Eyalet- Sancak Yöneticileri	Gevlendirilen Kapu Halkı veya Levent Miktarı	Gevlendirildikleri Bölge	Maiyetinde Gevlendirildikleri Seraskerler
Kars Beylerbeyi Ali	400 nefer kapu halkı	Gence ve Şirvan	Vezir Mustafa Paşa
Maraş Beylerbeyi Rişvanzade Muhammet	800 nefer kapu halkı	Gence ve Şirvan	Vezir Mustafa Paşa
Aksaray Sancakbeyi	-----	Gence ve Şirvan	Vezir Mustafa Paşa
Tekman Sancakbeyi Yusuf	-----	Gence ve Şirvan	Vezir Mustafa Paşa
Malazgirt Sancakbeyi Seyyid Hüseyin	-----	Gence ve Şirvan	Vezir Mustafa Paşa
Hınıs Sancakbeyi İbrahim	-----	Gence ve Şirvan	Vezir Mustafa Paşa
EleŐkirt Sancakbeyi Osman	1500 nefer kapu halkı	Gence ve Şirvan	Vezir Mustafa Paşa
ZaruŐad Sancakbeyi Ali	-----	Gence ve Şirvan	Vezir Mustafa Paşa
Ardahan Sancakbeyi Ali	-----	Gence ve Şirvan	Vezir Mustafa Paşa
Bayezid Sancağı mutasarrıfı Mahmut Paşa	1000 nefer kapu halkı	Gence ve Şirvan	Vezir Mustafa Paşa
Şelve Sancakbeyi Ahmet	500 nefer kapu halkı	Gence ve Şirvan	Vezir Mustafa Paşa
Diyadin Sancakbeyi	-----	Gence ve Şirvan	Vezir Mustafa Paşa
Trabzon Valisi Vezir Abdurrahman Paşa	800 nefer kapu halkı	Tiflis	Vezir İŐhak Paşa
Karaman Valisi Vezir Ahmet Paşa	1000 nefer kapu halkı	Tiflis	Vezir İŐhak Paşa
Revan Muhafızı Vezir Mustafa Paşa	500 nefer kapu halkı	Tiflis	Vezir İŐhak Paşa
Aydın Muhassılı Vezir Abdullah Paşa	500 nefer kapu halkı	Tiflis	Vezir İŐhak Paşa
Kars Beylerbeyi Nur Mehmet Paşa	800 nefer kapu halkı	Tebriz	Vezir İbrahim Paşa
Sivas Beylerbeyi İbrahim Paşa	1000 nefer kapu halkı	Revan	Vezir Rüstem Paşa
Hüdavendigar Sancağı Mutasarrıfı Ömer Paşa	-----	Revan	Vezir Rüstem Paşa
KırŐehri Sancağı Mutasarrıfı Osman	-----	Revan	Vezir Rüstem Paşa
orum Sancakbeyi Mihriman Bey	-----	Revan	Vezir Rüstem Paşa
Toplam	8.800 nefer kapu halkı		

C- SINIRDAKİ ASKER MİKTARININ ARTIRILMASI

Sefere karar verilmesi ve savaş kararının ilanı ile birlikte zaten sürekli teyakkuz altında olan sınırlar tamamen düşman saldırılarına açık hale geliyordu. Bu sebeple Osmanlı yönetimi gönderdiği fermanlarla bölgedeki şehir ve köylerin düşman saldırılarından korunması gerektiğini bildiriyordu. Bu amaçla hudutlardaki kale, palanga ve diğer istihkâmların inşa ve tamir edilmesine ek olarak buralara askeri kuvvet sevki de yapılıyordu. Muhtemel bir düşman taarruzuna karşı ilk hedef olan hudut kaleleri Erzurum, Ahıska, Van, Kars ve Musul idi.

Erzurum beylerbeyi Mehmet Paşa'ya Bağdat seferi için mühimmat hazırlaması emredilirken düşmanın akın ve taarruzuna karşı da daima hazır olması ve gerektiğinde Van, Kars ve Ahıska kalelerine yardım etmesi hakkında emirler verilmiştir⁷⁵. Erzurum bölge halkının askerlerinden başka, Bolu, Çorum, Sivas, Canik, Amasya, Karaman, Maraş eyaletleri askerleri ile de takviye edilmiştir. (Ünal 1967: 737). Nitekim IV. Murat Bolu beyi Abdi Bey'e *"Bu kış kalkıp Erzurum'a gidesiz. Erzurum'un tahkim ve muhafazası mühim olmağın iki konağı bir ederek gidüp Mehmet Paşa'nın emri ne ise onunla amel edesiz"*⁷⁶ buyururken, Çorum sancak beyine de *"Erzurum serhaddi eyalet olmağın asakirin ve yarar adamların ile kalkıp Mehmet Paşa ile mülaki olup emri ne ise onunla amel edesiz"*⁷⁷ diyordu. Yine evahir-i ramazan 1145 (Mart başları 1733)'de Anadolu valisi ve Musul tarafı seraskeri vezir Osman Paşa'ya yazılan emr-i şerifle Ramazan'ın 3. günü Erzurum'a gitmesi emredilmektedir. Aynı belgede Osman Paşa'dan Erzurum ve etraftaki eyaletlerden zeamet ve tımar erbabı ve sair askerlerden 10 bin asker toplayarak Ramazan'ın 19. günü hareket edip Şevval ayının 10. günü Diyarbakır'a varmaları istenmektedir⁷⁸. Evail-i zilkade 1145 (Nisan sonları 1733) tarihli bir belgede de Osman Paşa'nın, Diyarbakır'da mevcut bulunan askerleri ocak tarafından tayin edilen mübaşirler vasıtasıyla Musul'a sevk etmesi istenmektedir⁷⁹.

Ahıska kalesi sınırda bulunan ilk hedeflerden biri olduğu için buranın tamir ve tahkimine önem verilmiştir. Sultan IV. Murat Ahıska'nın tahkimi için Çıldır ve

⁷⁵ Mühimme: 87 / 309

⁷⁶ Mühimme: 87 / 294

⁷⁷ Mühimme: 87 / 287

⁷⁸ BOA, Cevdet Askeri, 741 / 31126

⁷⁹ BOA, Cevdet Askeri, 576 / 24237

Erzurum beylerbeylerini görevlendirmiştir. Çıldır beylerbeyi Sefer Paşa ve Erzurum beylerbeyi Mehmet Paşa'dan Ahıska kalesinin diğer senelere kıyasla daha ehemmiyetli olduğu, bu nedenle daha fazla askerin silah ile donanıp kışı Ahıska'da geçirmesi istenmektedir⁸⁰. Erzurum'dan Ahıska'ya yalnızca asker ve iaşe değil tüfek dahi gönderilmiştir⁸¹. Aynı şekilde Kars kalesine de Erzurum'dan bir miktar kuvvet nakledilmiştir⁸². (Ünal 1967: 738).

Osmanlı'nın doğu sınırında bulunan mühim kalelerden biri de Van kalesi idi. IV. Murat verdiği emirlerle kale tamir edilmiş ve içine yeteri miktarda asker yerleştirilmiştir. Ayrıca şehir Diyarbakır eyaletinin doğuya açılan kapısı mesabesinde olduğu için ayrı bir öneme sahipti. Bu nedenle İran tarafından sürekli teyakkuz altında bulunuyordu. Bu durumun ehemmiyeti Van muhafızlarına gönderilen emirlerle tekrar tekrar vurgulanmıştır. 10 Rebiü'l- evvel 1150 (8 Temmuz 1737) tarihinde Van muhafızı Timur Paşa'dan gelen arz ve muhızra göre Vekil-i İran Zend-i Abdü'l kerim Han'ın Bağdat ve Basra taraflarına verdiği hasarlara mebni Hoy hanı Ahmet, Revan hanı Hanaklı, Tebriz Hanı Necefekli ve Karadağ hanı Mustafa nam hanların Van taraflarına suikast edecekleri casuslar vasıtasıyla istihbar ve tahkik olunmuş hin-i iktizada mevcut bulunmak üzere top, cebehane ve zehayire lüzum olduğu bildirilmişti. Buna karşı olarak da 16 Rebiü'l - evvel 1150 (14 Temmuz 1737) tarihinde Van muhafızı Timur Paşa'ya Van kadısına ve dergâh-ı muallâ gedüklülerinden tayin olunan mübaşire yazılan hükümlerle Van'da ne miktar top, cebehane ve zahire bulunduğu baş muhasebeye bildirilmesi ve eksiklerinin belirlenerek tamamlanması istenmiştir⁸³.

XIV. ve XV. yüzyıl'larda Osmanlı ordusu herhangi bir sefer vukuunda topyekûn olarak sefere iştirak ederdi. Yani Rumeli ve Anadolu'daki kuvvetlerin hepsi de sefere katılırdı. Sınırların genişlemesiyle birlikte devlet XVI. ve XVII. yüzyıl'larda zorunlu olmadıkça doğudaki seferler için Rumeli askerini batıdaki seferler için de Anadolu askerini sefere çağırılmamıştır (Yıldırım 2002: 141). XVIII. yüzyıl'ın ilk yarısında gerçekleşen İran seferinde sınır kalelerinin tahkimi için Anadolu'dan başka Rumeli ve Kırım taraflarından da asker sevki yapılmıştır. Evahir-

⁸⁰ Mühimme: 87 / 298, 391

⁸¹ Mühimme 87/ 374, 395, 398

⁸² Mühimme: 87/ 309,372

⁸³ BOA, Cevdet Askeri, 1210 / 54230

i ramazan 1145 (Mart başları 1733)'de Kırım Hanı Giray Han'a gönderilen elçinin verdiği habere göre, Kırım'dan istenen 10 bin tatar askerinin 5 bini Ramazan'ın 23. günü ve 5 binden ziyadesi de Şevval ayının 5. gününde hareket edecekti⁸⁴. Bundan başka Köstendil sancağı mutasarrıfı ve mübaşirine yazılan bir hükümde de, Diyarbakır seraskerinin maiyetine gitmeleri için Rumeli valisinin kapu halkı ve miri levendan ile iki konağı bir ederek başbuğ Avlonya sancağı mutasarrıfının maiyetinde Diyarbakır'a varmaları ve bu hareketi mübaşir tarafından ilam etmeleri aksi takdirde haklarından gelinerek katl olunacakları bildirilmektedir⁸⁵. Aynı emir Avlonya mutasarrıfı Bayram Paşa'ya, Avlonya başbuğu Mahmud Paşa'ya Prizren mutasarrıfına, Dukakin sancağı mutasarrıfı Hüdeverdi'ye, Ohri mutasarrıfı Mehmet Paşa'ya, Üsküp mutasarrıfı Abdullah Paşa'ya, İlbasan mutasarrıfı Ethem Paşa'ya İskenderiye sancağı mutasarrıfı Yusuf Paşa ve onların mübaşirlerine de yazılmıştır.

D- SINIR KALELERİNİN TAMİRİ VE YENİ KALE İNŞAASI

Sefer sırasında yollarda yapılan onarım çalışmalarının yanı sıra birçok kalenin tamir ettirildiği veya yeni kalelerin de yapıldığı görülmektedir. Yeni kale yapılmadan veya tamirata başlamadan önce yer tespiti ve bir onarım planı yapmak gerekliydi. Tamir yapılacak yerlerin önceden tespit edilmesi sefer dönemlerinde daha da kıymetlenen paranın gerekli gereksiz harcanmaması için de önemliydi. Bu amaçla gerekli yerlere mübaşirler⁸⁶ görevlendirilmiştir (Ertuş 2007: 184). Görev yerlerine ulaşan mübaşirler, belgelerde *“ibtida-i halde keşf ve mu'ayeneye muhtaç olduğuna binaen keşfi için ferman-ı 'âli sadır olmağla”* şeklinde ifade edilen bir araştırma yaparlar ve tamir gerektiren yerleri, iş hacmini, gerekli finansmanı ve ne kadar usta, amele ve mühimmata ihtiyaç olduğunu ayrıntılı bir şekilde defter-i müfredat denilen defterlere kaydederlerdi. Nitekim Evasıt-ı zilhicce 1141 (Temmuz 1729) senesinde Gence beylerbeyi olan İbrahim Paşa'ya yazılan bir hükümde, Kura ve Aras nehirlerinin ülke sınırları içerisinde kalan kısmında bulunan geçitte bir kale

⁸⁴ BOA, Cevdet Askeri, 741 / 31126

⁸⁵ BOA, Cevdet Askeri, 1095 / 48340

⁸⁶ Evasıt-ı zilhicce 1141 (Temmuz 1729) tarihli bir fermanında Kura ve Aras nehirlerinin devlet-i âliye sınırları içerisinde kalan kısmına kale yapılması isteği üzerine, Gence muhafızı müteveffa Mustafa Paşa'nın kethüdası Ali zide mecdehu mübaşir tayin ve irsal buyrulmuştur. (Mühimme: 13 / 212). Yine Dağıstan tarafına inşa edilecek kale menendi binalar için de Şirvan hanı nezdine Süleyman zide mecdehu tayin olunmuştur. (Mühimme: 13 / 246).

yaptırılmasının gerekli olduğunun bildirilmesi üzerine görevlendirilen mübaşirden, bu kalelerin az miktarda askerle korunacak şekilde yaptırılması, inşaat için ne kadar masraf ve mühimmat ile ne miktarda amele gerektiği, mühimmatının hangi taraftan tedarik ettirilmesi gerektiği tespit edildikten sonra her birinin üzerine işaret konularak defter olunduktan sonra yapılacak kalelerin resimlerinin de tafsilatlı bir şekilde hazırlanarak der saadete irsali buyrulmaktadır⁸⁷. Yine Şirvan tarafına memur dergâh-âli kapucubaşlarından Mustafa'ya yazılan bir hükümde, Dağıstan taraflarında bulunan bazı mevzilere kale menendi binaların inşa olunmasının güvenlik açısından lüzumlu olduğunun Şirvan hanı tarafından belirtilmesi üzerine bölgede tamire muhtaç kalelerin tespit ettirilip, söz konusu olan kale menendi binaların da ne miktar masrafları var ise tespit ettirilip der saadete bildirilmesi istenmektedir⁸⁸.

Sefer öncesinde der saadetin kale tamiri ve inşası için keşif görevlisi göndermesinin yanı sıra, zaman zaman bölge ahalisinin isteğiyle de bölgeye görevli gönderildiği olmuştur. Nitekim Şirvan eyaletinin ulema ve suleha ve bil cümle ahalsin mahzarlarıyla, Şirvan hanının mektubu üzerine bölgeye keşif yapmak üzere görevli tayin olunmuştur⁸⁹.

Sınır istihkâmlarının onarımında kullanılan malzeme ve iş gücünün finansmanı genellikle merkezden karşılanırdı. Mübaşirlerin yanlarında getirdikleri nakit paraların yanı sıra müfredat defterleri dikkate alınarak Hazine-i âmire'den de para havale edilirdi. Seferin başlamasında kadar merkezden gönderilen masarifat bedeli, ordunun hareketinden sonra yerel hazinelerden⁹⁰ karşılanmıştır. Osmanlı yönetiminin kale inşaatlarına para sevk ederken gereksiz harcama yapılmaması konusunda gerekli uyarıları da bildirdiği fermanlarda "*kemal-i basiret ve intibah ile 'amel ve hareket idüp beyhude yere lüzumundan ziyade bir akçe sarf olunmamak üzere*" ibaresiyle belirtilerek mübaşirler uyarılmıştır.

Kale yapım, tamir ve onarımı için merkezden tayin edilen mübaşirlerden başka, bazı yerlerde özel mübaşir tayinine gerek duyulmamış ve tüm bu işler kalelerin bulunduğu kazalardaki kadılar, ayanlar ve halkın uhdesine bırakılmıştır.

⁸⁷ Mühimme: 13 / 212. Aynı hüküm Tiflis ve Revan muhafızlarına da gönderilmiştir

⁸⁸ Mühimme: 13 / 246.

⁸⁹ Mühimme: 13 / 212.

⁹⁰ Evasıt-ı Rebiü'l- Ahir 1142 (Kasım 1729) senesine ait bir fermanla, muhtac-ı tamir olan mahallerin masarifinin Tiflis hazinesi irsaliyesi malından verilmesi buyrulmaktadır. (Mühimme: 13/ 223).

Evasıt-ı Rebiü'l-Ahir 1142 (Kasım 1729) senesinde Tiflis muhafızı vezir İshak Paşa'ya yazılan bir fermanında “*tamirat-ı mezkure için iktiza eden ameleyi Tiflis canibinden ihraç ve sair mühimmat-ı lazimeyi tedarik*” şeklinde belirtilen ibareyle kale tamiri için özel bir mübaşir tayin edilmeyerek, İshak Paşa'dan kendi kethüdasını veya etbandan bir kimseyi bu iş için görevlendirmesi ve tamir işinde bölge ahalsinin kullanılması istenmektedir⁹¹.

---

⁹¹ Mühimme: 13/ 223.

IV. BÖLÜM:

ORDU İAŞESİ VE SEFER MÜHİMMATININ TEMİNİ

A- OSMANLI DEVLETİ'NDE SEFERE ÇIKAN ORDUNUN ERZAK İHTİYACININ KARŞILANMASI

Osmanlı Devleti daha kuruluş döneminde mevcut bulunan şer'i ve örfî vergilerin dışında savaş ve diğer olağanüstü zamanlara has olmak üzere halktan çeşitli isimler altında nakdi, aynî veya şahsi hizmet karşılığı olarak birçok fedakârlık talep etmekteydi. Özellikle hareket halindeki orduların hububat, erzak ve mühimmatı ile hayvan yemi ihtiyaçlarını karşılayabilmek amacıyla toplanan tekâlif-i örfiye denilen bu vergiye divan kararı ile toplanmasına karar verildiğinden dolayı Avarız-ı divaniye⁹² de denilmekteydi. Şer'i ve örfî vergiler ferdi mükellefiyet gerektirmesine rağmen avarız-ı divaniyeler yerleşik veya göçebe durumdaki her camiayı toplu olarak bu vergiden sorumlu tutmaktaydı (Barkan 1997: 16–17).

Avarız vergisinin miktarı bölgenin sefer yolu üzerinde bulunup bulunmamasına göre değişmekteydi. Ürün çeşitliliği, topraklarının verimli olması ve sefer güzergâhı üzerinde bulunmadığından dolayı en yüksek avarız vergisini Batı Anadolu Bölgesi vermekteydi. Güney ve Doğu Anadolu Bölgeleri ise genellikle düşük sayılabilecek bir avarız oranına sahipti. Bunun sebebi bölgenin İran savaşları dolayısıyla yüklendiği ağır sorumluluktur. Doğu Anadolu'da Erzurum değişik bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Şehrin taşrası toprakların verimsiz ve tarıma elverişsiz olmasından dolayı avarız vergisini 300 akçe gibi düşük bir oranla öderken, şehir önemli ticaret yolu üzerinde bulunduğu için 542 akçe ile en yüksek avarız vergisini ödemekteydi (Türkmen 2003: 197).

---

⁹² Askerî sınıflarla ilmî ve dinî görev sahipleri, derbentçi, tuzcu, çeltikçi, ortakçı, katrancı ve doğancılar ile bazı vakıfların reayası gibi ağır hizmet ve yükümlülükleri olan sınıflar dışında herkes kendi gücü nisbetinde avarız-ı divaniye vergisine mükellef tutulmuştu (İnalçık 1996: 53) Bu vergi toplama işi için salmak veya salgun deyimi kullanılırdı. Halk gücü nisbetinde âlâ, evsât ve ednâ olarak salguna iştirâk ederdi (Barkan 1997: 15) Bu vergiler müslim ve gayrimüslim bütün tebaadan almıyordu. Önceleri olağanüstü durumlarda, 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise savaşların sık ve uzun sürmesi, iç karışıklıklar gibi durumlardan dolayı giderek daha sık toplanır hale gelmiştir. Tımar sisteminin çözülüşü ve tımar gelirlerinin yavaş yavaş iltizama verilmesine paralel olarak avâriz grubu vergiler, yıllık toplanan düzenli vergilere dönüştürülmüştür (Türkmen 2003: 195).

Avarız vergisi, devletin hizmete ve mala duyduğu ihtiyaç nedeniyle saldığı bir vergi iken daha sonra nakit olarak toplanılmaya başlanarak daimi vergiler arasına girmiştir. Buna paralel olarak savaş zamanında mal ve hizmete olan ihtiyacın karşılanabilmesi için yeni vergilerin devreye girdiği görülür.

Avarız mükellefiyeti dâhilinde oluşturulan ve sefer iaşesinin temin edilmesi için uygulanan bu ilk usul, sefer yolu üzerindeki menzillerde hazır edilen nüzul mükellefiyeydi. Arpa ve un üzerinden başlangıçta aynı olarak toplanan nüzul vergisi menzillerde stoklanırdı. Ancak XVI. asrın sonlarından itibaren harp sahasına yakın önemli noktalarda bulunan ambarlarda stoklanmaya başladığı görülmektedir. (Güçer 1964: 69).

Avarız haneleri⁹³ temel alınarak toplanan nüzul vergisi orduların savaş gücünü idame ettirmesi bakımından önemliydi. Bu sebeple nüzul adı altında toplanan un ve arpa zamanında ve noksansız olarak ordudan evvel tayin edilen yere nakledilirdi. Bir yandan merkezden ümeraya sefer hazırlıkları için emirler gönderilirken, diğer yandan kadılara nüzul emirleri gönderilirdi. Kadılara gönderilen müfredat defterleriyle miktarı ve cinsi daha önceden bildirilen nüzul vergisi, kazaların büyüklüğüne göre âlâ, evsat ve edna olarak belirlenip adaletli bir şekilde toplanıyordu. Kazalarda bu işi kadınlar yürütürken, köylerde köy imamı, köy kethüdası ve ihtiyarları gerçekleştirirdi (İşbilir 2002: 151).

Nüzul mükellefiyetinde tahsil edilen malların tayin edilen ambarlara ve savaşan birliklere nakledilmesi⁹⁴ işi de söz konusu mükelleflere yükletilmişti. Her kadı kendi kazasından topladığı hububatı hayvanlarına yükleyerek kira bedeli karşılığında tayin edilen yere teslim ederdi.

Olağanüstü hallerde halktan talep edilen nüzul başlangıçta mal olarak toplanıyordu. Ancak tahsil edilen zahireyi depolamak üzere taşımak, hem çok külfetli hem de telefât, yağma ve küflenmeye neden olabiliyordu. Bundan dolayı

⁹³ Avarız-ı divaniyenin tahsilinde, avârız hanesi denilen birlikler göz önünde bulundurulurdu. Bu hane gerçek bir hane olmayıp itibari bir vergi hanesidir. Defterlerde her mahalle veya köyün nüfusu kaydedildikten sonra, vergi verebilecek güçte olanlar avarız hanesi olarak mevkûfât defterlerine kaydedilirdi. (Türkmen 2003: 194).

⁹⁴ IV. Murat'ın Bağdat seferi sırasında, Anadolu, Rum, Karaman, Maraş, Diyarbakır, Erzurum ve Roha eyaletlerinden ihracı emr olunan 100.540,25 kile nüzulden 96.548,25kile aynen orduya teslim edilmiştir (Güçer 1964: 79- 80).

seferin olacağı güzergâhta, miri zahire fiyatı tespit edilip uzak yerlerden bedeli tahsil edilmeye başlandı. Böylece sadece sefer bölgesine yakın veya büyük askeri yolların civarında bulunan bölgeler nüzulü aynı olarak ödeyip diğer bölgeler nakit olarak ödemeye başlamışlardır⁹⁵.

Vergilerin aynî olarak tahsilindeki güçlük ve nakliyesi esnasındaki kayıplar zahire yerine bedel gerektiriyorsa da devleti bedel tahsiline zorlayan esas sebep seyyâliyetdir. Bu şekilde devlet paranın serbest dolaşımını ve parayı kullanmadaki hareket serbestliğini elde etmiş oluyordu. Devlet bedel şeklinde tahsil ettiği paraları istediği ve ihtiyaç duyduğu her şey için sarf etme serbestîsini elde etmiş oluyordu (Türkmen 2003: 195).

Nüzul vergisi ile ilgili bir diğer hususta nüzulün avarız vergisi ile birlikte aynı yıl içerisinde toplanmamasıydı. Yani nüzul toplandığı yıl, söz konusu bölgeden avarız vergisi alınmamıştır⁹⁶. Ancak avarız vergisi daimi vergiler arasına girdikten sonra birlikte toplanmaya başlamıştır.

Nüzul gibi askeri amaçlarla salınan bir diğer vergide, yürüyüş halinde bulunan ordunun yol boyunca iaşesini sağlamak üzere halktan alınan sürsat vergisidir. Sürsat nüzulden farklı olarak un, ekmek, arpa, koyun, yağ, bal, ot, saman ve odun üzerinden alınmaktaydı. Ayrıca sürsat, nüzul gibi mutlak bir mükellefiyet olmayıp, ihracı ferman olan zahirenin devletçe belirlenmiş bir fiyat üzerinden⁹⁷, karşılığı ödenerek satın alınmasıdır. Burada sürsatı mükellefiyet haline getiren,

⁹⁵ 1638 Bağdat seferi dolayısıyla Anadolu, Rum, Karaman, Zülkadriye, Diyarbakır, Erzurum ve Halep eyaletlerinde bulunan toplam 4.288 avarız hanesine salınan nüzul vergisi nakit olarak ödenmiştir BOA, Maliyeden Müdevver Evrak: 4347: 80. Defterin neşri için bkz. Lütfi Güçer, **XVI. ve XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler**, İstanbul 1964, s. 83.

⁹⁶ 1579 İran seferi için Rumeli'de salınmış olan avarız vergisi, ordunun iaşesinin aciliyet gerektirmesi üzerine nüzul vergisine tebdil edilmiş, önceden avarız vergisini hazineye teslim eden bölgelere ise avarız akçası iade edilerek mutlaka nüzul toplamaları ve Karadeniz yoluyla Batum'a nakletmeleri emredilmiştir (Güçer 1964: 91).

⁹⁷ 1637- 1638 Bağdat seferi esnasında tayin edilen fiyatlar şöyledir: (Güçer 1964: 104)

Arpa	İstanbul kilesi*	12 akçe
Ekmek	Adedi	2 akçe
Un	İstanbul kilesi*	20 akçe
Yağ	Kıyye	12 akçe
Bal	Kıyye	10 akçe
Odun	Araba	20 akçe

*İstanbul kilesi ile 1 kile arpa 22. 25 kg idi. Walther Hinz, **İslam'da Ölçü Sistemleri**, İstanbul 1990, s. 51

belirlenen fiyatın piyasa fiyatının altında olması ve halkın istenilen malzemeyi nakletmesi ve satmak zorunda bırakılmasıdır. Böylece sürsat zorlayıcı vasfı ile bir mükellefiyet olmaktadır.

Sürsat vergisi⁹⁸ nüzulün aksine avarız haneleri göz önünde tutulmadan tevzi edilmekteydi. Bu nedenle avarız ve nüzuldeki muafiyet haklarına da sahip değildi. Sefere karar verildiğinde bölge kadılarına sürsat için emir gönderilir ve toplanan aynı mallar kadılar tarafından ordu eminine teslim edilirdi. Nüzulde olduğu gibi zamanla nakdi olarak ödenmeye başladığında ise söz konusu bölgelere tahsil memurları gönderilirdi. Ayrıca avarız ve nüzul vergileri aynı yıl içerisinde toplanmazken, nüzul ve sürsatın aynı yılda toplandığı görülmektedir. 1637- 1638 İran seferinde Anadolu eyaletlerinin bir kısmına hem nüzul hem de sürsat vergisi salınmıştır.

IV. Murat Bağdat seferinde, Anadolu ve bir kısım Arap memleketine toplam 533.650 kile arpa, 886.000 adet ekmek ve 59.230 kile un çıkarma mükellefiyeti vermiştir. Bu sürsat mükellefiyetine tabi tutulan yerlerden Karaman eyaletinin 56 kazası, Zülkadriye eyaletinin 27 kazası, Diyarbakır eyaletinin 27 kazası, Halep eyaletinin 21 kazası, Roha eyaletinin 2 kazası, Trablusşam eyaletinin 14 kazası, Rum eyaletinin 9 kazası ve Anadolu eyaletinin 143 kazası -ki toplam 299 kaza eder- üzerlerine tevzi edilen 333.950 kile arpa, 886.000 adet ekmek ve 26.630 kile unu aynı olarak teslim ederken, Erzurum eyaletinin tamamı (34 kaza), Rum eyaletinin 77 kazası ve Anadolu eyaletinin 174 kazası -ki toplam 285 kaza- ise 199.700 kile arpa ve 32.600 kile unu nakdi ödeme emri almıştır.

Sürsat zahiresini menzillere taşıyıp aynen teslim emrini alan kadılar istenen erzakı tamam olarak yerine nakletmek zorundaydı. Teslimatın tam olarak gerçekleşmesi için büyük çaba sarf edilirdi. Aksi takdirde gerekli bedeller ödenmek zorundaydı. Kusur kalan sürsat malların ödenmesinde fiyatlar ilk tespit edilenden oldukça yüksek olmaktadır⁹⁹. Nitekim sürsat mükellefleri hazineye un için 20, 30 akçe, arpa için 20 akçe öderken zahirenin noksan teslimi halinde aynı mallar unda

⁹⁸ BOA, Kamil Kepeci Tasnifi Mevkufat Kalemî Defterleri, 2577 ve 2583. Defterlerin neşri için bkz. (Güçer 1964: 100)

⁹⁹ 1637- 1638 senesi sürsatında kazaların noksan teslim ettiği zahirelerin bedelleri şöyledir: (Güçer 1964: 106)

Ekmek	2 akçe
Un	60, 80, 100 akçe
Arpa	20, 23, 30, 32, 40, 45, 50 akçe

40- 80, arpada 23- 50 akçe üzerinden alınırdı. Nakdi olarak alınan sürsatta ise unda 50- 70, arpada 30- 60 akçe üzerinden alınmaktaydı (Güçer 1964: 107).

Orduların levazımını temin etmek için başvuru bu vergilerden başka devlet hem merkezi hazineden hem de taşra ve ordu hazinesinden ayırdığı tayinatla eksik kalan erzakı satın alma yoluna giderdi. Bu sisteme *iştirâ*, elde edilen zahireye de *iştirâ zahiresi* denilmekteydi. Başlangıçta devlet eliyle satın alma olan iştirâ, zamanla reaya üzerine yüklenen bir mükellefiyet haline gelmiştir. Bu doğrudan bir mükellefiyet olmayıp, önceden toplanması emredilen, sürsat veya nüzul vergilerinin iştiraya çevrilmesi şeklinde olmaktadır. Buna karşın devletin önceden tespit ettiği bir fiyatla, satıcıların devlete mal teslim etmeye mecbur edildiği durumlarda mevcuttu¹⁰⁰.

Tablo VIII:

IV. Murat'ın Bağdat Seferine Giderken Satın Aldığı Arpa Miktarı

Menzil Adı	Arpanın Fiyatı (Kile Başına Akçe)	Arpa miktarı (Kile)	Satın Alınan Tarih
Eskişehir	28	4300	16 Muharrem 1048 (30 Mayıs 1638)
Akşehir	20,24, 25, 26	1690, 200, 300, 700	27 Muharrem 1049 (30 Mayıs 1639)
Cesr-i Atik	30	212	26 Muharrem 1048 (9 Haziran 1638)
Ereğli	30	860	19 Safer 1048 (2 Temmuz 1638)
Firuz	32, 40, 132	394	19 Safer 1048 (2 Temmuz 1638)
Ulukışla	40	266,5	21 Safer 1048 (4 Temmuz 1638)
Kafirzaman	60	250	21 Rebiü'l Evvel 1048 (2 Ağustos 1638)
Telbeşir	40, 45, 50	322, 136, 55	1 Rebiü'l Ahir 1048 (10 Ekim 1638)

XVII. yüzyılın son çeyreğinde olağanüstü vergilerin tamamı nakde dönüşmüş durumdadır. Devlet seferde ve sefer haricinde ordunun harcama kalemlerini avarız, nüzul ocaklığı şeklinde üretim bölgelerine dağıtmıştır. Sefer olsun veya olmasın ordunun masraflarının karşılanması için bu vergiler tahsil edilmektedir. Sefer olduğu

¹⁰⁰ IV. Murat Bağdat seferine giderken Seydigazi ve Akşehir menzilleri arasında bulunan yedi menzilde sarf edilecek üzere 12.100 kile arpa iştirasına emir vermiş ve fiyatını da kile başına 20 akçe olarak tayin etmiştir BOA, Kamil Kepeci Tasnifi Mevkufat Kalemi Defterleri, 2583, s. 112.

dönemde ise ordunun sefer güzergâhı üzerinde ve bu yollara ulaşım olarak yakın olan yerler avarız, nüzul ve sürsat şeklinde, bunlar kâfi gelmez ise de iştirâ yoluyla ellerindeki zahireyi bir şekilde vermek zorunda kalıyorlardı.

B- İRAN SEFERLERİNDE ORDU İAŞESİ

Buraya kadar verdiğimiz izahatta ordunun sefer için hazırlanması, sefer döneminde askeri teşkilata sahip zümrelerin seferde ne şekilde yer aldıkları, asker toplanması sırasında karşılaşılan zorluklar, XVII. yüzyıl ile XVIII. yüzyıl İran seferlerinde göreve giden askerlerle ilgili yaşanan problemler ve seferler sırasında gerçekleştirilen taşımacılık faaliyetlerinden başka, sınır bölgelerinde mevcut bulunmak üzere bölgeye asker takviyelerinden bahsedilerek, Osmanlı Devleti'nde sefere çıkan ordunun erzak ihtiyacının hangi yollarla karşılandığı belirtilmeye çalışıldı.

Gerçektende sefer kararından sonra devleti en çok uğraştıran problemlerden birisi asker için erzak ve ağırlıkları taşıyan hayvanlar için yem tayini olmaktadır. İster nüzul, ister sürsat isterse iştirâ yoluyla olsun toplanan zahireler seferin istikametine göre belirli menzillerde orduya teslim edilir ya da zahire ambarlarına nakledilirdi. Mesela Revan seferinde Erzurum ve Erzincan'da zahireler der ambar edilip, yol güzergâhı üzerinde bulunan menzillerde sürsat zahireleri vaktinden evvel toplanırken; Bağdat seferinde de Tokat ve Turhal'da ahır ve zahire ambarları yaptırılmıştır. (Topçular Kâtibi Tarihi 2003: 1012, 1059). İran seferlerinde kullanılan Anadolu yakasındaki yol güzergâhı üzerinde küçük yerleşim birimlerine varana kadar birçok mahalde zahire ambarı bulunmakla birlikte bunların en önemlileri arasında Trabzon¹⁰¹, Erzurum, Bayburt, Batum, Karahisar-ı Şarkî, Van¹⁰², Diyarbakır¹⁰³, Halep, Payas, Erzincan, Sivas, Samsun, Niğde, Çorum, Karahisar-ı Sahip, Konya¹⁰⁴ ve Tokat bulunmaktaydı.

17 Safer 1143 (1 Eylül 1730) tarihli Sivas kadısına ve mütesellimine yazılan belgede Trabzon ambarında bulunan zahirelerin taşınması için Sivas'tan 400 deve istenirken, bir başka belgede Van ve Edremit ambarlarında bulunan zahirelerin

¹⁰¹ BOA, Cevdet Askeri, 920/ 39752

¹⁰² BOA, Cevdet Askeri, 923/ 39905

¹⁰³ BOA, Cevdet Askeri, 1183/ 52757

¹⁰⁴ BOA, Cevdet Dâhiliye, 242/ 12067

Tebriz'e nakli ferman olunmuştur. Bundan başka 11 Cemaziye'l-ahir 1151 (26 Eylül 1738) tarihli yine Sivas mütesellimine ve Sivas kadısına yazılan bir hükümde, Diyarbakır seraskeri Vezir Ali Paşa'nın maiyetinde kullanılmak üzere Sivas'tan 100.400 kile hinta ve 150. 500 kile şair istenerek davarlarla nakl olunması, ayrıca 41.037 kuruş nakdi olarak toplanan meblağında tahsil edilmesi kusur kalır ise der saadetten beş bin kuruş tahsil edilip kapucubaşına irsal olunması ferman olunmuştur. Yine 2 Rebiü'l-evvel 1159 (25 Mart 1746) tarihli Konya valisi Vezir Mustafa Paşa tarafından Asitane-i Saadete bildirilen arzda ise, Konya ve Pınaroğlu menzillerine 30.000 kile şair (arpa), 5.000 kile dakik (un), 500 kile dakik-i has (has un), 700 kantar¹⁰⁵ saman, 1.150 araba hatab (odun), 650 araba giyah (ot) ve 1.500 vukiyye¹⁰⁶ kömür mubayaa edilerek nakl olunduğundan bahisle bu zahirelerden 20.050 kile şair, 3.820 kile dakik yerli hinta (buğday) ve 3.450 kantar saman ve 700 araba hatab ve 416 araba giyah ve 870 vukiyye kömür deranbar olduğu bildirilmektedir.

XVII. yüzyıl ortalarından XVIII. yüzyıl ortalarına kadar gerçekleşen Osmanlı-İran seferlerinde ne kadar erzakın menzillerde toplandığı, ne kadarının harp sahasına gönderildiğine bakılacak olursa; Başbakanlık Osmanlı Arşivi Maliyeden Müdevver Evraklar arasında bulunan 4347 numaralı defterden çıkarılan bilgilere göre, 1637- 1638 yıllarında İran seferi için, merkezden 17.598,5 kile un, 381.000 kile arpa ve 2.040.372 adet ekmek istenmiş, unun 7589,5 kilesi, arpanın 350.811,2 kilesi ve ekmeğin 1.718.740 âdeti aynı olarak toplanmıştır. Ayrıca 2.249,25 kile unun, 9698 kile arpanın ve 222.746 âdet ekmeğin bedeli nakdî olarak tahsil edilmiştir. 3.653,25 kile un, 26.936,5 kile arpa ve 192.667 adet ekmek bakaya¹⁰⁷ kalmıştır.

Yine IV. Murat dönemi Bağdat seferine ait bir masraf defterinden edinilen bilgilere göre, sefer için otağ-ı hümayunun dikilmesinden¹⁰⁸ yaklaşık 6,5 ay önce 28 Rebiü'l- evvel 1047 (20 Ağustos 1637) tarihinden itibaren, 10 Ramazan 1047'ye (26 Ocak 1638)¹⁰⁹ kadar olan sürede arpa, ekmek, un, bal, tereyağı, pirinç ve diğer zahire için 2.824.523 akçe sarf edilmiştir.

¹⁰⁵ 1 Kantar 56.443 kg idi.

¹⁰⁶ Vukiyye okka demektir. 1.28 kg ağırlığa eşittir (Hinz 1990: 51).

¹⁰⁷ Devlet tarafından miktarı ve mubayaası belirlenen zahirenin tam olarak tahsil edilememesi durumunda arta kalan bir kısım olurdu. Bakaya kalan bu kısmın tahsil edilmesi için baş muhasebeden bir görevli tayin edilir, ancak bunun hemen sonuç vermesi beklenemezdi. Hatta bazen beş yıllık bir gecikmeden sonra tahsilâtın gerçekleştiği de görülmektedir (Yüksel 2009: 117).

¹⁰⁸ Bağdat seferi için otağ-ı hümayun 15 Şevval 1047 (2 Mart 1638) tarihinde dikildi.

Tablo IX:

1637- 1638 İnan Seferi İçin Yapılan Zahire Masrafı

Satın Alınan Zahire			Menzillere Nakledilenler		
Toplanan Zahire	Miktarı	Değeri (Akçe)	Toplanan Zahire	Miktarı	Değeri (Akçe)
Arpa	81.023 Kile	2.003.155	Arpa	53.302 Kile	
Ekmek	-----	524.172	Ekmek	-----	135.000
Un	-----	4.730	Un	81 vukiyye	
Diğerleri	-----	289.133	Tereyağı	822 Kile	
-----	-----	-----	Peksimet	230 Kantar	

Sefer için satın alınan ve menzillere nakledilen zahirelerin toplamına bakılacak olursa; 134. 325 kile arpa tahsil edilmiş bunun 88.497 kilesi orduya teslim edilirken 25.828 kilesi bakaya kalmıştır. 659.172 akçelik ekmek masrafı yapılmış ve hepsi orduya teslim edilmiştir. 883 kile de un toplanmış bunun 872,5 kilesi orduya teslim edilmiştir.

134.325 kile arpa (1 İstanbulf kile 22,25 kg) 2.988.731 kg ederken, 883 kile un (1 kile un 25.656 kg) 22.654 kg gelmektedir. 81 vukiyye tereyağı (1 vukiyye 1,28 kg) 104 kg eder. 1637- 1638 seferi sırasında 1 ekmek 2 akçe (Güçer 1964: 106) olduğu için 659.172 akçelik ekmek 329.586 adet tutmaktadır. Yine 230 kantar peksimette (1 kantar 56,443 kg) 12.981 kg eder¹¹⁰.

1156 (1743) İnan seferi için Üsküdar'dan Diyarbakır ve Erzurum'a kadar mevcut olan menzillerde tertip olunan zahire defterine göre, seferiyeden muaf ve gayr-i muaf herkes dâhil edilerek her menzilde askerler için bir günlük zahire hazır bulundurulmuřtur¹¹¹. Buna göre söz konusu yol üzerinde bulunan 95 menzilde günlük 8000 kile şair, 1100 kile dakik, 100 kile dakik-i has, 300 araba hatap, 2000 kantar saman, 150 araba giyah ve 300 vukiyye kömür hazır bulundurulmuřtur¹¹².

¹⁰⁹ Bu tarih IV. Murat'ın Bağdat'tan ayrılışından iki gün sonrasına aittir.

¹¹⁰ BOA, Bab-ı Defteri Baş Muhasebe Kalemi, 169. Defterin neşri için bkz. Mehmet İnbacı, "IV. Murad'ın Bağdat Seferi Masraf Defteri", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, sayı 12, Erzurum 1999, s.279- 284

¹¹¹ 1743 İnan seferi için tespit ettiğimiz bu oranlar 1730 İnan seferlerinde de aynıdır. Bkz. Rıza Bozkurt, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Kollar, Ulak ve İaşe Menzilleri**, Ankara 1966, s. 38- 39.

¹¹² BOA, Cevdet Askeri,635/26756, 1-10

Tablo X:

**1743 İnan Seferi İçin Menzillere Teslim Edilen Bir Günlük Zahire
Miktari**

Teslim Edilen Menziller ve Bir Sonraki Menzile Olan Uzaklıkları (saat)	Şair (Kile)	Dakik (Kile)	Dakik-i Has (Kile)	Hatab (Arb)	Saman (Kntır)	Giyah (Arb)	Kömür (Vky)
Galata Menzili *4	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
Gökdere Menzili *5	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
Hereke Menzili *4	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
İznik Menzili *7	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
Sapanca Menzili *5	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
Pazarcık Menzili *7	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
Hendek Menzili *5,5	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
Gümüşabad Menzili *4,5	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
Doruca Menzili *4,5	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
Daday hanı Menzili *4	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
----- Menzili*4	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
Bolu Menzili*6	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
Köroğlu Aşması Menzili *6	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
ağa Menzili *7	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
Amasra Menzili *4	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
Feracelü Menzili*5	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
Çerkeş Menzili *4	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
Karacalar Menzili *4	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
Karacaviran Menzili *4,5	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
Ömerli ky Menzili *4,5	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
Koçhisar Menzili *6	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
ağa ky Menzili *6	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300

Tosya Menzili *4,5	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
----- Menzili *4,5	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
Hacı Hamza Menzili *4,5	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
Sarmaşık kaya Menzili *4,5	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
Osmancık Menzili *5	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
Karahan Menzili *5	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
Hacıköy Menzili *5	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
Gelkiras Menzili *5	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
Amasya Menzili *4	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
Çavuş hanı Menzili *7	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
Turhal Menzili *3	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
Kubalıköy Menzili *3	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
Tokat Menzili *9	168.000	23.100	2.100	6.300	42.000	3.150	6.300
Zile Menzili *9	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
Sivas Menzili *7	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
Ulaş Menzili *6	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
Kangal Menzili *5	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
Alacahan Menzili *6	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
Hasan Çelebi Menzili *6	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
Hekimhanı Menzili *6	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
Hasan Batrik Menzili *7	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
Malatya Hasanlu Menzili *6	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
Salunluhan Menzili *6	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
Erdili Menzili *6	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
----- Menzili *6	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300

Kayalı Menzili *5	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
Külbasma Menzili *8	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
Behremaz Menzili *8	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
Ergani Menzili *6	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
Babacık Menzili *6	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
Diyarbakır Menzili *6	168.000	23.100	2.100	6.300	42.000	3.150	6.300
Aksakar Menzili *8	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
Şeyhzuli Menzili *6	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
Göksu Menzili *5	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
Karadere Menzili *5	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
Diyarbakır'dan Nusaybin'e kadar olan beş menzilde toplanan zahireler toplam olarak verilmiştir. 40. 000 kile şair, 5.500 kile dakik, 500 kile dakik-i has, 1.500 araba hatab, 10.000 kantar saman, 750 araba giyah ve 1.500 vukiyye kömür olarak belirtilmiştir.							
Aznatur tepesi Menzili *4	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
Samalı Menzili *4	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
Dellikan Menzili *3	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
Hükemi ve yahut Hoşgah Menzili *4	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
Habur Menzili *5	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
Kefr-i zaman Menzili *4	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
Ebusaid Menzili *4	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
Nusaybin'den Musul'a kadar olan yedi menzilde toplanan zahireler de 56.000 kile şair, 7.700 kile dakik, 700 kile dakik-i has, 2.100 araba hatab, 14.000 kantar saman, 1.050 araba giyah ve 2.100 vukiyye kömür olarak toplam hesap ettirilmiştir.							
Musul Menzili *5	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
Gümisma Menzili *6	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
Mukabele-i Eski Musul Menzili *7	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
----- Menzili *6	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300

Kızfahri Menzili *6	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
Altın köprüsü Menzili *9	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
Kerkük Menzili *4,5	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
Dilfesene Menzili *3,5	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
Dafuk Menzili *8	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
Tuz hurmakı Menzili *9	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
Kifri Menzili	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
Musul'dan Bağdat'a kadar olan 11 menzilin toplamı ise; 88.000 kile şair, 12.100 kile dakik, 1.100 kile dakik-i has, 3.300 araba hatab, 20.000 kantar saman, 1.650 araba ve 3.300 vukiye kömürdür. Böylece Bağdat'a kadar 75 menzil gelinmiştir.							
Lâdik Menzili *7	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
Deveci tekyesi Menzili *7	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
Hobita Menzili *5	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
Karayaka Menzili *5	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
Niksar Menzili *7	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
Başçiftlik Menzili *5	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
Delice viran Menzili *6	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
Hacı Murad Menzili *7,5	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
Kurd yaka köprüsü Menzili *7,5	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
Karahisar-ı Şarkî Menzili *7	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
Tekye Menzili *6	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
Şiran Menzili *6	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
----- Menzili *4	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
Kömürcü Menzili *5	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
Torbalı yahut Elmalı Menzili *6	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
Kara konak Menzili *6	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
Soğan hanı Menzili *6	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
Aşkale Menzili *5	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300

Hıms Menzili *5	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
Erzurum Menzili	8.000	1.100	100	300	2.000	150	300
Lâdik menzilinden sonrada Erzurum'a kadar 20 menzilde daha zahire hazır bulundurulmuştur.							

Diyarbakır ve Tokat'ta 20 günlük zahire hazırlanmıştır. Şairin her İstanbulî kilesi nakli ile 30'ar akçeden, dakikin her İstanbulî kilesi nakli ve çuval bahasıyla 50'şer akçeden, dakik-i has'sın her İstanbulî kilesi nakli ve çuval bahasıyla 80'er akçeden, hatabın her arabası nakli ile 60'ar akçeden, samanın her kantarı nakli ile 30'ar akçeden, giyahın her arabası nakli ile 180'er akçeden, kömürün her vukiyesi nakli ile 1'er akçeden toplanarak kaza ahalilerinin vergilerine pay ettirilmiştir¹¹³.

Tablo XI:

1743 İran Seferi İçin Teslim Alınan Toplam Zahire

Söz konusu 95 menzilin günlük zahire miktarı.	Teslim edilen zahire	Menzillerin bir günlük zahire miktarı	95 menzilin toplamda günlük zahire miktarı	Zahirenin beher değeri (Akçe)	Toplanan zahirenin değeri (Akçe)
Diyarbakır'da ve Tokat'ta 20 günlük zahire hesap edilmiştir.	Şair	8000 Kile	1.080.000 Kile	30 Akçe	32.400.000
	Dakik	1100 Kile	148.500 Kile	50 Akçe	7.425.000
	Dakik-i Has	100 Kile	13.500 Kile	80 Akçe	1.080.000
	Hatab	300 Araba	40.500 Araba	60 Akçe	2.430.000
	Saman	2000 Kantar	270.000 Kantar	30 Akçe	8.100.000
	Giyah	150 Araba	20.250 Araba	180 Akçe	3.645.000
	Kömür	300 Vukiyye	40.500 Vukiyye	1 Akçe	40.500

Anadolu'nun sol kolu üzerinde bulunan menzillere nakledilen bu zahireler toplamda 160 kaza ve nahiyeden temin edilmiştir. Bütün kaza ve nahiyeye isimleri burada verilmeyerek birkaç örnekle açıklanmaya çalışılacaktır. Galata Menziline *Üsküdar kazasından* 2.500 kile şair, 350 kile dakik, 100 kile dakik-i has, 400 araba hatab; *Oroşa kazasından* 1.300 kile şair, 200 kile dakik, 75 araba hatab, 400 kantar saman, 40 araba giyah; *Adalar nahiyesinden* 1.400 kile dakik, 190 kile dakik, 75 araba hatab, 400 kantar saman, 40 araba giyah, 300 vukiyye kömür; *Karamürsel nahiyesinden* 1.400 kile şair, 180 kile dakik 75 araba hatab, 400 kantar saman, 35 araba giyah ve *Taşköprü nahiyesinden* 1.400 kile şair, 180 kile dakik, 75 araba hatab,

¹¹³ BOA, Cevdet Askeri, 635/ 26756

400 kantar saman, 35 araba giyah teslim edilirken, Hereke Menziline *Yalakabad kazasından* 1.230 kile şair, 322 kile dakik, 28 kile dakik-i has, 95 araba hatab, 529 kantar saman, 64 araba giyah, 150 vukiyye kömür; *Gödele kazasından* 880 kile şair, 144 kile dakik, 8 kile dakik-i has, 30 araba hatab, 246 kantar saman, 5,5 araba giyah, 30 vukiyye kömür; *Ab- Safi kazasından* 1.200 kile şair, 147 kile dakik, 22 kile dakik-i has, 50 araba hatab, 260 kantar saman, 18,5 araba giyah, 20 vukiyye kömür; *Akçeşehir kazasından* 1.290 kile şair, 187 kile dakik, 22 kile dakik-i has, 50 araba hatab, 325 kantar saman, 22 araba giyah ve *Sarıçayır kazasından* 3.000 kile şair, 300 kile dakik, 30 kile dakik-i has, 200 kantar saman, 40 araba giyah ve 100 vukiyye kömür teslim edilmiştir. Bolu menziline *Bolu kazasından* 7. 260 kile şair, 990 kile dakik, 82,5 kile dakik-i has, 264 araba hatab, 1.815 kantar saman, 130 araba giyah, 250 vukiyye kömür nakledilirken; *Yılanluca kazasından* 740 kile şair, 110 kile dakik, 17,5 kile dakik-i has, 36 araba hatab, 185 kantar saman, 20 araba giyah ve 50 vukiyye kömür teslim edilmiştir.

Söz konusu olan zahire defterinde Amasya menziline uğramadan doğrudan Lâdik menziline varıldığı belirtilirken, Diyarbakır'dan Nusaybin'e varıncaya kadar olan 5 menzilin zahireleri Diyarbakır voyvodası tarafından mübaya'a olunarak mübaşirlerine teslim ettirilip hesap ettirilmiştir. Nusaybin'den Musul'a varıncaya kadar olan 7 menzilin zahireleri de Mardin voyvodası tarafından toplanmış ve menzil mübaşirlerine teslim ettirilerek lazım gelen bahası miri fiyat üzerinden Mardin voyvodalığı malından verilerek hesap ettirilmiştir. Musul'dan Bağdat'a varıncaya kadar olan 11 menzilin zahireleri ise Musul ayanından Abdülcélizade ve Musul mütesellimi, ayan ve vilayet marifetiyle toplanarak menzil mübaşirlerine teslim ettirilmiş ve lazım gelen bahası miri fiyatıyla Musul mukataa malından verilerek hesap ettirilmiştir. Gelkiras'dan Erzurum'a varıncaya kadar olan 20 menzilin zahireleri de kaza ahalileri tarafından menzillere naklettirilip mübaşirlerine teslim ettirilerek, lazım gelen bahaları söz konusu fiyat ile kaza ahalilerinin tekâliflerine nakz olunmak üzere hesap ettirilmiştir.

Bundan başka Bağdat valisi Muhammed Paşa'nın yazdığı ve gönderdiği kâğıtlara göre Bağdat muhafazasında olan kapıkulu ve yerlü neferatın tayinatlarına

verilmek için 6.294 tagar¹¹⁴ hınta ve 1.585 tagar şairin Diyarbakır Musul ve Bağdat taraflarından satın alınması ve bedelinin nakit olarak hazine-i amireden ödenmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca Bağdat'ta muhafazada bulunan süvari, piyade ve levendlerin ulufe vesair masrafları için Bağdat hazinesine hazine-i amireden 40–50 bin kuruş ihale ve irsal edilecektir¹¹⁵.

Yine 10 Safer 1138'de (18 Ekim 1725) Diyarbakır kadısına, Diyarbakır mütesellimine ve ayan ve iş erlerine yazılan bir hükümde, Tebriz taraflarında olan asker için 80 bin kile şair beher kilesi 40'ar akçeden 1138 senesi Diyarbakır'ın avarız ve nüzul malından muaccele şartıyla tevzi olunarak, 30 bin İstanbulî kile hıntada Diyarbakır'dan mubayaa ettirilerek gerekli olan davarlar dahi söz konusu eyaletten ve sair mahallerden alalacele tedarik edilerek Tatvan iskelesine naklettirilip Tebriz seraskeri vezir Abdullah Paşa'ya teslim edilecektir¹¹⁶.

11 Cemaziye'l- ahir 1151 (26 Eylül 1738) tarihli bir başka belgede Sivas valisi, Sivas ve Tokat kadıları, dergâh-ı âli kapucubaşlarına yazılan hükümde Diyarbakır seraskeri olan Vezir Ali Paşa'nın maiyetinde olacak askere tayinat için Sivas'tan 100.400 kile hınta ve 150. 500 kile şair davarlarla naklolunacaktır. Ayrıca 41.037 kuruş da nakdî olarak tahsil edilerek kusur kalırsa eğer der saadetten 5.000 kuruş tahsis edileceği bildirilmiştir¹¹⁷.

28 zilkade 1156 (13 Ocak 1744) tarihli belgede ise İran seferine katılan askerler için hala Malatya sancağı mutasarrıfı Rişvanzade Seyyid Muhammed Paşa marifetiyle Malatya Sancağı'ndan 10.000 İstanbulî kile hınta ile 20.000 İstanbulî kile şair mubayaa ettirilerek bir kile hınta 50 ve bir kile şair 30 akçeden hesap ettirilip toplamda 9.166,5 kuruş hesap olunmuştur. Söz konusu miktarın 7.000 kuruşu 1156 ve 1157 seneleri Malatya ve buralığı ve 2.166,5 kuruşu 1157 senesi Malatya avarız mallarından hasıl edilerek, toplanan hınta ve şairin Malatya sancağına bağlı kazalardan muaccelen mubayaa edilmesi ve kaza ahalilerinin kendi davarları ile tayin edilen yere nakli ve der ambar ettirilmesi emredilmektedir.

¹¹⁴ 1 tagar buğday 80 akçe şair 60 akçedir.

¹¹⁵ BOA, Cevdet Askeri, 30156

¹¹⁶ BOA, Cevdet Askeri, 24549

¹¹⁷ BOA, Cevdet Askeri, 52757

C- İRAN SEFERLERİNDE SAVAŞ MÜHİMMATININ TEMİNİ

Merkezi ordu ile birlikte İran seferlerine gönderilen çeşitli cinsteki toplar ve çeşitli yuvarlak, humbara ve top tanelerinin çoğunluğu Tophane-i Amire'de yapılmıştı. İstanbul'daki Tophane'nin dışında ülkenin değişik yerlerinde olduğu gibi Erzurum, Birecik, Van, Basra ve Mısır gibi doğu ve güney seferlerinin önemli merkezlerinde de top dökümhaneleri ve muhtelif vilayetlerde baruthaneler bulunmaktaydı. (Uzunçarşılı 1984b: 46–47). 1635 Revan seferi için İstanbul'da 60 kıt'a top hazırlanarak yola çıkılmış, IV. Murat Erzurum'a vardığında burada 200 kıt'a şahî top ile 24 kıt'a kal'a kûp toplar hazır edilmişti. Sefer dönüşünde 100 şahî top darbuzen Van kalesinde bırakıldı. 8 kal'a kûp top ve 25 şahî top da Ahıska müdafaasına gönderildi. (Topçular Kâtibi Tarihi 2003: 1007, 1023, 1030, 1035).

1638 Bağdat seferi için 40'a yakın balyemez top ve 200 şahî top götürülmüştür. Bu sefer için Rumeli'den, Belgrat, İşkodra, Budin tophanelerinde top döküldüğü gibi özellikle İstanbul'da ve Birecik tophanelerinde de toplar imal edilmiştir. İstanbul'da imal edilen 100 şahî top Üsküdar'a nakledilirken, Birecik'te imal edilecek olan toplar için dökücüler tayin olunup toprak kalıp için Kâğıthane'den alınan topraklar gemilerle Payas iskelesine nakl olunurken, döküm için gerekli olan fırın ve levazımatta Halep'ten karşılandı. Yine bu sefer için Bosna'da 25'er okkalık 5.000, Halep'te 1.500, Erzurum'da 15.000 yuvalak dökülmüş ve Bağdat'a sevk edilmiştir. (Ünal 1967: 734).

İran tarafından sınır bölgelerine suikast ihtimaline karşı her zaman teyakkuz altında olan devlet, bu bölgelerdeki mühimmat miktarlarının defterlere kaydedilerek eksiklerinin bildirilmesi ve tamam ettirilmesini gönderdiği emirlerle talep ederdi¹¹⁸. Bundan başka Üsküdar'dan itibaren yol üzerinde bulunan menzillerin kadıları, kethüda yerleri, serdarları, ayan ve iş erlerine yazılan hükümlerle, 19 Şevval 1156'da

¹¹⁸ 10 Rebiü'l- evvel 1150 tarihli bir belgede Van muhafızı Timur Paşa'ya ve Van kadısına gönderilen ilama göre İran vekili Zend-i Abdü'l kerim Han'ın Bağdat ve Basra taraflarına verdiği hasarlara karşılık Hoy hanı Ahmet, Revan hanı Hanaklı, Tebriz Hanı Necefekli ve Karadağ hanı Mustafa hanların askerlerini toplayarak ilkbaharda Van taraflarına suikast edecekleri haberleri üzerine Van kalesinde bulunmak üzere top, cebehane ve zehayire lüzum olduğu bildirilmiştir. BOA, Cevdet Askeri,1210/ 54230. Bunun üzerine16 Rebiü'l- evvel 1150 tarihinde Timur Paşa'ya yazılan emirle Van'da ne miktar top, cebehane ve zahire bulunduğunun baş muhasebeye bildirilmesi ve eksiklerinin belirlenerek tamamlanması istenmektedir. BOA, Cevdet Askeri,1210/ 54230

(6 Aralık 1743) İran'a düzenlenecek sefer için 5.000 kazak, 60 tokmak, 50 çatal, 2 kantar saman ve yarım kantar çıra tedarik etmeleri istenmektedir¹¹⁹.

6 Safer 1158'de (10 Mart 1745) Halep kalesinden Musul kalesine nakledilen mühimmatın kaydına göre; silahlar için barut ve kurşun, askerler için giyecek, kazı işleri için kazma kürek, yiyecekler için gerekli kazan, kepçe vs eşyalar ile çivi, mih gibi her türlü alet ve edevat sefer mühimmatı içerisinde yer almıştır¹²⁰. Ayrıca Diyarbakır valisine, kadısına, mübaşire ve cebecibaşı vekiline yazılan 8 Safer 1158 (12 Mart 1745) tarihli bir hükümde de, Diyarbakır'da bulunan mühimmatın yetersiz olması dolayısıyla Halep'ten buraya 400 kantar barut-ı siyah ve 200 kantar kurşun ve 100 kantar ahen-i ham ve 1.000 adet maden ve 320 adet kılıç ve 3.300 adet ağaç kürek vesair mühimmat nakl ettirilmiştir.

---

¹¹⁹ BOA, Cevdet Askeri, 997/ 43599

¹²⁰ BOA, Cevdet Askeri, 671/ 28195

Tablo XII:

1745 İran Seferi İçin Musul Kalesi'ne Nakledilen Mühimmat

Mühimmat	Miktarı	Mühimmat	Miktarı	Mühimmat	Miktarı
Barud-ı siyah	400	Deldi	5	Lengeri	284
Kurşun	200	-----	5	Sahan	400
Ham demir	100	-----	5	Keğgir kefçe	107
----- Mısrî	40	Kale murcu	2	Süzgü	30
Demir	1000	-----	3	Tabe	90
Çivi	10	-----	3	İbrık-ı dest	40
---- giyim	90	Çekic-i Taşçı	12	Kefe-i esb	900
Sargu giyim	330	Kale kilidi	2	-----sim	200
Urgan-ı salar	330	Tarak-ı taşçı	10	Mıh	33000
Urgan-ı-----	500	Matraka-i taşçı	26	-----	170
-----	20	-----taşçı	16	Çakmak	3300
Kınnab	20	Alât takım	1	-----	3300
Frengî Sicim	200	Ahen kazma	3300	Kılıç	320
Kara----	150	Kısa kazma	3300	-----	300
Kisve-i saka	50	Balta-i hatab	30	Ağaç kürek	3300
Şalvar-ı saka	50	Balta-i Macarî	90	Kılıç-----	500
Maden.....	1000	Ahen-----	4	Kılıç-----	65
.....	2500	-----	107	-----	3300
Kılıç kayışı	80	Ahen kazma	160	Garrar-ı-----	650
Kısa dolama	80	Çivi ma kama	33	Garrar-ı-----	190
Tabeha	2000	Ahen -----	33	Garrar-ı seklem	650
-----	90	Ahen-i kadim	7	-----	15
Çatal çeküç	10	Ahen kösklü	17	Zift	5
Battal keser	10	Kazma-i lağım	32	Katran	6
İkiyüzlü keser	10	Keser-i lağım	12	-----	100
Polatlı keser	10	Yeniçeri----	33	-----	25
Kisve (elbise)	9	Kürek -i lağım	1	-----	250
Dibek	7	Kazan	60		
Sikeş	4	Temre	128		

SONUÇ

Osmanlı Devletinin XVI. ve XVII. yüzyıllarda askeri teknolojinin gelişimine ve yeni usullere ayak uyduramadığı bilinmektedir. Ordunun temelini oluşturan yeniçerilerin merkezden çıkarak taşrada görev almaları, tımarlı sipahilerin söz dinlemez hale gelmesi ve bunların yerine vilayetlerde kapu halkı sınıfının artarak ordunun önemli bir kısmını oluşturması seferlerde ordunun toparlanma faaliyetlerini daha karmaşık hale getirdi.

Yalnızca ordunun toparlanmasında değil sefer hazırlığının her aşamasında devleti uğraştıran meselelerin ortaya çıktığı görülmektedir. Bu aşamada cephedeki askere zahire ve mühimmat temini önemli bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu meseleyi sıkıntı haline getiren faktörler iktisadi sıkıntılar ve görevi ehline yerine getiremeyen sorumlular nedeniyle ortaya çıkmaktadır.

Hem XVII. yüzyıl hem de XVIII. yüzyılda gerçekleşen İran seferlerine genel olarak bakıldığında IV. Murat'ın ordusunu toparlarken ve sefere gönderirken çok büyük sorunlarla karşılaşmadığı görülmektedir. Ordu harekete geçtiğinde asker için gerekli olan malzemelerin vaktinden evvel tayin edilen konaklarda temin edildiği bilinmektedir. Ordu için asitane'den itibaren Anadolu'nun çeşitli yerlerinden sürsat, nüzul ve işтира yoluyla zahire ve mühimmatın temin edildiği gibi, Rumeli, Mısır ve Kırım askerlerinin de seferde hazır olduğu görülmektedir. XVI. ve XVII yüzyıllarda zorunlu olmadıkça doğudaki seferler için Rumeli, Rumeli'deki seferler için de Anadolu'daki kuvvetlerin sefere çağrılmadığı dikkate alınırca, meselenin önemi ve asker toplamadaki düzenin sistemli bir şekilde devam ettiği görülür.

XVIII. yy İran seferleri için ise aynı şeyleri söylemek mümkün değildir. Hem kapıkulu sınıfı hem de eyalet askerlerini seferlere koşmak kolay olmadığı gibi onları seferde tutmak da büyük çaba gerektirmiştir. Nitekim asker sürümü için bütün eyaletlerin alaybeylerine tekrar eden emirler gönderildiği gibi, seferden firar edenlerin harp sahasına dönmesi içinde sürekli uyarılar yazıldığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

I- ARŞİV KAYNAKLARI

Başbakanlık Osmanlı Arşivi:

Cevdet Askeriye: (Dosya No/Belge No) 263/ 10949, 365/ 15128, 371/ 15372, 372/ 15410, 432/ 17971, 487/ 20349, 545/ 22838, 576/ 24237, 583/ 24549, 603/ 25443, 630/ 26608 (1,2), 635/ 26756(1-6, 7), 671/ 28195 (1,2-3-4), 720/ 30156, 740/ 31056 (1,2), 741/ 31126, 898/ 38665, 907/ 39136, 910/ 39292, 920/ 39752, 923/ 39905, 977/ 42578, 953/ 42893, 981/ 43599, 1004/ 43956, 1049/ 46106, 1095/ 48340, 1110/ 49140, 1112/ 49247, 1183/ 52757, 1187/ 52978, 1210/54230 (1,2)

Cevdet Dâhiliye: (Dosya No/Belge No) 29/ 1427, 242/ 12067(1,2), 284/ 14200, 326/ 16300, 349/ 17403(1-2-3-4,5),

Cevdet Hariciye: (Dosya No/Belge No) 31/ 1531, 58/ 2891(1, 2, 3),65/ 3220, 66/ 3269, 69/ 3411, 71/ 3533, 78/ 3862, 107/ 5309, 118/ 5899, 129/6422, 134/ 6680, 146/ 7290, 154/ 7678, 171/ 8508.

Cevdet Nafia: (Dosya No/Belge No) 12/ 565, 27A/ 1307(1-2), 29/ 1435, 41/ 2044, 44/ 2168(1-2)

Cevdet Maliye: (Dosya No/Belge No) 70/ 3247, 265/ 10854, 586/ 24126

Mühimme Defterleri: (Defter No) 13, 85, 87, 88.

II- ARAŞTIRMA- İNCELEME ESERLERİ

AKDAĞ, Mustafa.

1995 **Türk Halkının Dirlik Düzenlik Kavgası**, İstanbul.

ATEŞ, Abdurrahman.

2006 “Nadirşah Afşar’ın Ölümünden Sonra İran’da Hâkimiyet Mücadeleleri ve Osmanlı Devleti’nin İran Politikası”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, c. VII, Afyon s. 53- 64.

Çalışmaya <http://www.aku.edu.tr/> adresinden ulaşılmıştır

2008 “VIII. yy’ın İkinci Yarısında Osmanlı- İran İlişkileri (1774-1779)”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, c. X, Afyon, sayı 3.

Çalışmaya <http://www.aku.edu.tr/> adresinden ulaşılmıştır

BARKAN, Ömer Lütfi.

1949 “Avarız”, **MEB. İA**, c. II, s.13- 19, İstanbul.

1979 “Tımar”, **MEB. İA**, XII, s. 286- 333, İstanbul.

BOSTAN, Hanefi.

2002 **XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat**, Ankara.

BOZKURT, Rıza.

1966 **Osmanlı İmparatorluğu’nda Kollar Ulak ve İaşe Menzilleri**, Ankara.

ÇETİN, Cemal.

2007 “İşlevleri ve özellikleri bakımından Konya menzilleri (XVII. XVIII. Yüzyıllar)”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, sayı 21, s. 295- 343, Konya.

Çalışmaya <http://www.turkiyat.selcuk.edu.tr/> adresinden ulaşılmıştır.

DEDEYEV, Bilal.

2009 “Çaldıran Savaşına Kadar Osmanlı- Safevi İlişkilerine Kısa Bir Bakış”, **Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, c. II, sayı 6.

Çalışmaya <http://www.sosyalarastirmalar.com/> adresinden ulaşılmıştır.

ERAVCI, Mustafa.

2002 “Safevi Hanedanı”, **Türkler**, c. VI, Ankara, s. 882–892.

2010 “Osmanlı Safevi Münasebetleri ile İlgili Türkçe Kaynaklar”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, sayı 28, s. 249–260.

Çalışmaya <http://www.turkiyat.selcuk.edu.tr/> adresinden ulaşılmıştır.

ERTAŞ, Mehmet Yaşar.

1999 “Osmanlı Devleti’nde Sefer Organizasyonu.”
Osmanlı, c. VI, Ankara, 590- 598.

2007 **Sultanın Ordusu**, İstanbul.

Evliya Çelebi.

1970 **Seyahatname**, c. III, IV, İstanbul.

GÜÇER, Lütfi.

1964 **XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu’nda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler**, İstanbul.

HALAÇOĞLU, Yusuf.

2002 **Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme**, Ankara

2003 **XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı**, Ankara

Joseph von Hammer.

1990 **Büyük Osmanlı Tarihi**, c. V, İstanbul.

İNALCIK, Halil.

1996 “Osmanlılarda Raiyyet Rüsümü”, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Toplum ve Ekonomi**, İstanbul.

İNBAŞI, Mehmet.

1999 **“IV. Murad’ın Bağdat Seferi Masraf Defteri”**, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, sayı 12, Erzurum.

Çalışmaya <http://e-dergi.atauni.edu.tr/> adresinden ulaşılmıştır.

2004 **Ukrayna’da Osmanlılar**, İstanbul.

İŞBİLİR, Ömer.

2002 “Osmanlı Ordularının İaşe ve İkmali, I. Ahmet Devri İran Seferleri Örneği”, **Türkler**, c.X, Ankara, s.151- 159.

2007 “Savaş ve Bölgesel Ekonomi: İran Savaşlarında Doğu Karadeniz ve Doğu Anadolu”, **OTAM**, sayı 21, Ankara, s.19-40.

KAYTAZ, Fatma.

2006 **88 No’lu Mühime Defteri**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
Çalışmaya <http://www.belgeler.com/> adresinden ulaşılmıştır.

KIRZIOĞLU, Fahrettin.

1993 **Osmanlıların Kafkas Ellerini Fethi 1451-1590**, Ankara.

KONUK, Yunus Emre.

- 2005 **Sultan IV. Murad'ın Bağdat Seferi ve Kasr-ı Şirin Antlaşması**, Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar.
Çalışmaya <http://www.belgeler.com/> adresinden ulaşılmıştır.

KÖPRÜLÜ, Mehmet Fuat.

- 2004 **Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri**, Ankara.

KURT, Zeynep

- 2005 13 Numaralı ve 1727- 1730 Tarihli Mühime Zeyli Defteri, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.
Çalışmaya <http://www.belgeler.com/> adresinden ulaşılmıştır

KÜPELİ, Özer.

- 2010 **Irak-ı Arap'ta Osmanlı Safevi Mücadelesi (XVI. XVII Yüzyıllar)**, History Studies, Ortadoğu Özel Sayısı, İzmir.
Çalışmaya <http://www.historystudies.net/> adresinden ulaşılmıştır
- 2010 “Osmanlı Safevi Münasebetlerine Dair Türkiye’de Yapılan Çalışmalar Hakkında Birkaç Not ve Bir Bibliyografya Denemesi”, **Tarih Okulu**, sayı VI, s. 17–32.
Çalışmaya <http://ege.academia.edu/> adresinden ulaşılmıştır.

KÜTÜKOĞLU, Bekir.

- 1967 “Tahmasb”, **MEB. İA**, c. XII, İstanbul, s. 637–647.
- 1993 **Osmanlı- İran Siyasi Münasebetleri**, İstanbul.

MURPHEY, Rhoads.

- 2007 **Osmanlı'da Ordu ve Savaş**, (Çev: Tanju Akad), İstanbul.

Naîma Mustafa Efendi.

2007 **Tarih-i Naima**, c. II- III, (Haz: Mehmet İpşirli), Ankara.

ÖZCAN, Abdulkadir.

1999 “Osmanlı Askeri Teşkilatı”, **Osmanlı**, c.VI, Ankara.

PAKALIN, Mehmet Zeki.

2004 **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**,
I, II, III, İstanbul.

Peçevi İbrahim Efendi.

1982 **Peçevi Tarihi**, II, (Haz: Bekir Sıtkı Baykal), Ankara.

SAHİLLİOĞLU, Halil.

1988 “IV. Murat’ın Bağdat Seferi Menzilnamesi”, **Belgeler**, c. XIII,
sayı 17, Ankara s. 43–81.

1991 “Avarız”, **TDVİA**, c. IV, İstanbul, s. 108–109.

SAK, İzzet- Cemal ÇETİN.

2004 “XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti’nde Menziller
ve Fonksiyonları-Akşehir Menzilleri Örneği”, **Selçuk
Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, sayı 16,
Konya.
Çalışmaya <http://www.turkiyat.selcuk.edu.tr/> adresinden
ulaşılmıştır.

SARAY, Mehmet.

1990 “Türk İnan İlişkilerinde Şiiliğin Rolü”, **Türk Kültürünü
Araştırma Enstitüsü Yayınları**, 107, c. III, sayı A.28
Ankara.

1999 **Türk İnan İlişkileri**, Ankara.

SERTOĞLU, Mithat.

1987 **IV. Murat**, Ankara.

SÜMER, Faruk.

1986 “Afşarlar, İran’da Hüküm Sürmüş Bir Türk Hanedanı”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, İstanbul, s.125- 133.

1999 **Safevi Devleti’nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü**, Ankara.

ŞAHİN, İlhan.

1982 “1638 Bağdat Seferi’nde Zahirî Nakline Memur Edilen Yeni İl ve Halep Türkmenleri”, **İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi**, sayı: 33, İstanbul.

TABAKOĞLU, Ahmet.

2005 **Türk İktisat Tarihi**, İstanbul.

TAŞKIRAN, Cemalettin.

1999 “Yükselme Dönemi’nde Osmanlı Ordusu”, **Osmanlı**, c.VI, Ankara.

Topçular Katibi Abdulkadir (Kadrî) Efendi.

2003 **Topçular Katibi Abdulkadir (Kadrî) Efendi Tarihi**, (Haz: Ziya Yılmaz), Ankara

TÜRKMEN, Mustafa Nuri.

2003 “Osmanlı Devleti’nde XVII. Yüzyılın Son Çeyreğinde Halkın Üzerindeki Olağanüstü Vergi Yüğü”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi**, sayı 9, Ankara, s.193–200.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı.

- 1978 **Osmanlı Tarihi**, c. IV, Ankara
 1983 **Osmanlı Tarihi**, c.III, Ankara.
 1984a **Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı**, Ankara.
 1984b **Osmanlı Devlet Teşkilatından Kapıkulu Ocakları**, I- II, Ankara.

ÜNAL, Tahsin.

- 1967 “Savaşa Çıkan Osmanlı Ordusunun Lojistik İşleri- IV. Murad’ın Bağdat Seferi Hazırlıkları”, **Türk Kültürü Dergisi**, yıl V, sayı 58, Ankara, s. 728–740.

ÜNVER, A. Süheyl.

- 1952 “IV. Murad’ın Revan Seferi Kronolojisi”, **Bellekten**, XVI/ 64, Ankara, s. 548–551.

YAZICI, Tahsin.

- 1960 “Safeviler”, **MEB. İA**, c. X, İstanbul, s. 53–59.
 1967 “Şah İsmail”, **MEB. İA**, c. XII, İstanbul, s. 276–279.

YILDIRIM, Mehmet Zahit.

- 2002 “1724–1727 İran Seferleri Sırasında Askeri Hazırlıklar ve Aksaklıklar”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, c. IV sayı1, Haziran, s. 140–153.
 Çalışmaya <http://www.aku.edu.tr/> adresinden ulaşılmıştır

YİNANÇ, Mükrimin Halil.

- 1955 “Cüneyd”, **MEB. İA**, c. III, İstanbul, s. 242–245 .

YÜKSEL, Ahmet.
2009

**Osmanlı Sefer Organizasyonlarına Taşradan Bir Bakış:
Sivas Şehrinde Sefer Hazırlıkları (1787 – 1850), Yüksek
Lisans Tezi, Sivas.**

Walther Hinz.

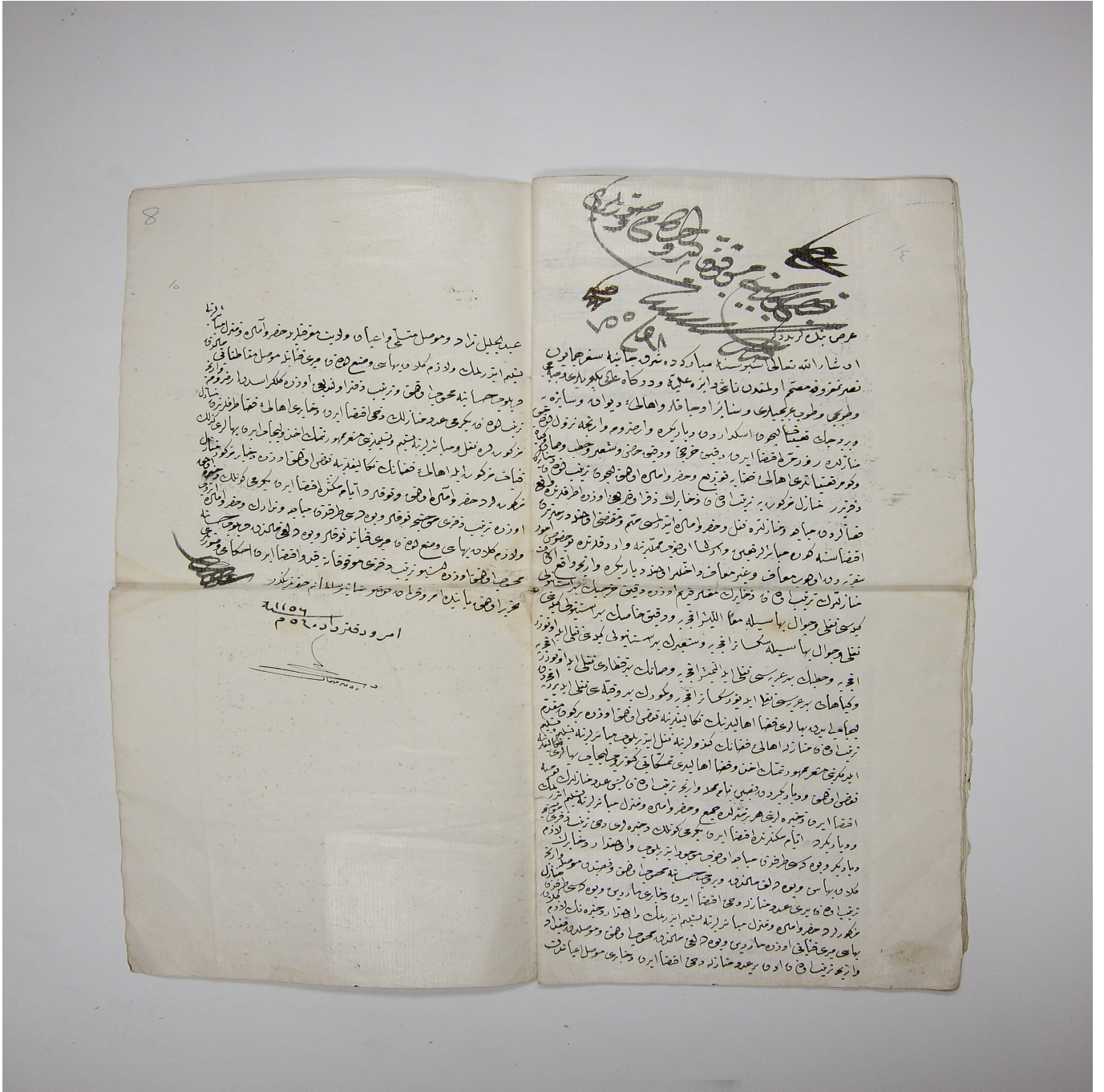
1990

İslam'da Ölçü Sistemleri, İstanbul

EKLER

ÖRNEK BELGELER VE TRANSKİRİPSİYONLARI

Ek 1: BOA, Cevdet Askeri 635/ 26756

Üsküdar'dan Diyarbakır ve Erzurum'a Varıncaya Kadar Olan Menzillerde Zahire Hazırlanmasına Dair Çıkan Emir

İnşallâhü teâla iş bu sene-i mübarekede şark canibine sefer-i hümayûn mühim olmakdan naşi daire-i 'aliyye ve dergâh-ı 'âli yeniçerileri ve cebeci ve topçu ve top arabacıları vesair ocaklar ve ahali-yi divan vesaireye virilecek tayinât için Üsküdar'dan Diyarbakır'e ve Erzurum'a varınca nüzûl olunacak menazilde iktiza iden dakik-i harciha ve dakik-i has ve şair ve hatab ve saman ve giyah ve kömür tayinâtları ahali-yi kazaya tevzi' ve hazır ve imalde olunmak için tertib olunan zahirenin defteridir. Menazil-i mezkûreye tertib olunan zehayirin zikr olunduğu üzere etraflarında vaki' kazalardan mübaya'a ve menazillere nakl ve hazır ve imalde ittirilmesi mühim ve muktezi olmağla dersaadetden iktizasına göre mübaşirler ta'yin ve irsal olunub mahallerine vardıklarında bu husus-ı umûr-ı seferiyeden olub mu'af ve gayr-i mu'af dâhiller olmağla Diyarbakır'a varınca vaki' olan menazillerin tertib olunan zehayirin miktarı kadim üzere dakik-i harcın beher İstanbulî kilesi nakli ve çuval bahasıyla ma'an ellışer akçeye ve dakik-i hasın beher İstanbulî kilesini nakli ve çuval bahasıyla seksaner akçeye ve şairin beher İstanbulî kilesi nakli ile otuzar akçeye ve hatabın beher arabası nakli ile altmışar akçeye ve samanın beher kantarı nakli ile otuzar akçeye ve giyahın beher arabası nakli ile yüzsek senar akçeye ve kömürün beher vukiyyesi nakli ile birer akçeden icab iden bahaları kaza ahâlilerinin tekâliflerine nakz olunmak üzere bir gün mukaddem tertib olunan menazile ahali-yi kazanın kendülerine nakl ittirilüb mübaşirlerine teslim ve teslim eylediklerini müş'ir-i memhûr temessük ahz ve kaza ahâlileri temessükâtı getirüb icab bahaları tekâliflerine nakz olunmak ve Diyarbakır'dan Nusaybin nam mahale varınca tertib olunan beş 'aded menazillerin iktiza iden zahirelerini her bir menzilde cem' ve hazır ve amalde ve menzil mübaşirlerine teslim ittirilmek ve Diyarbakır'da eyyam-ı mekslerinde iktiza iden yigirmi günlük zahireleri dahi tertib defter-i mucebince Diyarbakır voyvodası tarafından mübaya'a olunub mevcut ittirilüb ve ol mikdar zehayirin lâzım gelen bahası voyvodalık malından virüb hazineye mahsub olunmak ve Nusaybin'den Musul'a varınca tertib olunan yedi 'aded menazile dahi iktiza iden zehayiri Mardin voyvodası tarafından menazil-i mezkûrelerde hazır ve amalde ve menzil mübaşirlerine teslim ettirilmek ve ol mikdar zahirenin lâzım gelen bahası mîrî fiyatı üzere Mardin voyvodalığı malından mahsub olunmak ve Musul'dan Bağdad'a varınca tertib olunan on bir 'aded menazile dahi iktiza iden zehayiri Musul ayanından Abdûlcelilzâde ve Musul mütesellimi ve a'yan-ı vilayet mağrifetleriyle hazır ve amalde ve menzil mübaşirlerine teslim ettirilmek ve lâzım gelen bahası vaz' olunan mîrî fiyatıyla Musul mukataatı malından virilüb hazineye mahsub olunmak ve terib-i defter olunduğu üzere Gelkiras'dan Erzurum'a varınca tertib olunan yigirmi 'aded menazilin dahi iktiza iden zehayiri ahala-yi kaza taraflarından menazil-i mezkûrelere nakl ve mübaşirlerine teslim ve teslimlerini müş'ir-i memhûr temessük ahz ve icab iden bahaları kezalik fiyat-ı mezkûre ile ahali-yi kazanın tekâliflerine nakz olunmak üzere zehayir-i mezkûre menazil-i mezkûrelerde hazır ve amalde olunmak ve Tokadda eyyâm-ı meksde iktiza iden yigirmi günlük zahire olmak üzere tertib defteri mucebince Tokad voyvodası tarafından mübaya'a ve tedarik ve hazır ve amalde ittirüb ve lâzım gelen bahası vaz' olunan mîrî fiyatıyla Tokad voyvodalığı malından virilüb hazineye mahsub olunmak üzere iş bu tertib defter-i mevkûfata kayd ve iktiza iden âhkâmı ve sûretleri tahrir olunmak babında emr u ferman devletlü inayetlü sultanım hazretlerindedir. Fi 5 Muharrem 1156

Şark Seferi Münasebetiyle Saruhan Sancağı'ndan Bargir Nakline Dair Çıkan Emir

Manisa ve Temürci kazalarına ve Saruhan sancağı mütesellimine ve dergâh-ı âli gedüklülerinden bu hususa mübaşeret ile hâlâ ol canibde olan Hasan zîde mecdehûya hüküm ki.

Def'-i gaile-i acem için Diyarbakır canibi seraskeri vezirim Ali Paşa edemallahû teâlâ iclâlehûnun maiyetinde bulunub mühimmat ve zehayir nakli ve sair hususat-ı mühimmede istihdam olmak için Anadolu canibinde vaki' bi'l- cümle kaza ve evliye tertib ve ihrac ve isale ferman olunan matara-yı bargirlerin ma'ada Saruhan sancağında vaki' kazalarda dahi matlûb olan yüz elli re's istirad veyahud istiradının mümkün olduğu suretde fukara-yı ahaliye suhûle için ol mikdar matara-yı bargiri ihraç ve irsal olunmak babında dasır olan emr-i âlişanımla sen ki gediklü-yü mûma ileyhsin ol tarafa vûsûlünde bâa marifet-i şer' kazalarda tevzi' taksim ve yüz otuz re's bargir tahsil olunub ancak Temürcü kazasına isabet iden yigirmi re's bargiri ahalsinin kemâl-ı hoşnutlarından naşi ağrar ve ihya iradıyla sefer vuku'unu eda idgeldikleri mesbût olmağla zikr olunan bargirlerin tahsili babında emr-i 'alişanım isdarı inha olunmağla hazine-i a'mirem defterdarı tertib ittirdikde zikr olunan Temürcü ve tevabi'i mukataası Enderun sarayı cedid-i 'amiremde vaki'merhum Sultan Ahmed Han Gazi tab-ı serahda kütüphane-i celilesi mukataatında olub muafiyetlerine dair kayd bulunmadığı Haremeyn-i şerifeyn muhasebesi kaleminde ihracı derkenar olunduğundan gayrı husus-ı mezbur cihal fi sebil... için olub i'ane-i cemilenin vacibe-i zeyaneti olmağla bundan böyle bir an ve bir dakika te'hir ve teraziye rıza ve cevaz göstermeksizin kaza-yı mezburun hissesine isabet iden ol mikdar bargirleri dahi 'ala icalin aceleten ihrac ve ol vecihle teknil ve hitam sadır olan emr-i 'alişanım mucebince mahallinde isale ve tesyire ihtiram itmek fermanım olmağın iş bu emr-i celil isdar ve ile irswal olunmuştur.

İmdi vusulünde kaza-yı mezburun kuyudât ikdamında muafiyetlerine dair kayd bulunmadığından gayri bu halde mevad-ı saireden kıyas olunmayub i'ane-i cemileye vacibe-i zeyaneti diyanda olmağla kaza-yı mezburun hissesine isabet iden ol mikdar bargirleri mütesellimi mûma ileyhe mârifeti ve mârifet-i şer' ve marifet ve mübaşir tekale tamamen ihrac ve ol vecihle Saruhan sancağı bargirlerini teknil ve mahalline isale ihtimam ve dikkat eyleyesin.

Ve senki mütesellim-i mûma ileyhsin husus-ı mezbur halde-i aherde kıyas olunmayub imdad-ı müstâcele-i mühimmeden olduğu mâlûmun olmağla kaza-yı mezburdan ihracı iktiza iden yigirmi re's bargirleri ağdad ve ihyalarına 'amel ve itibar olunmaksızın aceleten ihrac ve teknil ve isaline sen dahi bezl-i husus-ı miktarda eyleyesin.

Ve siz ki kadılar mûma ileyhûmasız sizler dahi meceb-i emr-i şerifimle amel ve hareket eylemeniz babında ferman-ı 'alişanım sadır olmuştur.

Fi 17 Rebiü'l-evvel 1151

Muhasebe olundu

1743 Yılında İnan Seferi İçin Rumeli Eyaletlerinin Kapu Halkı ile Birlikte Diyarbakır Seraskerinin Maiyetine Gitmeleri İçin ıkan Emir

Ber vech-i arpalık Köstendil sancağı mutasarrıfı İbrahim dâme ikbalehya ve mübaşir olan zde mecdehûya hüküm ki

Sen ki mir-i mirân-ı mma ileyhsin kapun halkı marifetiyle tahrir olunacak mr süvari levendn ile Diyarbakır seraskerinin ma'iyetine ibtida me'muriyetinden ber ser n seyr u hareketin için birkaç def'a isti'cl ve te'kid olunmağla şimdiye değin hareket ve azimetin hayrunuza vrdu muntazır olduğundan gayr-ı el- halet-i hzihide ser asker-i mşr'n- ileyh ancak sizin vrdiyete terakkb ve intizardan gayrı düşmek üzerine hareket ve azimette hayr olıcak işi kalmayub ve sizin kemal-i sr'at ve şitab ile bir kadem evvel yanına vslnz akdem meham devlet-i 'aliyyemden olmağla mahsusan şerefsdur bulan fermn-ı hmynum mucebince iş bu te'kid ve isti'cl emr-i şerifi dahi ısdar ve l cenh'l-isti'cl ile irsal olunmuşdur.

İmdi sana ne mahalde vasıl olur ise asla te'hir ve kat'an tevkkf ve tksir itmeyüb valiniz olan Rumeli valisinin tenbihi üzere heman kapun halkı ve mr levendn-ı merkme iki konağı bir iderek ve başbuğunuz Avlonya sancağı mutasarrıfının ma'iyetine giderek kemâl-i acele ve sr'at ve nihayet şitab ve azimet ile bir an kdem ve bir kıdem mukaddem ta'cil le'l- isti'cl Diyarbakır'a vsle msarat ve bu babda terk-i arm ve rahat fermn-ı hmynum mucebince amel ve hareket eylesesin. Bu hillde gayet sr'at ve acele ile sb-ı me'mura varmanız elzem ve ne gün ehem ve akdem iken şöyle ki ..... billhi teâlâ emr-i şerifim vardığı mahalde sr'at ile azimetin haberini bu def'a giden mübaşir ile i'lâm itmeyecek olur isen bil eman ve l sul işdiğ'b ve ceza ile hakkından gelineceğinden kat'an iştibh itmeyüb ana göre hareket ve sen ki mukaddem giden mübaşir-i mm ileyhsin emr-i şerifim vrdunda mir-i mirân-ı mm ileyhi sr'at ile kaldırub getrmekde edna kusurun zhur ider ise bil tereddüt katl olunursun. İkiniz dahi bade'l- mlhaza ferman-ı hmynum mucebince 'amel ve hareket ve ser m hilafından gyet'l-gye hazer ve mcanebet olunmak babında fermn-ı 'alişanım sadır olmuşdur buyurdum. Fi evhir-i receb 156

Bir sureti Delvine mutasarrıfı
Bayram Paşa'ya ve mübaşire

Bir sureti Avlonya mutasarrıfı olub
başbuğ olan yerlü Mahmud Paşa'ya ve
mübaşire

Bir sureti Prizren mutasarrıfı dâme
ikblehya ve mübaşire

Bir sureti Dukagin Sancağı
mutasarrıfı Hüdaverdi dâme ikalehya ve
mübaşire

Bir sureti İskenderiye Sancağı
mutasarrıfı Yusuf Paşa'ya ve mübaşire

Bir sureti Ohri mutasarrıfı Mehmed
Paşa'ya ve mübaşire

Bir sureti Üsküp mutasarrıfı
Abdullah Paşa'ya ve mübaşire

Bir sureti İlbasan mutasarrıfı Edhem
Paşa'ya ve mübaşire

Ek 4: BOA, Cevdet Askeri 741/ 31126

1732 İnan Seferi İçin Anadolu Valisi Vezir Osman Paşa'nın Asker Toplaması İçin Gönderilen Emir

Ümera-yı Mısır'dan olub Bağdad canibi içün techiz ve tertib olunan Mısır askeri üzerlerine serdar nıfs ve ta'yin olunan dâme izzehû ve dergâh-ı âli kapucubaşlarından üzerlerine mübaşir ta'yin olunan Halil dâme mecdehûya ve sair asâkir-i mısırîyeye hüküm ki,

Düstûr-ı mükerrerem ve mu'azzam müş'ir-i müfehâm muhterem nizamü'l-âlem hâlâ Anadolu valisi ve Musul canibi seraskeri olan vezir-i â'zam sâbık vezirim Osman Paşa edemâllahû teâlâ iclâlehûya seraskerlik emr-i şerifi mâh-ı ramazanın üçüncü günü Erzurum'a kendüye vâsil oldukda ertesi gün... Çıkarub ve ol taraftan serzeniştesine bakmayub ve kat'a tevakkûf ve arâm itmeyüb mâh-ı mezburun on dokuzuncu günü mümkün ve müretteb kapusu halkı ve ol taraflarda bulunan Anadolu eyaleti züema ve erbab-ı tımarı ve sair esnaf-ı askeriyeden onbin mikdarı asker-i zafer rehber ile sûb-ı me'mur tevcih ve azimet ve iş bu mâh-ı şevvali'l- mükerreremin onuncu gününe Diyarbakır'a ve sûb-ı haberi vürud idüb ve mahalli Rumeli ve Anadolu taraflarından dahi sefer-i asâr-ı esere me'mur vüzera-yı 'azâm ve mir-i mirân-ı kirâm ve sairler yerlerinden hareket ve ceste ceste bir askir-i müşarü'n-ileyhin hafine vûsûl ve mahal-i Kızılbaş ihzar ve teracü'l- havale Kırım canibinden ihrac ve irsali ferman olan on binden müteceviz asâkir-i tatar ve dahi beş bin neferi ber sultan-ı 'alişan ile mâh-ı ramazan-ı şerifin yigirmi üçüncü günü ve beş bin neferden ziyadesi dahi mâh-ı şevvalin beşinci günü yerlerinden teshir ve sûb-ı me'mur azimet eyledükleri hâlâ Kırım hanı olan Giray han deraadetime i'lâm ve inha ve isti'câl içün der devletmedârımdan gönderilen kimesne dahi ber vech-i muharrer asâkir-i tatarın hareket ve azimet eylediklerini bi'l- muayene müşhir eylediğın ahyar ve inha eyledüğünden gayrı iş bu mâh-ı şevvalin yigirmi birinci ve yigirmi dördüncü günlerinden dergâh-ı muâllâm yeniçeri ocağı kul kethüdası ve sipah ve silahdar ve cebeci ve topcu ve top arabacıları ocakları kethüdaları dahi asitane-i saadetimden hareket ve sûb-ı me'mura tevcih ve azimet itmeleriyle siz ki ileyhûmasızsizin dahi bir an akdem ve bir konak mukaddem aceleten serasker-i müşarü'n-ileyhin ma'iyetine varub erişmeniz gayet mühim ve muktezi olmağla i'lâm-ı hakikât hali ve tesyid ve isti'câli içün iş bu emr-i şerifim isdar ile irsal olunmuşdur.

İmdi vûsûlünde her ne mahalde bulunursanız kat'an tazir ve tevakkûf itmeyüb ve yollarda ayak sürtmeyüb bu defter aceleten mahal-i me'mura vûsûl olunca din-i devlet-i 'aliyyem içün gayret kuşağını giyerek ale'l- acele bir gün akdem ve bir an mukaddem hayet-i mecmuanızla serasker-i müşarü'n-ileyh ma'iyetine varub vakt ü zamanıyla irüşmeğre ziyade dikkat gösteresiz hüdema-yı din-i devlet-i 'aliyyemin fermanı üzere amel ve hareket eyleyesiz. Bir an evvel mahal-i me'mura vûsul ve say' zahmetleriniz meşkûr ve mürur olmağla kemal-i ihtimam ve dikkat eyleyüb hilafından hazer ve mücanebet eylemeniz babında ferman-ı 'alişanım sadır olmuşdur buyurdum..

Fi evahir-i ramazan 145

DİZİN

A

Abaza Mehmet Paşa · 8
 Abdun · 14
 Adana · 15
 Ahıska · 28, 34, 43, 46, 66
 Ak bıyık · 14
 Ak koyunlu Devleti · 3
 Akçeşehir · 15
 Aksakar · 61
 Akşehir · 15
 Akviran · 15
 Alacahan · 17, 20, 60
 Altı Bölük Halkı · 40
 Altın köprüsü · 62
 Altun köprü · 15
 Amasra · 59
 Amasya · 4, 5, 24, 41, 43, 46, 60, 64
 Amasya Muahedesi · 5
 Anadolu · 3, 4, 5, 7, 10, 11, 13, 14, 17, 18, 22, 23,
 25, 26, 27, 33, 34, 35, 39, 40, 46, 47, 51, 52, 53,
 54, 56, 63, 73, 76
 Antakya · 16
 Ardahan · 45
 Arkid · 15
 Aşkale · 10, 11, 12, 13, 62
 Atarib · 16
 Avarız vergisi · 52
 Avusturya · 6, 7
 Aydın · 26, 44, 45
 Azerbaycan · 6, 7, 9
 Aznavur tepesi · 61

B

Bağdat · 1, 5, 7, 8, 9, 10, 14, 17, 18, 20, 22, 23, 27,
 29, 34, 46, 47, 52, 53, 54, 55, 57, 58, 64, 66, 73,
 74, 75, 76, 77
 Bardakçı · 15
 Basra Körfezi · 5
 Başbakanlık Osmanlı Arşivi · 57
 Başçiftlik · 62
 Batı Asya · 3
 Bayat · 15
 Bayezid · 44, 45
 Bayındır · 12
 Bayram Paşa · 18, 19, 29, 35, 36, 48, 84
 Behremaz · 17, 61
 Bekir Subaşı · 7
 Bihruz · 16
 Bikarioğlu · 15
 Birecik · 14, 19, 23, 27, 66
 Bolavadin · 15
 Bolu · 10, 11, 12, 13, 46, 59, 64
 Bozöyük · 15

C

Cağalazade Sinan Paşa · 7
 Celali isyanları · 6
 Cemal kendi · 15
 Cerrahi · 15
 Cevdet Askeriye · 10, 70
 Cevdet Dahiliye · 11
 Cevdet Hariciye · 14, 70
 Cevdet Maliye · 70
 Cisr-i Atiyk · 15
 Cisr-i Hadid · 16
 Cühud pınarı · 15
 Cüllab · 14
 Cüneyt · 3

Ç

Çağa · 59
 Çakıd Hanı · 15
 Çaldıran muharebesi · 4
 Çavuş hanı · 60
 Çavuş köyü · 15
 Çerkeş · 59
 Çıldır · 6, 12, 13, 42, 46
 Çınar çayırı · 14
 Çifte han · 15
 Çorum · 41, 43, 45, 46, 56

D

Daday hanı · 59
 Dafuk · 11, 15, 62
 Dağıstan · 6, 48, 49
 dakik · 57, 58, 61, 62, 63, 80
 dakik-i has · 57, 58, 61, 62, 63, 80
 Damat İbrahim Paşa · 5, 8
 darbuzen · 66
 Delice viran · 62
 Delikle · 15
 Dellikan · 61
 deve · 22, 23, 25, 56
 Deveci tekyesi · 62
 Dikilitaş · 14
 Dilfesene · 15, 19, 62
 Dilöni · 14
 Divriği · 37, 38, 41, 43
 Diyadin · 25, 44, 45
 Diyale kenarı · 16
 Diyarbakır · 8, 10, 15, 16, 19, 20, 21, 24, 25, 28, 41,
 46, 47, 48, 52, 53, 54, 56, 57, 58, 61, 63, 64, 65,
 67, 80, 82, 84, 86
 Doruca · 11, 12, 13, 59

Doruca · 12

E

Ebusaid · 15, 19, 61
 ekmek · 23, 53, 54, 57, 58
 Elmalı · 14, 19, 62
 Erdebil · 3, 9
 Erdili · 60
 Ereğli · 15
 Ergani · 17, 20, 61
 Erzurum · 6, 8, 10, 11, 12, 13, 24, 25, 27, 28, 30,
 33, 37, 38, 41, 42, 43, 44, 46, 47, 51, 52, 53, 54,
 56, 58, 63, 64, 66, 73, 80, 86
 Eskişehir · 15
 Eyüplü Hasan Paşa · 9

F

Feracelü · 11, 12, 13, 59
 Ferhat Paşa · 6
 Firuz · 15

G

Galata · 59, 63
 Gelkiras · 24, 60, 64, 80
 Gence · 9, 30, 33, 35, 37, 38, 39, 41, 42, 44, 45, 48
 giyah · 57, 58, 61, 63, 80
 Gök meydan · 16
 Gökdepe · 15
 Gökdere · 59
 Göksu · 15, 19, 61
 Gölbaşı · 15, 16
 Gülmüç · 15
 Gümışma · 61
 Gümüşabad · 11, 12, 13, 59
 Gürcistan · 3, 6

H

Habur · 15, 19, 61
 Hacı Hamza · 60
 Hacı Murad · 13, 62
 Hacıköy · 24, 60
 Haçe göz · 14
 Hafız Paşa · 8
 Hakemiyye · 15
 Halep · 10, 19, 23, 41, 53, 54, 56, 66, 67, 76
 Hantuman · 16
 Hasan Batrik · 17, 60
 Hasan çalebi · 17
 Hasan Çelebi · 10, 60
 hatab · 57, 61, 62, 63, 68, 80
 Haydar · 3
 Haylan · 16
 Hazar Denizi · 5

Hekimhanı · 17, 20, 60
 Hemedan · 7, 9, 38
 Hendek · 11, 12, 13, 59
 Hereke · 21, 59, 64
 Hınıs · 45, 63
 Horasan · 6
 Hoşgah · 61
 Hüdavendigâr · 45
 Hükemi · 61
 Hüsrev Paşa · 8
 Hüsrev Paşa Hanı · 15

I

I. Abbas · 6
 I. Murat · 31
 I. Selim · 4
 I. Süleyman · 4
 I. Tahmasb · 5
 II. Bayezit · 4
 II. İsmail · 5
 II. Murat · 3
 II. Tahmasb · 9
 III. Ahmet · 35
 III. Murat · 31
 Ilgın · 15
 IV. Murat · 1, 8, 10, 17, 18, 23, 29, 34, 35, 36, 46,
 47, 52, 54, 55, 57, 58, 66, 69, 75, 76

İ

İm suyu · 16
 İmam-ı Azam · 16
 İnönü · 15
 İran · 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 22, 24,
 25, 26, 34, 35, 37, 38, 40, 41, 43, 44, 45, 47, 51,
 53, 54, 56, 57, 58, 59, 63, 65, 66, 68, 69, 71, 73,
 74, 75, 76, 77, 84, 86
 İsfahan · 9
 İshaklı · 15
 İskenderun · 15
 İstanbul · 5, 7, 8, 10, 19, 20, 23, 24, 27, 29, 31, 34,
 35, 53, 66, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78
 iştira, · 55
 İznik · 14
 İznikmit · 14

K

Kaçarlar · 9
 Kafkaslar · 9
 Kal'a-i Hacı Murad · 12
 Kal'a-i Şahmaran · 15
 Kale · 10, 49, 68
 Kangal · 16, 20, 60
 Kapıkulu Ocağı · 30, 31, 37
 Kapu Halkı Sınıfı · 45
 Kara konak · 62
 Kara köprü · 15

Kara Mehmet Paşa · 7
 Karaca Dağ · 15
 Karaca viran · 12
 Karacalar · 12, 13, 59
 Karacaviran · 12, 13, 59
 Karadere · 15, 19, 61
 Karahan · 60
 Karahisar-ı şarkî · 12
 Karahisar-ı Şarkî · 13, 26, 43, 56, 62
 Karakoyunlu Devleti · 3
 Karakuyu · 15
 Karaman · 35, 41, 42, 45, 46, 52, 53, 54
 Karamanoğlu İbrahim Bey · 3
 Karasu · 12
 Karayaka · 62
 Kariz · 15
 Kars · 7, 9, 10, 28, 37, 38, 42, 43, 44, 45, 46, 47
Kasr-ı Şirin · 1, 3, 8, 9, 74
 Kayalu · 61
 Kaykird çayı · 15
 Kazıklı · 14
 Kefr-i zaman · 15, 61
 Kefr-i Zaman · 15
 Kemankeş Kara Mustafa · 8
 Kemankeş Kara Mustafa Paşa · 8
 Kerkük · 8, 10, 11, 15, 20, 62
 Kırşehir · 45
 Kızfahri · 15, 62
 Kızıl tepe · 15
 Kızılbaş · 4
 Kifri · 62
 Kirmanşah · 9
 Koca Sinan Paşa · 6
 Koçhisa · 12
 Koçhisar · 12, 13, 15, 18, 19, 59
 Konya · 15, 57
 kömür · 57, 58, 61, 63, 80
 Kömürcü · 12, 13, 62
 Köprülüzade Abdullah Paşa · 9
 Köroğlu Aşması · 59
 Kubalıköy · 60
 Kurd yaka · 62
 Kuyucu Murat Paşa · 7
 Küçük Çakıd · 15
 Külbasma · 61

L

Lâdik · 10, 12, 62, 63, 64
 lağmcı · 31, 36
 Lala Mustafa Paşa · 6

M

Malatya · 10, 17, 20, 37, 38, 60, 65
 Maltepe · 14
 Merc-i Dabık · 16
 Merzifon · 10, 12, 13, 24
 Meş'ale Savaşı · 6
 Misis · 15

Muhammed Hüdabende · 5
 Mukabele-i İmam Musa · 16
 Musul · 8, 10, 11, 15, 16, 19, 22, 28, 46, 61, 64, 65,
 66, 67, 68
 Mühimmat · 68

N

Nadir Şah · 9
 Nahcivan seferi · 5
 Nasuh Paşa · 7
 Nehr-i Fırat kenarı · 17
 Nehr-i Kenar Çayırı · 15
 Niksar · 10, 12, 13, 24, 62
 Nizib · 14
 Nusaybin · 15
 Nüzul · 23, 52, 53

O

Osmancık · 12, 13, 60
 Osmanlı · 1
 Ovacık · 24, 43

Ö

Ömerli köy · 59
 Özbek · 5
 Özdemiroğlu Osman Paşa · 6

P

Payas · 15
 Payas iskelesi · 27
 Pazarcık · 14, 26, 59
 Pınarbaşı · 15

R

Ramazan oğlu yaylası · 15
 Revan · 1, 8, 9, 18, 20, 21, 23, 27, 35, 41, 42, 44,
 45, 47, 49, 56, 66, 77
 Ruha · 14
 Rumeli · 4, 10, 17, 22, 26, 27, 28, 31, 35, 36, 39,
 47, 53, 66

S

Safevi · 1
 Sahib-i Arzlar · 43
 saksoncubaşı · 39
 Salunluhan · 60
 Samalı · 61
 saman · 14, 24, 53, 57, 58, 61, 62, 63, 67, 80

Samuka · 16
 Sapanca · 11, 12, 13, 17, 20, 59
 Sarı ışıklar · 15
 Sarmaşık kaya · 60
 Serdengeçti · 37, 38
 Seyid Gazi · 15
 Sivas · 3, 4, 10, 16, 20, 24, 25, 30, 41, 43, 44, 45,
 46, 56, 60, 65, 78
 Soğan hanı · 62
 Sommakı · 15
 Sulu zengi · 15
 Sünni · 3
 Sürsat · 54

Ş

Şah Abbas · 6, 7, 8
 Şah Hüseyin · 8
 Şah İsmail · 3, 4, 5, 77
 Şah Kulu · 4
 şahî top · 66
 şair · 14, 24, 57, 58, 61, 62, 63, 65, 80
 Şark · 8, 20, 25, 26, 36, 82
 Şelve · 25, 44, 45
 Şeyh Safiyyüddin İshak · 3
 Şeyh Zülü · 15
 Şeyhzuli · 19, 61
 Şii · 3, 4, 5, 6
 Şiran · 62
 Şirvan · 6, 33, 35, 38, 42, 44, 45, 48, 49
 Şühud pınarı · 14

T

Tabanyassı Mehmet Paşa · 8
 Taşköprü · 16
 Tavuk?(Dafuk) · 15
 Tebriz · 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 18, 25, 28, 30, 35, 38,
 42, 44, 45, 47, 57, 65, 66
 Tebriz valisi Ali Paşa · 7
 Tecer burnu · 16
 Tekye · 62
 Telbeşar · 14, 16
 Telfar · 16
 tımar · 21, 33, 35, 36, 40, 41, 42, 43, 46, 51
 Tımarlı Sipahiler · 33, 34
 Tiflis · 6, 9, 12, 13, 35, 40, 42, 45, 49, 50

Tirişkin · 16
 Tokat · 4, 10, 16, 20, 56, 60, 63, 65
 Tokmak Han · 6
 top · 22, 23, 24, 27, 29, 31, 32, 34, 35, 36, 47, 66,
 80, 86
 Toprak kal'ası · 16
 Tosya · 10, 60
 Trabzon · 4, 25, 26, 27, 28, 34, 42, 43, 45, 56, 71
 Turhal · 24, 56, 60
 Tuz hurmakı · 11, 15, 16, 62
 Tuzla · 14
 Türkistan · 4, 6

U

Ulaş · 60
 Ulukışla · 15
 Uzun Hasan · 3

Ü

Üç pınar · 14
 Üsküdar · 10, 12, 14, 17, 18, 20, 21, 22, 23, 24, 25,
 26, 29, 36, 39, 41, 58, 63, 66, 80

V

Van · 7, 12, 13, 25, 27, 28, 41, 46, 47, 56, 66

Y

Yeğen Mehmet Paşa · 9
 Yenişehir · 14

Z

Zab suyu · 15
 Zağarcı başı · 39
 Zahire · 23, 58, 59, 76
 Zile · 16, 24, 60
 züema · 33, 35, 41, 42, 86